Hayat

TARİH

MECMUASI

Sayı: 8

Eylül 1966 • 250 Kuruş

Milli oyunlarımızdan bir ekip.
Fotoğraf: Tamer Güvenç

Hayat TARİH MECMUASI

Bu sayıda neler var

Kanunî'nin 400. Ölüm Yıldönümü 4
Seydî - Ali Reis'in Hâtıraları 5
Kanunî'nin Son Seferi 14
Rodos'un Fethi 24
476 Numaralı Hudut Taşı 28
Taşıdığımız İsimlerin Hikâyesi 32
Bir Asır Önce 34
I. Kosova Meydan Savaşı 35
Türk Musikisi Tarihi Nasıl İncelenir 39
Deniz Müzesi 42
Kazasker Mustafa İzzet Efendi 52
Fatih Camii 54
İstanbul'un Dünü ve Bugünü 60
Millî Oyunlarımız 62
Lusitania Faciası 68
Makbul İbrahim Paşa Damat mıydı? 74
Sultan Hamid'in Hal'i 77
Tarihe Akan Bir Ay 85
Kazan Melikesi Süyünbike 86
Kitaplar Arasında 92
Türkler'i Niçin Sevdim 93
Tarih Postası 96

Hayat TARİH MECMUASI
Aylık Kültür Mecmuası
1 Eylül 1966 Yıl: 2 Cilt: 2
Sayı: 8 Sıra: 20

İMTİYAZ SAHİBİ:
Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ:
Yılmaz ÖZTUNA

MESUL YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ:
Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER:
Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22 İstanbul
TEL: 27 95 10 (4 hat)

ABONE:
Bateş Bayilik Teşkilâtı. Cağaloğlu-İstanbul TEL: 27 12 07

SEYDÎ-ALİ REİS'İN

Kanunî'nin 400. ölüm yıl dönümü

7 eylül 1966 günü, Kanunî Sultan Süleyman'ın ölümünün tam 400. yıldönümüdür. Bütün Türk tarihinin en muhteşem hükümdarı olan Kanunî, 7 eylül 1566 günü henüz başlarken, sabaha karşı saat 1.30'da Macaristan'ın Sigetvar kalesi önünde ölmüştü. 71 yaşını 4 ay, 10 gün geçiyordu. 46 yıldan 15 gün eksik saltanat sürmüş, bu müddetin 10 yıl, 3 ay, 5 gününü seferlerde geçirmişti. 13. sefer-i hümâyûnunu tamamlayamadan sarayından daha çok sevdiği otağında, zaferden zafere koşturduğu ordusunun arasında son nefesini vermişti. 2.200 yıllık Türk tarihinin şüphesiz en haşmetli devrinin temsilcisi olan Büyük Türk Hakanı, 6 eylülde başlayan hafta içinde anılacaktır. Türk Tarih Kurumu, İstanbul Üniversitesi Merkez Binası'nda bir seminer düzenlenmiş, Topkapı Sarayı'nda bir «Kanunî Sergisi» hazırlanmıştır. Hayat Tarih Mecmuası da, bu sayısında o çağa ait dört makale koyarak, büyük Türk hükümdarının şanlı hâtırasını anmaktadır.

HÂTIRALARI

XVI. yüzyılın büyük denizcilerinden biri de Seydî - Ali Reis'tir. Gerek babası, gerek büyük babası bahriye müsteşarı olan bu denizci çocuğu, 1498 yıllarına doğru İstanbul'da doğdu. 1522 Rodos fethine deniz subayı olarak katıldı. Kapdân-ı Deryâ Barbaros Hayreddin Paşa'nın yanında yetişti. Kendisini çok takdîr eden Barbaros, cihan tarihinin en büyük deniz vuruşmalarından biri olan 1538 Preveze savaşında, Türk Donanması'nın sol kanat amiralliğini Seydî - Ali Reis'e verdi. Az zamanda Kanunî Sultan Süleyman'ın da dikkatini çekti. Kanunî, İran seferine çıkarken müşavir olarak onu da yanına aldı. Asrının en büyük hükümdarı olan Kanunî, bu bilgin, şair, güzel konuşan ve zeki amiralden çok hoşlanıyor, sık sık sohbet etmek üzere otağına çağırıyordu. Gene bir gün Haleb'de konuşurlarken, Kanunî, kendisini Hind Okyanusu amiralliğine getirmek istediğini bildirdi. Seydî - Ali Reis'e yeni görevi 6 aralık 1553 günü resmen tevcih edildi. Bu sırada 55 - 56 yaşlarında olması lâzım gelen Türk denizcisi, ertesi gün Haleb'den hareket etti. 58 günde Bağdad yoluyla Basra'ya geldi. Bu limanda bulunan 15 kadırgadan müteşekkil Türk savaş filosunu alarak denize açıldı.

Basra Körfezi'nden çıkıp Aden Körfezi'ne girmek üzereyken, 9 ağustos 1554 günü 25 kadırgadan ibaret Portekiz donanması ile karşılaştı. Vuruşmada Portekizliler'in bir kadırgası batınca düşman, Türk filosunun önünden çekildi. 25 ağustosta Seydî - Ali Reis, Aden Körfezi'nden Umman Denizi'ne geçmişti. 34 kadırgadan müteşekkil daha büyük bir Portekiz donanması ile karşılaştı. Türkler'in iki mislinden fazla olan düşmanla dehşetli bir deniz savaşı başladı. 18 saat aralıksız devam eden savaş sonunda, Türkler'in 7 ve Portekizliler'in 6 kadırgası battı. İki tarafın forsalarında da kürek çekecek güç ve topçularda top ateşliyecek tâkat kalmadı. Türkler'i yok edemiyeceklerini anlıyan kıral nâibi Afonso dö Noronha'nın oğlu Don Fernando'nun komutasındaki Portekizliler, geri çekildiler.

On bir kadırgası kalan Seydî - Ali Reis, birkaç gün sonra da «tûfân-ı fîl» denen korkunç bir Hind Okyanusu tayfunu ile karşılaştı. Biraz da dalgaların esiri olan Türk filosu, güneydoğuya doğru yol alarak, Hindistan kıyılarına vardı. 3 kadırga da burada karaya vurdu. Geri kalan ve onarılması az zaman içinde mümkün olmıyan 8 kadırgayı Seydî - Ali Reis, toplarıyla beraber, Türkiye'nin öteden beri desteklediği Gucarat Sultanlığı'na verdi. İstanbul'a dönünce hükümete göstermek üzere bir makbuz aldı.

Seydî - Ali Reis, hayatta kalan levendlerinin çoğunu da Gucarat sultanlığı hizmetine verdi. Esasen yarım yüzyıldan beri bu Müslüman Hind devletinin amiralleri ve topçu generalleri hep Osmanlı Türk'ü idi. Seydî - Ali, 50 levendiyle Hindistan'a daldı. Aylarca süren bir seyahatten sonra, Hindistan Türk imparatorluğunun başkenti olan Agra'ya vardı. Timuroğlu Hümâyûn Şah, Türkler'i sevinçle karşıladı. Bâbur Şah'ın oğlu olan bu hükümdar, Türk amiraline vezirlik bile teklif etti. Ancak Hümâyûn, 26 ocak 1556 günü, kütüphanesinin üst raflarından bir kitap almak üzere tırmandığı merdivenden düşerek 48 yaşında öldü. Seydî - Ali ile 50 levendine gene yolculuk görünmüştü.

Türk denizcileri, 15 ay sürecek yeni seyahatlerine başladılar. Agra'dan Delhi'ye, oradan Lâhûr'a ve Kâbil'e geldiler. Afganistan'dan Türkistan'a geçtiler. Semerkand, Buhârâ ve Hıyve'den İran'a indiler. Meşhed'den, İran Türk imparatorluğunun başkenti olan Kazvîn'e vardılar. Şah Tahmasb tarafından kabûl edilen Seydî - Ali Reis, Şah İsmail'in oğlu ve yeryüzünün Kanunî'den sonra gelen en kudretli hükümdarı olan Safevî imparatorundan da iltifat gördü. Tebriz'den Türkiye topraklarına girdi. Bağdad - Musul - Diyarbakır - Ankara yoluyla İstanbul'a geldi. Fakat Kanunî, Edirne'deydi. 1 mayıs 1557'de Galata'daki konağına inen Seydî - Ali Reis, bir hafta sonra Edirneye vardı. Kanunî Sultan Süleyman'a Haleb'de veda etmesinin üzerinden tam 3 yıl, 5 ay geçmişti.

Denizcilere büyük zaafı olan Kanunî, Seydî - Ali Reis'i birçok defalar kabûl ederek bütün macerasını dinledi ve bu seyahatini kaleme almasını emretti. Seydî - Ali Reis, Kanunî'ye, Türkistan Hakanı ve Gucarat Şâhı'ndan Hind racalarına kadar büyüklü küçüklü hükümdarlardan 30 kadar mektup getirmişti. Bunların kimi iktisadî veya askerî yar-

dım istiyor, kimi dostluk ve kulluk arzediyordu. Bundan sonra Seydî - Ali Reis, 1560 Cerbe savaşına katıldı. Preveze'den sonra Türkler'in tarihleri boyunca kazandıkları en büyük deniz zaferi olan bu savaşta da amirallik etti. 1563 yılının ocak ayında, takriben 65 yaşında, Galata'daki devrinin denizci, bilgin ve şairlerinin toplantı yeri olan büyük konağında huzur, şan ve şeref içinde öldü.

Seydî - Ali Reis, en az amiralliği derecesinde coğrafya, matematik ve astronomi bilgini olmakla ünlüdür. Ayrıca şair olarak da devrinde büyük şöhret yapmıştır. Büyük Türk astronomu Ali Kuşçu'nun Fâtih'in emriyle yazdığı **Fethiye** adlı ünlü astronomi kitabını Farsça'dan Türkçe'ye çevirmiştir. **Mir'ât-ı Kâinât** adında bir matematik kitabı yazmıştır. Fakat dünyaca meşhur eserleri **Muhît** adlı deniz coğrafyasına ait kitabıyla Hindistan gezisini anlatan **Mir'âtu'l - Memâlik** (Ülkelerin Aynası) 'dir. Bu eserler, Türk amiralini XVI. yüzyılın en büyük bilginlerinden biri derecesine ulaştırmaktadır. Seydî - Ali Reis'in bu kitapları Almanca'ya, İngilizce'ye, Fransızca'ya, Özbekçe'ye, İtalyanca'ya çevrilerek birçok defalar basılmıştır.

Hayat Tarih Mecmuası, Barbaros'un Hâtıraları ve **Mimar Sinan'ın Hâtıraları**'ndan sonra, gene «Türk Asrı» denen XVI. asra ait çok namlı bir Türk büyüğünün hâtıralarını takdim etmektedir. **Mir'âtu'l - Memâlik** adını taşıyan Seydî - Ali Reis'in hâtıralarında, XVI. asır Türk dünyası içinde büyük bir seyahatin bütün meraklı safhalarını okuyacaksınız. Eserin dili, bazı yerlerde sadeleştirilerek bugünün okuyucusu için anlaşılması mümkün kılınmış, fakat büyük bir bilgin, edip ve şair olan Türk amiralinin üslûbuna müdahale edilmemiştir.

Kitabıma mevcudu yokluktan vücuda getirilen Allahü azîmüşşânın adıyla başlıyorum.

Yaratıp â'lemi Hak verdi şeref
Cümleden âdemi kıldî eşref
Hakk'ı ey dil arayıp seyyâh ol
Mâ'rifet bahrine var mellâh ol

Sonra, âlemlerin mahabbeti uğruna yaratıldığı peygamberimizin kutlu ismini anıyorum.

Eyledî nefs bizî gark-ı günâh
Kıl şefâ'at, ede rahmet Allaah
Himmet et rûz-i haşır'dâ yârın
Yüzümüz ak ola olmâya siyâh

İslâm padişahına dua etmek de her mü'min için lâzım ve vaciptir. Bilhassa cihanın sultanlarının sultânı, zemin ve zamanın hâkanı, şevkette İskender'e, haşmette Ferîdûn'a, adalette Nûşirevân'a, himmette Hâtem'e, savlette Kayser'e, devlette Dârâ'ya benziyen, zamanımızın sâhib - kırânı, Sultan Selim Han oğlu Sultan Süleyman Han'ın ömrünü Cenâb-ı Hak uzun kılsın, saltanatı kıyâmete kadar devam etsin!

Du'âm oldur Şeh-î Rûm'un (1) İlâhî
Sa'âdet birle geçsin sâl-ü mâhı
Anın ferman - berî hâkaanı Çîn'in
Mutıy'i Hind-ü Sind'in pâdşâhı

BU KİTABI TELİF ETMEMİN SEBEBİ

Cihânın hâkanı olan Sultan Süleyman Han, İran seferine çıkmak üzere kışı Haleb şehrinde geçiriyorlardı (2). Bu sırada beni ansızın Mısır kapdanlığına (3) tayin buyurdular. Vazifem, Basra limanında bulunan Mısır donanmasını alıp Süveyş limanına getirmekti. Basra'da yatan 15 parça kadırgayı Hind denizlerinden aşırıp Mısır'a götürecektim. İşte bu vazife, büyük bir maceraya sebeb oldu ve aklıma bile getirmediğim seyahatlere zemin hazırladı. Bu seyahatleri, «Mîr'âtu'l - Memâlik» adını verdiğim bu kitapta anlattım.

Her kişî ister koyâ â'lemde ad
Hayr ilê tâ kim kılaalar ânı yâd
Sergüzeştim ben dahî zikr etdiğim
Bir du'â ilê anılmakdır murâd

■

Yine deryây-ı mihnet eyledi cûş
Mevc-i gam başdan aşıp etdi hurûş

---

(1) Şeh-i Rûm = Roma İmparatoru, Osmanlı padişahlarının Fâtih'ten beri takındıkları unvanlardan biri. «Rûm», «Anadolu, Türkiye», manalarına da gelmektedir. Yıldırım Bâyezid'in takındığı «Sultân-ı Iklîm-i Rûm» unvanı ve Mevlânâ hakkında kullanılan «Mollaay-ı Rûm» bu manadadır.

(2) Kanunî, «Nahcuvân Seferi» denen 12. sefer-i hümâyûnuna çıkmak üzere mevsimi beklemek için, 8 kasım 1553'ten 9 nisan 1554'e kadar 5 ay, 1 gün Haleb'de kalmıştır. 1548 - 49 kışını da vaktiyle Haleb'de geçirmişti.

(3) Mısır veya Süveyş veya Hind kapdanlığı, kapdân-ı deryâya değil, doğrudan doğruya Divân-ı Hümâyûn'a (imparatorluk hükûmeti) bağlı bir amirallikti. Kızıldeniz, Umman Denizi, Aden Körfezi, Basra Körfezi, Hind Okyanusu, bu amiralliğe ait denizlerdi. Seydî - Ali Reis, Murad Reis'in yerine, 6 aralık 1553'te bu mühim göreve getirilmiştir.

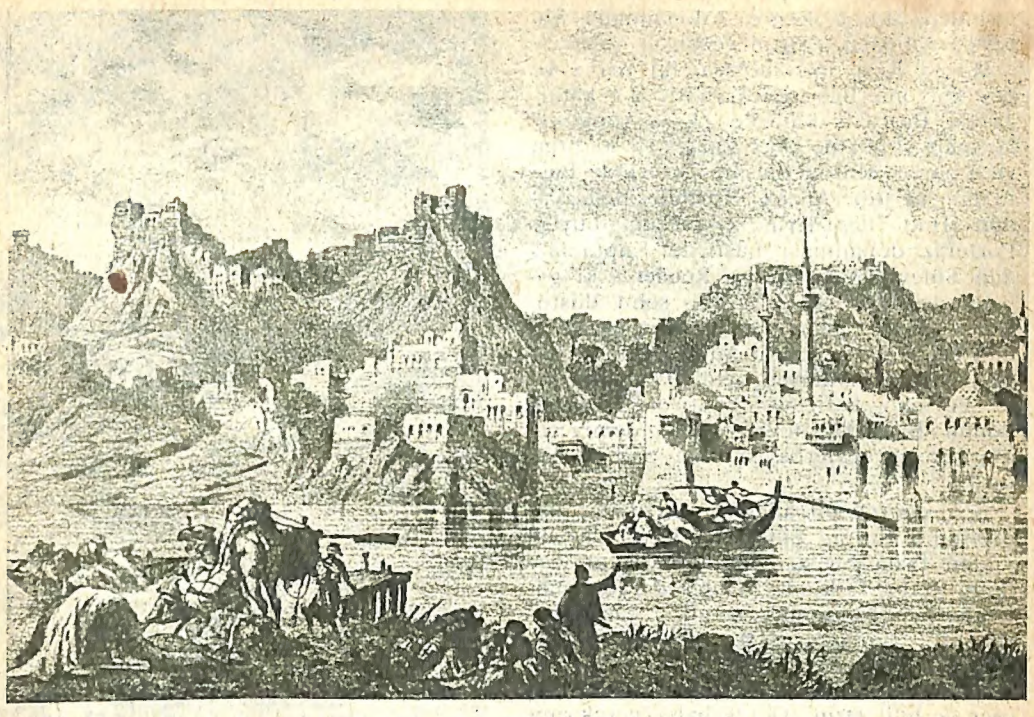

«Bir defa daha Fırat'ı geçtim...»

Dehr edip âşkâre kînesini
Garka kasd etdi ten sefînesini

İran seferine çıkmak üzere İstanbul'dan ayrılan Sultan Süleyman Han'ın maiyetlerinde ben de vardım. Bursa Yenişehri'nde iken ramazan bayramı hulûl etti. Padişahımızın bayramını tebrik edenler arasında bulundum. Oradan, Orduy-ı Hümâyûn ile beraber Seyitgazi kasabasına geldik. Daha sonra Konya'ya vasıl olduk. Mevlânâ Celâleddin Rûmî Hazretleri'nin türbelerini ziyaret ettik. Oradan Kayseri'ye vardık. Başlıca Şeyh Evhadüddin Kirmânî, Şeyh Burhâneddin Muhakkık, Şeyh Bahâeddin-zâde, Şeyh İbrahim Aksarâyî ve Dâvûd-ı Kaysarî türbeleri ziyaret edildi. Haleb'e gelince de Peygamber Dâvûd ve Peygamber Zekerîyâ'nın makamlarına yüz sürdük. Peygamberimizin ashâbından Sâd Ensârî ve Saîd Ensârî de Haleb'de gömülüdür. Mübarek Kurban Bayramını, Saâdetlü Padişah Hazretleri ile bu şehirde geçirdik.

Hind kapdanı Pîrî Reis arkadaşım, birkaç yıl önce 30 parça harb gemisiyle Süveyş'ten ayrılmıştı. Bu 30 parça, baştarda, kadırga, kalite ve kalyon nev'inden teknelerdi. Pîrî Bey, Kızıldeniz'i cenuba doğru inmeye başladı. Arabistan'da Cidde limanına uğradı. Yemen kıyılarını gezdi. Bâbülmendeb Boğazı'ndan Hind denizlerine çıktı. Umman ülkesinde Maskat kalesi önüne geldi. Kaleyi bir müddetten beri ellerinde bulunduran Portekizliler'den fethetti. Hürmüz Boğazı'na girdi. Boğaz üzerinde bulunan Hürmüz adasındaki Portekizliler'i kovdu. Basra'ya vasıl oldu. Basra'ya gelir gelmez, Hindistan'ın Diu limanından kalkan büyük Portekiz donanmasının yolunu kesmek üzere geldiğini haber aldı. Ağır ganimetle yüklü gemilerini Basra'da bıraktı. Üç parça gemiyle Süveyş'e dönmek üzere acele Basra'dan ayrıldı. Bahreyn adaları civarında bir kadırgası karaya vurup parçalandı. İki kadırga ile Süveyş'e döndü. Basra beylerbeyisi Kubad Paşa, bahriye sancak beylerinden Ali Bey'e, Basra limanında yatan donanmayı Süveyş'e götürmesini teklif ettiyse de Ali Bey, bu tehlikeli vazifeyi kabûl etmedi ve karadan Kahire'ye gitti. Bunun üzerine donanma, Basra'da kaldı ve ekseri gemiler bakımsızlığa uğradı. Bu durum İstanbul'a bildirilince Dîvân-ı Hümâyûn, Basra Körfezi üzerinde Katıfy sancak beyi olup yeni bir vazife almak üzere Basra'da bekliyen deryâ bey-

lerinden Murad Reis'e, donanmayı Süveyş'e getirmek emrini verdi.

Murad Reis, bir kadırga, iki barça ve beş kalyonu Basra'da bıraktı. Bir kadırga da Basra'da yatarken kaza yangınıyla mahvolmuştu. Geri kalan 15 kadırga ve 2 barça, Murad Reis'in idaresinde Basra'dan ayrıldı. Ancak Hürmüz Boğazı'ndan Hind denizlerine çıkılırken büyük Portekiz donanması bastırdı. Kaptanlardan Süleyman ve Receb Reisler - ki gayetle değerli denizcilerdi - şehit düştü. Gemileri ve topları zarar gören, efradından birçoğu yaralanan Murad Bey, İran'ın Lâristan kıyılarına geldi. Bir gemisini de Portekiz kâfirine kaptırdı. Basra'ya döndü. Bu vaziyette Süveyş'e gidemiyeceğini Basra beylerbeyisi olan paşaya bildirdi.

Ben, denizci bir ailenin çocuğuyum. Padişahımız Sultan Süleyman Han'ı da 30 yıldan fazla bir zamandan beri tanıyordum. Rodos fethinde, gemide beraber maiyetlerinde bulunmak şerefini kazanmıştım (4). Bilhassa Barbaros Hayreddin Paşa'nın yanında yıllarca gezdim ve tecrübemi arttırdım. Riyaziyeye dair birkaç eser de telif ettim. Gerek baba, gerek ana tarafım denizcidir. İstanbul'un Fethi'nden beri Galata tersanesi kethudâlığı (5) benim büyük babalarımın ve babamın elindeydi. Haleb'de iken Sultan Süleyman Han, Basra'da yatan gemilerin hâlinden bahsederken, bu vazifeyi bana vermek istedi. Fermanlarını alır almaz, 961 yılının ilk günü olan 1 muharremde (6) Haleb'den Basra'ya doğru hareket ettim. Fırat'ı geçip Urfa şehrine geldim. Makam-ı İbrahim'e yüz sürdüm. Nusaybin yoluyla Musul'a vardım. Yûnus Nebî, Circîs Nebî ve diğer makamları ziyaret ettim. Tekrît'e, oradan Sâmerrâ'ya uğradım. İmam Hâdî ve İmam Askerî'nin türbelerine vardım. Bağdad'a vasıl oldum.

Yûşâ Nebî'yi, İmâm-ı âzam Ebû - Hanîfe'yi, İmam Musa Kâzım'ı, İmam Muhammed Takıyy'i, Şeyh Abdülkadir Geylânî'yi, Cüneyd Bağdâdî'yi, Mârûf Kerhî'yi, Şeyh Şiblî'yi, Serî'i Sakatî'yi, Hallâc-ı Mansûr'u, Behlûl Dîvâne'yi, Şeyh Şihâbüddin Sühreverdî'yi ve diğer din büyüklerini ziyaret ettim. Dicle'den sonra bir defa daha Fırat'ı geçtim. Kerbelâ'ya vardım. Seyyidü'ş-Şühedâ Hazret-i Hüseyn'in makamına yüz sürdüm. Çöl yoluyla Necef'e geldim. Hazret-i Ali'yi ziyaret edip Kûfe'ye vardım. Zülkifl Nebî ve Hârûn'un makamlarını ziyaret ettim. Tekrar Fırat'ı geçip Hille'ye geldim. İmam Muhammed Mehdî'nin, Hazret-i Ali'nin kardeşi Akıyl'in makamlarını gezdim. Gene Fırat'ı bir köprüden geçtim. Bağdad'a döndüm. Gemiye binip Dicle üzerinden Basra yolunu tuttum. Medâin harabelerinde Tâk-ı Kisrâ'yı ve Kasr-ı Şâh'ı gördüm. Amâre ve Vâsıt yoluyla Şattulârab'a girdim. Safer ayının son günü Basra'ya vâsıl oldum (7).

«Müthiş bir kasırga koptu...»

BASRA'DA GÖRDÜKLERİM

Ertesi gün, Basra beylerbeyisi (8) Mustafa Paşa'yı ziyaret ettim. Padişahın fermânını gösterince, limanda yatan 15 parça kadırgayı bana teslim etti. Mümkün olan onarmaları yapıp tekneleri kalafat-

(4) 1522.

(5) Bahriye müsteşarlığı makamı.

(6) 7 aralık 1553.

(7) 3 şubat 1554. Demek Haleb'den Basra'ya 1 ay, 27 günde gelmiş. Ancak tarihî yerleri ziyaret edebilmek için yolu bilhassa uzatmıştır.

(8) Güney Irak, Küveyt, Lahsâ, Necd, Bahreyn, Katar ve Ummânu'l - Mütesâlih'i içine alan Türk eyaletinin umumî valisi.

ladım. Kapdanlarla görüşüp tanıştım. Bunları yapmak ve mevsim rüzgârlarını beklemek için 5 ay Basra'da kaldım.

Bu arada Basra'da yatan büyükleri, Hasan Basrî'yi, Talha'yı, Zübeyr'i, Enes bin Mâlik'i, Abdurrahman bin Avf'ı, Mescid-i Ali'yi ziyaret ettim. Bu sırada kötü bir rüya gördüm. Fakat levendlerimin mânevî kuvvetini kırmamak için rüyayı kimseye anlatmadım. Gerçekten Mustafa Paşa, Hüveyze kalesini fethetmek için sefere çıktı. Beş kadırga ile ben de beraber gittim. Ancak kale alınamadı ve 100'den fazla yarar levendim şehid oldu. Bir yandan da gördüğüm rüyanın bu vak'a ile gerçekleştiğini sandım ama, öyle değilmiş. Daha çok çekeceğim varmış.

Olâcak nesne ôlur çâr-u nâ-çâr
Gerek sen gönlünü pek tut gerek dar (9)

Şerif adında birisini, Hürmüz Boğazı'na kadar gönderip keşfettirdim. Birkaç parça Portekiz gemisinden başka bir şey olmadığı, büyük Portekiz donanmasının çok uzaklarda bulunduğu haberini getirdi. Bunun üzerine Mustafa Paşa'ya veda ettim ve kaptanlara hareket emrini verdim.

DİYÂR-I HÜRMÜZ'DE VÂKI' OLAN HAVÂDİSİ BEYÂN EDER

Şâbân ayının ilk günü Basra'dan ayrıldım (10). Şattu'l-Arab üzerinde Âbâdân limanından Basra Körfezi'ne çıktım. Fars kıyılarından ilerledikten sonra körfezi garbe doğru geçip Lahsâ kıyılarına ve Katıyf limanına geldim. Oradan Bahreyn adalarına vardım. Katıyf ve Bahreyn sancak beyi Murad Reis'le görüştüm. Portekiz donanmasının Umman Denizi'nden uzak olduğunu söyledi. Bahreyn adalarında deniz gayetle sığdır ve deryâ altında tatlı su kaynakları vardır. Dalgıçlar, tulumlarla dalıp bu tatlı suyu doldururlar. Murad Reis bana da ikram etti. Gayetle lâtif ve soğuk bir su idi. Zaten bu adalara Arapça'da «Bahreyn» yani «iki deryâ» denmesine sebep, deryâ altında başka bir deryâ hâlinde tatlı su kaynamasıdır. Oradan şimdi «Kays Adası» denen eski adıyla «Hürmüz Adası» na vasıl oldum.

Nihayet Hürmüz Boğazı'nı geçip Basra Körfezi'nden çıktım. Rehberim Şerîf'i, eline bir mektup vererek Basra'ya geri gönderdim; Mustafa Paşa'ya, Hürmüz Boğazı'nı selâmetle geçtiğimizi yazdım. Ramazanın 10. günü (11) uzaktan Portekiz kâfirinin 4 karaka, 3 kalyon, 6 karavele, 12 çekdiriden ibaret 25 parça donanması gözüktü. Büyük ve bakımlı teknelerdi. Tenteleri fora ettirip demir aldırdım. Topları atışa hazırlattım. Hazret-i Hakk'ın inayetine sığınıp bizim iki mislimiz olan düşmanla muharebeye karar verdim. Sancakları açtırdım. Gülbank çekilip top ve tüfek ateşi başladı. Bir düşman kalyonuna top güllesi dokunup helâk oldu; deryânın dibini boyladı.

Gaalibâ görmedi çeşm-î encüm
Bu kadar hâdise-î uzmâyı
Bilmezim kim nice tâ'bîr edeyim
Sana bû vâkı'a-î kübrâyı (12)

Muharebe yatsı zamanına dek sürdü. Muhkem ceng oldu. Fenerler yakıldı. Kâfir amirali yaklaşan geceden korktu. Hürmüz cânibine doğru firara başladı. Gece kuvvetli rüzgâr çıktı. Sahili takib ediyordum. Yolumuza revân olduk. Birkaç gün sonra Umman ülkesinin limanlarından Sohâr'a vardık. Mübarek ramazanın 26. günü-ki Kadir Gecesi'dir-(13) alesseher Maskat limanı göründü. Limanda Portekiz kâfirinin 12 barça ve 22 çekdiriden ibaret 34 parçalık donanması yatıyordu.

Düşman, iki mislimizden fazlaydı. Bundan cesaret alıp yelkenlerini de açarak, çala kürek üzerimize gelmiye başladı. Başlarında Gorna Dürek oğlu Küvve vardı ki, Portekiz kâfirinin gayet namlı bir amirali idi. Babası, Portekiz'in bütün Hind denizleri için kıral nâibi idi. Dehşetli bir top, tüfek ve ok atışı başladı. Bazı gemiler birbirine yanaşıp kılıç kılıca vuruşma da oldu.

Bir kadırgam, kumbara ile yanıp battı.

Taşları güllükleri kim yağdırır
Herbiri deryâda döküntü olur (14)

Ancak kadırgamı batıran kâfir barçasını da ben yakıp batırdım. Sonra kâfirin 5 kadırga ve 5 barçasını daha batırdım. Bir barçası da ağır yara alıp kaçarken battı. Bu suretle 34 kâfir gemisinin 12'si helâk

---

(9) Beyit Şeyhî'nindir.

(10) 2 temmuz 1554. Basra'da 4 ay, 27 gün kaldığı anlaşılır.

(11) 10 Ağustos 1554. Hürmüz deniz muharebesi. Basra'dan ayrılalı 1 ay, 9 gün olmuştur.

(12) Kıt'a, Mesihî'nindir (sahiplerini işaret etmediğimiz diğer bütün şiirler, müellif Seydî-Ali Reis'e aittir).

(13) 26 ağustos 1554. Maskat deniz muharebesi. Hürmüz-Maskat yolunun 16 günde geçilebildiği anlaşılır (seyahat bir atlastan takib edilerek okunursa daha iyi olur).

(14) Denizci şairlerden ve Seydî-Ali Reis'in arkadaşlarından «Yetîm» mahlaslı Ali Çelebî'nin ki, 2.000 beyitlik bir «Barbaros-Nâme» yazmıştır.

oldu. Ancak benim gemilerim de çeşitli yaralar aldı ve pekçok şehit verdim. İki tarafın forsasında kürek çekmiye tâkat kalmadı. Topçuların tâkatları tâk oldu. Kadırgaların sandalları ve demirleri, daha iyi hareket edebilmek için kasden deryâya bırakıldı. Kaptanlarımdan Alemşâh Reis ve Kara Mustafa ve Kalafat Memi ve Mustafa Bey ile 200 levend şehit düştü. Kürekçilerden çoğu öldü, yaralandı veya sahile can attı. Kâfir donanmasında da vaziyet aynıydı. Netice alamıyacağımız için, birbirimizden uzaklaştık. Ben, Umman sahillerinden kürekçi yazmaya çalıştım. Yerli Araplar'dan gemilerimi tamir için hayli yardım gördüm. Muharebe bittiği zaman deryâ yüzü, merhum Barbaros Hayreddin Paşa ile Andrea Doria'ya karşı yaptığımız Preveze cenginde (15) olduğu gibi, insan ve gemi leşleriyle dolmuştu. Şimale doğru Umman Denizi'nde yol almıya başladım. İran'ın Mekrân kıyılarına yaklaşıyordum. Bin türlü belâ ve mihnetle sahile eriştim. Bender-i Şehbâ limanına girdim. Kadırgalarımda bir yudum içecek su kalmamıştı. Hemen karaya su aramaya çıktım. Bol su yüklendim. Levendlerim taze can buldular. Kurban Bayramı'nı bu limanda oldukça neş'e ile idrâk ettik (16).

Oradan Belûcistan kıyısında «Givâder» nam bendere geldik. Belûçlar'ın hükümdarı Melik Dînâr oğlu Melik Celâleddin idi. Givâder valisi kadırgama gelip Saâdetlü Padişah Hazretleri'ne hükümdarının tâzimlerini bildirdi. Osmanlı donanması Hürmüz Boğazı'ndan her çıkışta Belûcistan Meliki, 50-60 kayık dolusu erzak gönderip Cihan Padişahı'na kulluk arzederdi. Hemen Givâder limanına girdiğimi Melik'e bir mektupla bildirdim. Yarar kılavuzlar ve erzak gönderip Saâdetlü Padişah Hazretleri'ne itaat ve inkıyâd üzre olduğunu gösterdi.

DİYÂR-I HİND'DE VÂKI' OLAN HAVÂDİSİ BEYÂN EDER

Givâder'den ayrılıp Hind Okyanusu'na çıktım. Yemen yoluyla Mısır'a gitmek için müsait rüzgâr bekliyordum. Umman kıyılarına yeniden yaklaşmıştım ki «tûfân-ı fîl» denen müthiş kasırga koptu. Kasırganın esiri olup sürüklenmiye başladık.

Bir bahre düştû keşti-i dil yok kenâre hiç
Bir bâdbânî rast dêğil rûzgâre hîç (17)

Rüzgâr kat'iyen göz açtırmıyordu. Atlas Okyanusu'nda olan fırtınalar, bunun yanında bir zerre bile değildi. Dağlar gibi dalgalar kadırgaları aşıp geçiyordu. Gündüzler geceden fark edilmiyor, tekneler gayetle zebûn oluyordu. Güvertedeki eşya deryâya dökülüyordu. Allah'ın kazâsına rızâ gösterip rüzgâra tâbi olduk.

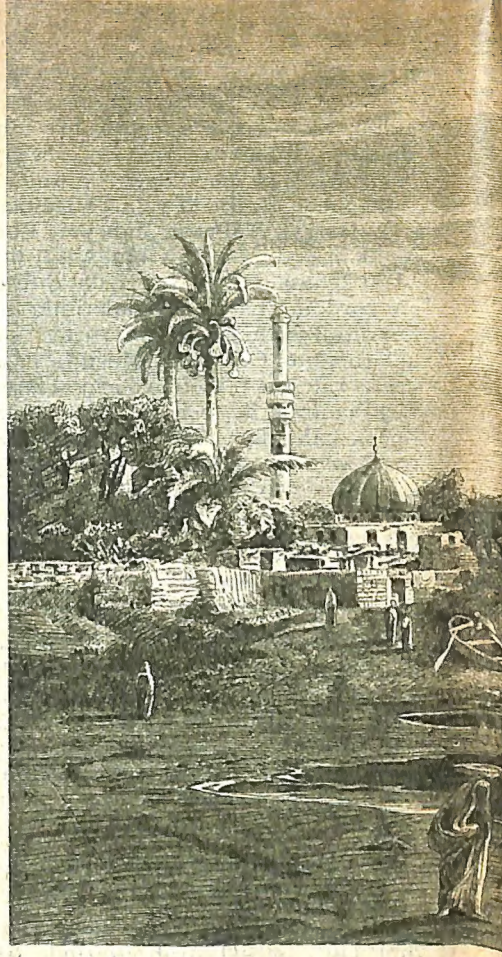

Düşme engîn-i gamâ fırtına çokdur savulur
Sâkin-î fülk-i rızâ ol görününcê karalar

■

Ey gönül gel düşme gam girdâbınâ deryâ-dil ol
Bir-ki gün olsun savursun böyle kalmaz rüzgâr

Bu minvâl üzre 10 gün mıkdarı sürüklendik. Korkunç med ve cezirler yapan deryânın rengi beyaza maildi. Deryâ üzerinde yılan balıkları, dev gibi kaplumbağalar yüzüyordu. Karaya yakın olduğumuz

(15) Preveze'de Seydî-Ali Reis, Türk donanmasının sol kanadına kumanda ediyordu ve 40 yaşlarındaydı. Maskat muharebesi, Preveze'den tam 15 yıl, 10 ay, 28 gün sonradır ve Seydî-Ali Reis 56 yaşlarındadır.

(16) 6 Kasım 1554. Maskat muharebesinden 3 ay, 11 gün sonra.

(17) Yetîm'in beyitleri.

O zamanki Kahire'den bir görünüş.

anlaşılmıştı. Filhakika Sind sahilleri göründü. Amma kıyıya yanaşmak gayetle tehlikeliydi. Beş kulaç su bile yoktu. Nihayet Allah'ın inayetiyle cezir zamanı erişti, rüzgâr dindi. Münasip bir yer bulup sahile yaklaştık. Ertesi sabah mayna edip kıyıya çıktık. Sind sahillerini cenuba doğru inip Gucarât ülkesinde Diyu benderi önünde gözüktük. Ancak burası, Portekiz kâfirinin Hindistan sahillerinde elinde tuttuğu birkaç limandan biriydi. Fazla yaklaşmaktan havf ettim; zira kaleden top ateşi açabilirlerdi. Rüzgâr gittikçe arttı. Gemilerin dümenleri zaptedilemez hâle geldi. Güverte üzerinde adam duramaz, kadırgaların bir ucundan öbür ucuna gitmek mümkün olamaz vaziyetteydik. Gûya Kıyâmet'ten bir gündü. Kamaralarda oturamıyor, anbara iniyorduk. Sahil çok yakın olduğu için karaya vurmaktan korkuyordum. Sık sık önümüze döküntüler çıkıyor, çarpmamak için büyük gayret sarfediyorduk. Hepimiz sıcaktan uryan denecek kılıktaydık. Levendlerin kimi varil, kimi tulum hazırlayıp birbirleriyle helâllaşıyorlar, bu vaziyet gözlerimi yaşartıyordu. Kadırgamda birkaç kölem vardı. Hepsini âzâd edip helâllaştım. Bu hengâmeden kurtulursam, fakirlere 100 filori bağışlamayı (18) adadım. Dümenleri kırılan kadırgalar vardı. Teknelerde çatlaklar olup su alıyorlardı. Gucarât kıyılarında Demen limanına yaklaşıyorduk. İki mil mıkdarı yaklaşınca hikmet-i Hudâ hava açıldı. Rüzgâr dindi. Ancak şiddetli yağmur yağıyordu. Zira Hind diyarının yağmur mevsimiydi. Kadırgalarımın hâli perişandı. Çoğunun hareket edebilmesi için, uzun boylu onarılmaya ihtiyacı vardı. Çok malzeme kaybetmiştik. Pusula ve saatlerimizin bir kısmı işlemez haldeydi. Ancak ümidimi kesmiş değildim.

Âftâbî doğa devlet güneşî bir gün ola
Hak Ta'âlâ kulunû kahr ile dâim kıramaz (19)

---

(18) Bugünkü rayice göre takriben 30.000 TL.
(19) Âftâbî'nin.

Tek tesellim, levendlerimden hiçbirini kaybetmeksizin, bu vartayı atlatmış olmamızdı.

DİYÂR-I GUCARÂT'DA VÂKI' OLAN AHVÂLİ BEYÂN EDER

Helâk olan kadırgaların toplarını çıkardım. Gucarât şâhı Sultan Ahmed'in Demen valisi Melik Esed'e teslim ettim. Gucarât Şâhı, Saâdetlü Padişah Hazretleri'ne inkıyâd ve itaat üzre olduğunu bildirdi. Portekiz kâfirini Hind sularından uzaklaştırmak için Sultan Süleyman Han'ın donanma göndermesini rica ediyordu (20). Bu mealde bir mektubu, Cihan Hakanı'na verilmek üzere bana teslim etti. Bu sıralarda Melik Esed, Portekiz donanmasının bizim Demen'e girdiğimizi haber aldığını, üzerime gelmek üzere olduğunu bildirdi. Bunun üzerine Demen'in az şimalindeki Süret limanına sığınmaya karar verdim. Ancak adamlarımın çoğunu Melik Esed'e bıraktım. Yürüyecek halde olan kadırgalarımı alıp hareket ettim.

«Suyu bardakda» demişler «gemiyî kâğıdda»
Bizden evvel bu cihan seyrin eden ehl-i vukuuf
Â'lem-i berri koyup bahr havâsında yılan
Bû-Alî (21) ise anın aklına idrâkine yûf (22)

Bin türlü belâ ile Süret limanına vardık. Süret valisi Hamza Ağa geldi. Gucarat sultanı Ahmed Şâh'ın vezîr-i âzamı İmâdülmülk'ten bir nâme getirmişti. Ezcümle Portekiz kâfirinin beni ve levendlerimi yakalamıya azmettiğini, gafil olmamamızı yazıyordu. Süret'te halk bizi çok iyi karşıladı. Gemilerimiz bendere girer girmez büyük tezahürat yaptılar. Kayıplarımızdan dolayı bizi teselli ettiler. Filhakika maruz kaldığımız şiddette bir fırtınanın pek uzun yıllardan beri görülmemiş olduğunu herkes ittifakla beyan etti. Şimdiye kadar Osmanlı ülkesinden Süret limanına hiç bir korsan, yani deryâ ilminde mahir bir kaptan (23) gelmemişti. Mercûdur ki, İnşâ'Allaahü'r-Rahmân, an-karîbü'z-zamân Vilâyet-i Gucarât, Memâlik-i Osmâniye'ye ilhak olunur. Böylece Hind limanları da küffâr-ı hâksârın elinden halâs olur. Az gayretle bu iş mümkündür. Zira Gucarât sultanlığında dahilî işler Bahâdır Şâh'ın vefatından sonra karmakarışık hâle gelmiştir.

Süret'e gelir gelmez, Portekiz kâfirinin 87 parçadan müteşekkil Hind denizleri donanmasının bizi yakalamak niyetiyle yaklaştığını öğrendim. Bunun üzerine karaya çıktım. Tabyalar kazdırdım. Yerli halktan gönüllüler alıp müdafaaya hazırlandım. Portekizliler karaya çıktı. İki ay müddetle ceng edildi. Ancak teslim olmadık. Bazı anlar helâkime ramak kalmıştı. Ancak Cenâb-ı Hak korudu. Gucârat sultanı aleyhinde olan bazı hainler, kâfire yardım ediyorlardı. Hattâ bana yardım eden Müslüman yerli halkı para dağıtarak kandırdılar. Bunların yanımdan ayrılması üzerine vaziyetim büsbütün kötüleşti. Ancak Gucârat Şâhı'nın bizzat Süret'e yaklaşması üzerine Portekizliler defolup gittiler. Şah, Süret'e gelmeyip pâyitahtı olan Ahmedâbâd'a döndü. Ancak gönderdiği asker şehre girdi. Ben de, Süret kalesini müdafaa eden Hüseyin Ağa da rahat nefes aldık. Zira Hind kıt'ası içine kaçmaktan başka çarem kalmamıştı.

Portekiz kâfiri, beni yakalamaktan gene ümit kesmedi. Hudâvend Han'a elçi gönderip: «Bizim sizinle cengimiz yoktur, maksadımız Mısır Kapdânı'dır» dedi. Ancak Hudâvend Han, bizi teslim etmiyeceğini söyleyip elçiyi savdı. Elçi dönerken, levendlerim pala çalmak istediler; fakat mani oldum.

Hele derd-û belâya sabr edelim
Görelim â'kıbet Hudâ n'eyler (24)

Kadırgalarımdan birinde forsa olan bir kâfir kaçmış, Portekiz elçisinin gemisine sığınıp hakkımızda malûmat vermişti. Gece olunca leevndlerim kâfir gemisini basıp forsayı yakaladılar. Kadırgama getirilip asıldı.

Buraları gayetle acayip memleketlerdi. «Târî ağacı» demekle maruf bir çeşit hurma ağacı vardı. Budaklarının ucunu delince rakı renginde bir su akardı. Güneşin hararetiyle bu su az zamanda bir acayip şarap olurdu. Her ağacın dibi bir meyhane gibiydi. Halk, buralarda içip eğlenirdi. Ağızlarını budakların deliğine dayayıp sarhoş olurlardı. Onun için bu diyar askeri gayetle serkeş ve kavgacıydı. Bu sıralarda «Yağmur» adında Türk ellerinden gelip buraya yerleşmiş bir asker Mısır Çerkesleri'nden olan kumandanı Hüseyin Ağa'ya gece yatsıdan sonra hançer çekip öldürmek istedi. Levendlerim karşı koyunca içlerinde Hacı Memi adlı yiğidi öldürdü; Hüseyin Ağa'ya da iki darbe vurdu ama öldüremedi. Yağmur'u ya-

---

(20) 16 yıl önce 1538'de Kanunî, Vezir Süleyman Paşa'yı, büyüük bir donanma ile Gucarat Sultanı'na göndermişti.

(21) İbni Sînâ.

(22) Yetîm'in kıt'ası.

(23) Seydî-Ali Reis'in bu açıklaması, o çağda «korsan» ın hangi manada kullanıldığını göstermek bakımından ilgi çekicidir.

(24) Necâtî'nin.

«Bağdad'a vasıl oldum.»

kalattım; idam edilmesi için emir verdim. Gerçi buraları başka bir padişahın ülkesiydi; bir ihtilâf çıkartmamak için böyle davranmamam lâzım geldiği düşünülebilirdi. Ancak Cihan Padişahı olan hükümdarımız, cümle Müslüman hükümdarlarının üstündedir. Hükmünün her yerde geçmesi icab eder. Bir de haddini bilmeyenlere gözdağı vermek şarttı. Nitekim Yağmur'u idam ettirince, ortalıkta bir sükûnet hâkim oldu.

Artık kırık dökük teknelerle denize açılmak, hele Hind denizlerini geçip Basra'ya veya Mısır'a gitmek de imkânsızlaşmıştı. Zira Portekiz kâfiri yolumuzu gözlüyor ve denize açılmamızı bekliyordu. Karadan seyahat şıkkını tercih etmeye mecburdum.

Be-deryâ der-menâfi' bî-şumârest
Eğer hâhî selâmet der-kenârest (25)

Seret kalesinde Hudâvend Han'a kadırgaları, topları, diğer silâhları ve teçhizatıyla beraber teslim ettim. Gerek Hudâvend Han'dan, gerek Âdil Han'dan, teslim ettiklerim için makbuzlar aldım. İstanbul'a dönünce benden kadırgaların hesabını sorarlardı. Başta Mustafa Ağa ve Ali Ağa nam yarar zabitler olmak üzere beraberimde yalnız 50 levend aldım. Diğerlerini Gurarat sultanlığı hizmetine bıraktım. Bunlar, bekâr gönüllülerdi. Memleketlerinde aileleri olanlar benimle geliyorlardı. Muharremin ilk günü idi ki, Gucarat sultanlığının taht şehri olan Ahmedâbâd'a hareket ettim. Çampaner yoluyla Hind ülkelerinin içerilerine doğru daldım. Öyle ormanlardan geçtik ki, ağaçlarının ucu gûyâ semaya değerdi. Bir kanadının ucundan diğer kanadının ucu 14 karış gelen yarasalar gördük. Bir tek ağaçta o kadar yarasa vardı ki, sayılması imkânsızdı. «Tûbâ ağacı» denen ulu ağaçlar vardı ki, gölgelerinde bin adam barınabilirdi. Papağanların haddi hesabı yoktu. Fakat en çok görünen hayvan maymunlardı. Bir yerde konakladığımız zaman, binlerce maymun etrafımızı çeviriyordu. Bu minval üzere Mahmûdâbâd'a, on beş gün sonra da Gucârat'ın merkezi olan Ahmedâbâd'a geldik. Şah'ın huzuruna çıktım. Sonra Vezîr-i âzam İmâdülmülk ve diğer hanlarla görüştüm. Sultan Ahmed, bana çok iltifat etti ve pek değerli hediyeler verdi. Hediyelerin başlıcaları bir at, bir katar deve ve bol miktarda paraydı.

Gelecek sayımızda:
HİNDİSTAN MACERALARIM

(25) Her ne kadar denizde sonsuz menfaatler varsa da, eğer selâmet istersen, kıyıdadır. Şeyh Sâdî'nin ünlü beyti.

Kanunî'nin Son Seferi

Yazan: YILMAZ ÖZTUNA

KANUNÎ, Nahcuvân seferinden döndüğü tarihten, 10 yıl, 9 aydan beri sefere çıkmamış ve bu suretle ihtiyarladığını göstermişti. Bilhassa oğullarının, sırasiyle Şehzade Mehmed'in, Veliaht-Şehzade Mustafa'nın, Şehzade Cihangir'in, nihayet Şehzade Bâyezid'in, bu sonuncusundan önce sevgili zevcesi Hurrem Haseki'nin ölümleriyle iyice sarsılmıştı. 71 yaşında idi. Osmanoğulları'nda irsî olarak bulunan nikris hastalığından da yıllardan beri mustaripti. Son 4 yıl içinde Sadrâzam Ali Paşa da, fevkalâde şişman olması yüzünden sefere çıkamamıştı. Yeni sadrâzam, Damat Sokollu Mehmed Paşa, büyük bir kumandan değildi. Kanunî, uzun yıllar Rumeli beylerbeyiliği yapmış olmasına ve Macaristan'ı iyi tanımasına rağmen, başkumandanlığı, sadrâzamına emanet edemedi. Bu suretle gamlı, yorgun ve hasta olan Kanunî, sefere çıkmaya karar verdi. Belki de savaş meydanlarında ölmek istemiştir. Hekimler, hükümdarları sefere çıkmaktan menetmişler, fakat Kanunî: «Her şey takdîr-i İlâhî'dir» diyerek, bu tavsiyeye kulak asmamıştır. Padişah, bu seferde ilk defa olarak arabayla seyahat etmiştir. Yalnız şehirlerden, halkın önünden, at üzerinde geçmiştir. Araba sarsıntısından bile rahatsız olduğu için, esasen çok muntazam olan İstanbul-Budin yolu, Padişah her konağa yaklaştıkça dikkatle tamir ediliyor ve düzeltiliyordu.

Sultan Süleyman'ın son yıllarını, 1 eylül 1555 tarihli bir mektubunda Almanya büyükelçisi Baron von Busbecq, şöyle tavsif ediyor. (Türkçe trc., 87-8) : «Sultan Süleyman, omuzlarındaki uzun senelerin ağırlığını hissetmeye başlamıştır. Fakat tavır ve hareketlerindeki vakar ve umumî fizik manzarası, bu kadar geniş bir imparatorluğun hükümdarına yakışacak derecededir. Süleyman, daima pehrizkâr ve itidalperver bir adamdır. Türkler'in nazarında ayıp telâkki edilmiyeceği zamanlarda, gençliğinde bile böyle idi. Gençliğinde bile şarap içmezdi... Zevcesi Hurrem'i meşru bir mevkie çıkardıktan sonra, hiçbir müstefrişesi olmamıştır. Halbuki böyle hareket etmesine (başka kadınlarla alâkası olmasına) hiçbir kanun mâni değildir. Dinine gayet sadıktır. Merasimlere hürmet eder...»

Kanunî'nin bu sefer-i hümâyûnun son yolculuğu olduğunu kestirdiği şundan anlaşılır ki, İstanbul'dan Ordu ile beraber getirilen bir taht, Belgrad'da bırakıldığı zaman padişah: «Belki Sultân Selîm Hân'ıma müyesser olur!» demiştir. (Selânikî, 64). Bu seferin son sefer olduğunu birçok devlet adamı da sezmişti. Padişahı uğurlıyanlar arasında bulunan Kanunî'nin en gözde şairi büyük Bâkî şöyle diyordu:

Duâmız oldur ey Bâkıy hatâdan saklasın Bârî
Hudâvend-î Cihan Sultân-ı â'dil Şeh Süleymân'ı

Uğurlayanların başında Şeyhulislâm Ebussuud Efendi bulunuyordu (Hammer, VI, 217). 11 yıl önceki 12. seferinde henüz sakalı kırçıl olan hükümdarın bu seferde uzun sakalı, tamamen bembeyazdı.

2. Vezir Pertev Paşa, 27.000 kişilik bir kuvvetin başında, Orduy-ı Hümâyûn'un padişahla beraber yürüyen aslî kuvvetlerinin önünde Erdel'e gönderilmiştir. Pertev Paşa, Kanunî'den 41 gün önce, 21 mart 1566'da İstanbul'dan ayrılmıştı. Belgrad ve Tımışvar'a gelmiş ve bu şehirlerdeki beylerbeyilerle birleşip, Almanlar'ın elindeki Gyula kalesine yönelmiştir. İstanbul'da «taht muhafızı» olarak İskender Paşa bırakılmıştı. Erdel prensi olan ve vaktiyle birkaç ay Macaristan kırallığı yapmış olduğu için «kıral» sanını taşımasına müsaade edilen II. Janos (Yanoş) ile Kırım hanı Devlet Giray, Orduy-ı Hümâyûn ile birleşmek emrini almışlardı. Kanunî'nin yanında Sokollu'dan başka 3. Vezir Ferhâd, 4. Vezir Ahmed ve 5. Vezir İsfendiyâroğlu Prens Mustafa Paşalar da bulunuyordu ki, bu sonuncusu 5 ay önce Malta'dan dönmüştü. Rumeli kazaskeri Hâmid Efendi ile Anadolu kazaskeri Abdullah Pervîz Efendi, Nişancı (devlet bakanı) Abdî-zâde Mahmud Çelebi, Başdefterdar (maliye bakanı) Murad Çelebi, Yeniçeri Ağası Ali Ağa da, Orduy-ı Hümâyûn'da bulunuyorlardı (Hammer, VI, 216).

Tam iki haftada İstanbul - Edirne yolu alındı ve Ordu, 15 mayısta devletin 2 numaralı başkentine geldi. Burada 3 gün kalındı, 18 mayısta hareket edildi. Edirne-Tatarpazarcığı yolu da tam 2 haftada alındı ve Ordu, 1 haziranda bu şehre vâsıl oldu. Burada Kanunî'ye, Manisa'dan, torunu Şehzade Murad'dan bir haberci geldi. 20 yaşında bulunan ve Saruhan Tahtı'nda oturan Veliaht-Şehzade Selim'in büyük şehzadesi Murad, büyükbabası Kanunî'ye bir oğlu olduğunu müjdeliyor ve bir isim koymasını rica ediyordu. Bu suretle Kanunî, torununun çocuğunu da görmüş oluyordu. Müstakbel Eğri Fâtihi III. Mehmed (1595 - 1603) 26 mayısta doğduğuna göre, haberci, Manisa - Tatarpazarcığı yolunu 6 günde almış demektir. Kanunî, II. Murad'la oğlu Fâtih'i düşündü: «Ecdâd-ı kirâmımızda, dedi; Murâd oğlu Mehmed olagelmişdir, nâm-ı şerîfi «Mehmed» olsun!»

3 Haziran'da Filibe'ye gelindi. Ertesi

gün buradan hareket edildi. 15 günde, 19 haziranda Belgrad'a varıldı. 3 gün kalınıp 22 haziranda hareket edildi. Bir hafta sonra, 29 haziranda Orduy-ı Hümâyûn, Belgrad'ın karşı kıyısında Zemlin sahrasında idi. Erdel'den gelen II. Janos'u Kanunî, bugün burada kabul etti.

KANUNÎ'NİN II. JANOS'U KABULÜ (29 HAZİRAN 1566)

II. Janos, bu sırada 26 yaşında idi. Huzura kabul edileceği gün de, Kurban Bayramı'nın 2. günü idi. Macar Kıralı, hem metbuuna arz-ı ubûdiyet edecek, hem de bayramını kutlıyacaktı (Hammer, VI, 219; Makkai, 147). Kanunî, vaktiyle II. Janos birkaç günlük bir bebekken onu sevip okşamıştı. Şimdi II. Janos, çeyrek asır sonra, ikinci defa kudretli efendisini görecekti. Kıral, Otağ-ı Hümâyûn'a girdikten sonra üç kere diz çöktü ve tahta yaklaşınca yeri öptü. «Hemân kadîmî kul oğlu kulum, dedi; fermân, Pâdişâhım Hazretleri'nindir». Bu suretle babası Szapolya I. Janos'un, Kanunî'nin sadık bir bendesi olduğunu hatırlatıyordu. Kanunî: «İyilik üstüne iyilik göresin!» şeklinde dua etti. Türkler'de padişah duası almak en büyük dünyevî saadet sayıldığı için, II Janos büyük iltifat görmüş oluyordu. Netekim Türk Hakanı, öptürmek üzere elini uzattı ve şehzadelerine hitap ettiği tarzda: «Nasılsın sevgili oğlum?» şeklinde hatırını sordu, görülmemiş tarzda iltifat etti. Huzurundan çıkarken Kanunî, şahsan sevdiği genç kırala üç kere elini öptürdü. Bu merasim, Macar tarihçileri tarafından tasvir edildiği gibi, bizzat merasimde bulunan büyük tarihçi Selânikli Mustafa Efendi tarafından da canlı şekilde kaleme alınmıştır. II. Janos, padişaha birtakım hediyeler sundu. Bunların başında 50.000 duka (25 milyon TL.) değerinde olduğu söylenen bir gök yakut geliyordu. Ayrıca 4 murassâ (elmas kakmalı) altın vazo da vardı. Kanunî de ona mücevherli kılıçlar verdi (Hammer, VI, 220).

Sabık Macaristan Kıralı, Büyük Türk Hakanı'nın binlerce inci ve elmas kakılmış altın tahtı önünde eğildiği zaman, Mohaç'tan beri tam 40 yıl geçmiş bulunuyordu. Kanunî, ilk seferi olan Belgrad seferinde de bu Zemlin sahasına gelmişti. O sırada 26 yaşındaydı ve bu hâdiseden beri tam 45 yıl geçmişti. Gene 40 yıl önce Kanunî, II. Janos'un babasını, Macaristan kıralı nasbetmişti. Netekim II. Janos da, padişahın sadık bir bendesinin oğlu olmakla öğünmüştü (Hammer, VI, 21). Kanunî öyle bir nüfuz derecesine erişmişti ki, «Pek Katolik» İspanya kıralı Protestan olduğu için Janos'u tebrike kendini mecbur görmüştü (Hammer, VI 223). Bugünün düşüncesiyle belki böyle bir tebrik, basit bir nezaket eseri sayılabilir. Fakat II. Felipe, Protestan mezhebini kan ve ateşle yok etmek istiyen şifa bulmaz bir mutaassıptı ve esasen en büyük Hıristiyan devleti olan İspanya'nın siyasetinin mihrak noktası, bu hususta. II. Janos, bütün kudret ve itibarının, padişahın sadık bir bendesi olduğu merkezinde toplandığını biliyordu.

Kanunî, Eğri yerine Sigetvar üzerine gitmek hususundaki kesin kararını, bu Zemlin sahrasında verdi. Sigetvar kalesi kumandanı meşhur Nicolas Zriny'nin küçük bir Türk birliğini baskınla imha etmesi, Kanunî'nin Sigetvar'a teveccüh edilmesi hususundaki kararını kesinleştirdi. Zriny, Tırhala sancakbeyi Mehmed Bey'le oğlunu ve muhafızlarını Şikloş civarında şehit etmiş, Mehmed Bey'in götürdüğü 17.000 dukaya (85 milyon TL. kadar) el koymuştu. Kanunî, Sigetvar'ın fethinden sonra Eğri'ye yürümeye karar verdiğini de söylemiştir.

Drava üzerinde Ordu'nun geçeceği büyük köprü, Osiyek yakınlarında kurulmuş ve 19 temmuzda buradan geçilmiştir. Tuna'daki İnce Donanma da, Ordu'yu takip ediyordu. Bu donanmaya büyük Türk denizcilerinden, eski Rodos ve Karlıili sancakbeyi (tümamiral) Ali Portuk Bey kumanda ediyordu. Kanunî, dümenini Ali Portuk Bey'in kullandığı saltanat kayığı ile, Tuna'da dolaşmıştır.

SİGETVAR MUHASARASININ BAŞLAMASI (5 AĞUSTOS 1566)

Orduy-ı Hümâyûn, 4 ağustosta Peç'e ve ertesi gün, Sigetvar'a gelmiş, pek kudretli olan kalenin muhasarasına başlanmıştır. İstanbul'dan ayrılalı 3 ay, 5 gün olmuştu. Bu sıralarda Körös-Maros bölgesi Türkler tarafından fethedilmiştir (Makkai, 148). Sigetvar, Budin'e bağlı bir sancağın merkezi olan Peç şehrinin 30 km. güneybatısında ve Drava ırmağının 20 km. kadar kuzeydoğusundadır. Bu sıralarda Kırım hanı Devlet Giray, 15.000 kişilik bir ordu ile Slovakya'ya girmiş, arkasından II. Janos da bu ülkeye dalmıştı. Devlet Giray, Kosice (Almanca: Kaschau) çevresini (49° arzı) yağma etti ve 90.000 esir aldı (Hammer, VI, 319).

Sigetvar, eski Hırvatistan banı (umumî valisi) Macar asıllı Zrinyi tarafından müdafaa ediliyordu. Zrinyi, Kanunî gibi bir hükümdara karşı son nefesine kadar yaptığı savunmada büyük şöhret almış ve asırlarca unutulmamıştır. Hattâ XX. as-

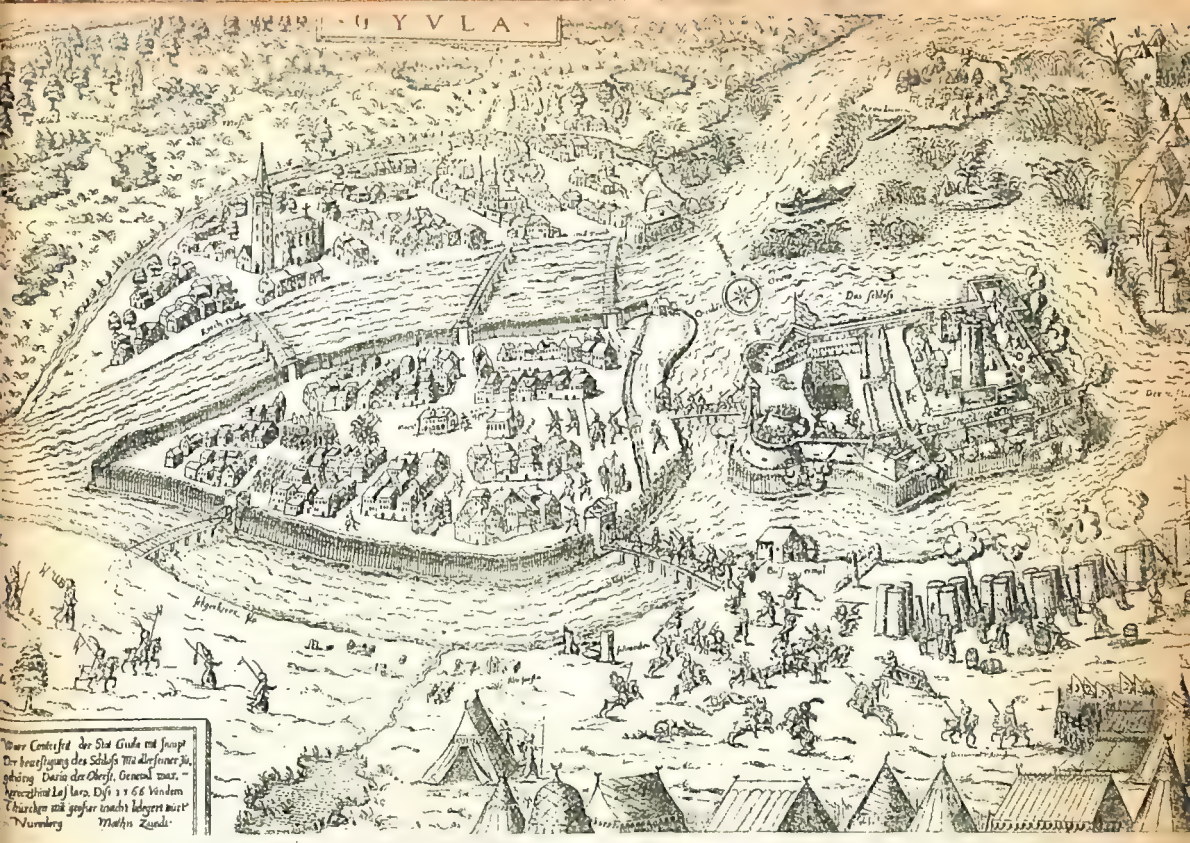

Kanunî'nin son seferi sırasında alınan kalelerden Tuna üzerindeki Göle (Gyula) kalesi.

rın başlarında 2 Avusturya - Macaristan kruvazörüne «Zrinyi» ve «Sigetvar» adları verilmiştir. Batı'da şanlı mağlûplara bile ne kadar değer verildiğini bu hâdise pek açık şekilde gösterir.

Sigetvar, 10 yıl önce Budin beylerbeyisi Ali Paşa tarafından 2 ay, 8 gün kuşatılmış, fakat düşürülememişti. O tarihten sonra kale, bir kat daha tahkim edilmişti. Rumeli beylerbeyisi İsfendiyâroğlu Prens Şemsî Ahmed Paşa, daha 2 ağustos'ta 90.000 asker ve 300 topla Sigetvar önlerine gelmişti. (Şemsi Paşa, gene seferde bulunan Vezir Mustafa Paşa'nın kardeşidir). 3 gün sonra 5 ağustosta Kanunî gelmiş, muhasara nizamını at üzerine teftiş etmiş ve ilk ateşi açtırmıştır. Anadolu beylerbeyisi Damat Zâl Mahmud Paşa, eski Erzurum beylerbeyisi Dulkadıroğlu Prens Mehmed Paşa, muhasara hatlarında yer almışlardır. Kanunî, Sokollu ile beraber, muhasarayı idare edebilecek bir yerde bulunuyordu. Vezirler, daha ileri hatlarda idiler. Ali Portuk Bey de, Sigetvar'a gelmişti. 13 ağustosta Eski-Sigetvar, 19 ağustosta da Yeni - Sigetvar şehirleri işgal edildi. Fakat bunlar, ehemmiyetsizdi. Çünkü kale savunuyordu. 26 ve 29 ağustoslarda kaleye 1. ve 2. umumî hücumlar yapıldı.

29 ağustosta ihtiyar Padişah, maiyetinin ağlıyarak yalvarmasına rağmen, hasta hasta atına binip muhasara saflarını teftiş etmek ihtiyatsızlığında bulunmuş ve çadırına dönünce, yatağa düşmüştür. Hastalığı şiddetlenmiş, fakat gene devamlı olarak yatmayıp muhasara işleriyle meşgul olmuştur. 1 eylülde, ansızın ağır bir kriz geçirmiştir.

1 eylülde, Sigetvar'da bulunmayan 2. Vezir Pertev Paşa da, 1 ay, 27 günlük bir kuşatmadan sonra Gyula kalesini fethetmiştir. Kaleyi düşüren son umumî hücuma, birkaç hafta önce idam edilen Arslan Paşa'nın amca oğlu olan Varat sancakbeyi Mehmed Bey kumanda etmiştir. Kaleyi, Türkler'e karşı, Macar asıllı General Keretsenyi (Türk kaynaklarında: Karaçinoğlu) kahramanca savunmuştur. Pertev Paşa, Gyula'dan sonra Janos (Türkçe: Yanova) ve Vilagosvar (Türkçe: Vilagoş) kalelerini de fethetmiştir.

2 eylülde, Sigetvar'a 3. umumî hücum yapılmıştır. Bu taarruz, şiddetli bir yağmur altında geçmiş ve arazi batak haline gelmiştir. 5 eylülde dış kale düşmüş, iç

kale mukavemete devam etmiştir. Fakat dış kale düştükten sonra iç kalenin mukavemeti, askerlik bakımından, hiçbir ümit olmıyan bir hareket teşkil ediyordu. Dış kalenin düşmesi, bir Yeniçeri bölükbaşısının (yüzbaşının) fedakârlığı sayesinde mümkün olmuştur. Şehit olacağını bildiği için abdest alıp vasiyetini yazan bu fedaî, merdivenle kaleye tırmanmış, mazgallardan birine kumbara sokmuş, kumbaranın fitilini ateşlediği anda tüfek kurşunlarıyla şehit edilmiştir. Kumbara ateş almış ve büyük bir gedik açmıştır. Asker, bu gedikten girmek suretiyle dış kaleyi düşürmüştür.

Zriny'nin maksadı, bütün askerleriyle beraber ölmek ve Türkler'e mümkün olduğu kadar fazla zayiat verdirmek ve vakit kaybettirmekti. Dış kale düştükten sonra iç kalenin mukavemetinin başka mânası yoktu. Sokollu'nun sır kâtibi (hususî sekreteri) Ahmed Feridun Bey (meşhur tarihçi), Latince, Almanca, Hırvatça, Macarca beyannameler yazdırmış ve bunları okla, iç kaledeki düşman askerinin içine attırmıştır. Bu beyannamelerde, mukavemetin ölüm olduğu, kumandanları Zriny'nin kendilerini delice ölüme sürüklediği izah ediliyordu. Eylülün 6. günü, iç kaleye Türkler çepçevre ateş vermişlerdi. Fakat ölmeyi bekliyen Zriny, hâlâ mukavemet ediyordu.

Bununla beraber ölümü bekliyen yalnız Zriny değildi. Kanunî de aynı vaziyetteydi. Sokollu'ya yazdığı son hatt-ı hümâyûnda, ölümü halinde Ordu'nun başına o geçeceği için, ön saflarda bulunup hayatını tehlikeye atmamasını tavsiye ediyor ve şöyle diyordu: **(Atâyî, Tekmiletu'ş-Şakaaık,** 336): «Minbâ'd sen kendin ol asl mâ'rekeye varmayıp, umûr-i dîn-u devlet ve nizâm-ı adl-u intizâm-ı saltanat bâbında kaaim-u dâim olasın. Ve nûr-i dîdem Selîm Hân'ımı ve asker-i İslâm'ı ve seni, Hudâ'ya ısmarladım!»

KANUNÎ SULTAN SÜLEYMAN'IN VEFATI (7 EYLÜL 1566 CUMARTESİ SABAHTAN EVVEL SAAT 1.30)

«Cihan Padişahı», Türkler tarafından «Kanunî» ve «Gazi», Avrupalılar tarafından «Muhteşem» ve «Büyük» denen I. Sultan Süleyman Han, 7 Eylül 1566 cumartesi günü henüz başlarken, daha güneş doğmadan saat 1.30'da öldü (6/7 eylül gecesi). Bu suretle I. Murad gibi doğrudan doğruya şehit olmamakla beraber, harb meydanında ölen 2. padişahtır (Fâtih ve Yavuz gibi padişahlar da sefer halinde ölmüşlerdir, fakat düşman toprağında ve harb meydanında değillerdi). Kanunî'nin İstanbul'dan çıktığı günden 4 ay, 6 gün geçmişti. Ordunun padişahın cenazesiyle beraber İstanbul'a döndüğü gün hesap edilirse, bu 13. sefer-i hümâyûn 7 ay, 5 gün sürmüş demektir.

Kanunî, 71 yaşını 4 ay, 10 gün geçiyordu. O zamana kadar yalnız Orhan Gazi, ondan sonra da ancak II. Abdülhamid, V. Mehmed ve II. Abdülmecid daha uzun bir ömre malik olmuşlardır. Saltanat müddeti bakımından ise Kanunî, bütün Osmanoğulları içinde en başta gelmektedir. Saltanatı milâdî hesapla, 46 yıldan ancak 15 gün eksiktir. Bu suretle Trabzon'da doğan Kanunî, imparatorluğun öbür ucunda, Sigetvar'da ölmüştür. Babasının padişahlığı üzerine, başka erkek kardeşi olmadığı için rakîpsiz şekilde ve 17 yaşında veliaht, 25,5 yaşında da padişah olmuştur. Uzun saltanatının 10 yıl, 3 ay, 5 gününü seferde geçirmiş ve tam 13 sefer yapmıştır. Sigetvar iç kalesi, ölümünden 5 saat sonra düştüğü için bu hâdiseyi görememiştir. Vefatında yatağının başında yalnız Sokollu Mehmed Paşa ile hükümdarı tedavi eden Hekimbaşı Kaysûnî-zâde Bedreddin Mehmed Çelebi bulunuyorlardı.

Kanunî'nin ölümünden sonra, daha güneş doğmadan, Sokollu, sır kâtibi Ahmed Feridun Bey'i vezirlerin çadırlarına gönderip kendilerini davet etti. Bu arada Rumeli ve Anadolu beylerbeyileri de çağırıldı. Hükümdarın ölümünün askerden gizlenmesine, yeni padişah Orduy-ı Hümâyûn'a erişinceye kadar Kanunî'nin sağ olarak gösterilmesine ittifakla karar verildi. 12 kişilik bir heyet, padişahı dinî merasimle teçhiz ve tekfin etti. Bu heyette Hekimbaşı Kaysûnî-zâde Bedreddin Mehmed Çelebi, Hunkâr başimamı Derviş Efendi ve Hasoda subayları bulunuyordu. Bunların içinde İmam Hasan Ağa da vardı ki, Kanunî'ye pek benzerdi. İşte bu zat, Sokollu'nun emriyle, padişahın elbisesini giydi. Makiyajla Kanunî'ye iyice benzetildikten sonra, saltanat arabasına oturtuldu. Padişahın bütün hareketlerini taklit ediyordu. Arada Sokollu da onun yanına sokularak gûya bir şeyler arzediyordu. Bu

Büyük Türk İmparatoru Kanunî Sultan Süleyman, Sigetvar seferinde iken vefat etmişti. O devirde yapılan bu minyatür, Kanunî'nin cenazesinin bulunduğu arabanın yanında oğlu II. Selim'i ve diğer devlet erkânını tesbit ediyor.

suretle padişahın öldüğü şayiaları önlendi ve Ordu'nun Macaristan'da bir taşkınlık eseri göstermesinin önü alınmış oldu.

Kanunî'nin iç organları, tahtının bulunduğu yerin arkasına gömüldü ve sonradan burada bir türbe yapıldı. Macarlar bu mevkie hâlâ «Türbek» demektedirler. Türkler, Macaristan'dan çekildikten sonra, bu türbe Katolik kilisesine çevrilmiştir. Şimdi «Türk Kilisesi» denmekte ve gelen ziyaretçilere: «İşte Muhteşem Süleyman'ın kalbi burada gömülüdür!» denmektedir.

Sokollu, Kanunî'nin öldüğü gecenin sabahı, 7 eylül günü erkenden Kütahya'da Germiyan Tahtı'nda oturan Veliaht-Şehzade Selim'e ulak gönderdi.

Gene bu 7 eylül günü, Sigetvar'ın iç kalesi de fethedildi. Zriny'nin yanında yalnız 600 askeri kalmıştı. Bunlar kılıçtan geçirildi veya esir alındı. Zriny, Türk esirlerine korkunç işkenceler yaptığı için, Sokollu'nun emriyle, esir edilmesine rağmen idam olundu. Bu suretle Sigetvar kuşatması, 33 gün sürdü. Sokollu, hayli harap olan kaleyi tamir ettirdi. Sigetvar, bir sancağa merkez yapıldı ve ilk sancakbeyi olarak, alay beylerinden İskender Bey tâyin olundu.

Sokollu'nun Sultan Selim'e gönderdiği ulak, padişah yaverlerinden Hasan Çavuş'tu. Taşıdığı mektubun mealini bilmiyordu. Sigetvar'dan Kütahya'ya 11 günde geldi ve 19 eylülde mektubu Sultan Selim'e verdi. Hasan Çavuş, İstanbul yoluyla Kütahya'ya gitmişti. Sigetvar-İstanbul yolunu tam bir haftada almıştır. Sultan Selim bu sırada Kütahya'da değil, Afyonkarahisar'ın güneybatısındaki Sincan'da idi. Mektubu burada aldı. Sultan Selim, bilmediğimiz bir sebepten Sincanlı'da, babasının ölümünü bildiren sadâret tezkere-

Babasının ölüm haberini alan II. Sultan Selim ağlıyor...

sini aldıktan sonra, bir hafta kalmıştır. Ancak 27 eylül günü Kütahya'ya gelmiş. o gün cuma olduğu için, şehirde hutbenin adına okunmasını emretmiştir. Bu suretle Cihan İmparatorluğu'nda Kanunî'nin ölümü, ilk defa resmen Kütahya önlerinde ilân edilmiştir. II. Selim, Kütahya'ya geldiği günün akşamı, İstanbul'a doğru yola çıkmıştır. Kendisine refakat edenler arasında baş hocası Hâce-i Sultânî Atâullah Efendi, lâlası Tütünsüz Hüseyin Paşa da bulunuyordu. Kütahya - İstanbul yolunu 3 günde almış ve 30 eylül günü Kadıköyü'nden Topkapı Sarayı'na geçmiştir. Aynı gün İstanbul'da cülûs merasimi yapılmıştır. Bu merasimi, II. Selim'in Belgrad'a gitmesini, Kanunî'nin cenazesi ve Ordu ile beraber İstanbul'a dönmesini, doğrudan doğruya konumuzla ilgili olmadığı için geçiyoruz.

Sigetvar düşünce, 30 eylülde Babosca, Belevar, Szekesd, Berzentz, Zapanyi gibi çevredeki Almanlar'ın elinde bulunan Macar kaleleri de teslim olmuştur. Bunların en mühimmi, Babocsa'dır. Bu kaleler, 1532'de de fethedilmiş, fakat bir müddet sonra Almanlar'ın eline düşmüştür.

KANUNÎ SULTAN SÜLEYMAN'IN ŞAHSİYETİ

Kanunî Sultan Süleyman, Türk - Osmanlı hükümdarları arasında, diplomasi ve devlet idaresinde gösterdiği deha bakımından Fâtih'ten, askerlik dehâsı bakımından gene Fâtih'ten ve babası Yavuz'dan sonra gelir. Askerlik bakımından Kanunî'yi 4. olarak Yıldırım, siyasî ve idarî bakımdan 3. olarak Yavuz, 4. olarak II. Mahmud takip eder.

«Zamanın hiçbir prensi, Yavuz'un tek vârisi Kanunî Süleyman'dan daha iyi bir eğitim görmemiş ve büyük bir devleti idare için onun gibi pratik şekilde yetişmemiştir» (S. N. Fisher, **The Middle East, A History,** New York, 1959, 222).

«Kanunî, devlet nüfuz ve haysiyetine halel verecek bir şeyde müsamaha etmediği gibi, bu gibi hallere meydan verilmemesini de tavsiye ederdi. Kendisi ile görüşenlerin kapalı mütalâalarından, maksatlarını sezer ve ona göre cevap verirdi» (Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi** II, 408).

Mutaassıp bir Fransız olan, Hammer mütercimi Hellert şöyle diyor (Hammer, XIX, **Atlas,** 20b) : «Bütün Yeniçağ tarihi boyunca, ihtişam bakımından Süleyman'la mukayese edilebilecek bir tek hükümdar tanıyorum ki, o da XIV. Louis'dir» (*). Tabiî XIV. Louis'nin ihtişamının, Kanunî'ninki ile uzaktan bile mukayese kabul edemiyeceği, en basit faktörlerden anlaşılabilir bir keyfiyettir.

Kanunî, edebiyat ve hukuk gibi sahalarda bilgindi. Arapça ve Farsça'dan başka Sırpça da biliyordu (Hammer, **GOR,** II, 176). Şu beyitleri pek meşhurdur:

Halk içindê mü'teber bir nesne yok devlet gibi
Olmayâ devlet cihandâ bir nefes sıhhat gibi
Saltanat dêdikleri kim bir cihan gavgaasıdır
Olmayâ baht-û sa'âdet dünyedê vahdet gibi

Bâkî, Kanunî'nin ölümüne şu tarihi düşürmüştür:

Adem ıkliminê azm eyledî çünkim Süleyman Hân
İlâhî kabrinê bir revzen aç Firdevs-i â'lâdan
İşitdim fevtin ol Sultân-ı â'lî-şânın ey Bâkıy
Dedim târihın «azm etdî bakaayâ dâr-ı dünyâdan
(974 — 1566)

Bâkî'nin, Kanunî için yazdığı terkîb-i bend şeklindeki **Mersîye-i Hazret-i Süleymân Hân,** Türk şiirinin büyük eserlerindendir. 8. bendin 4. beytinin ilk mısraında Bâkî :

Halk-ıy cihâna kırk sekiz gün duyurmadı

diyerek, Sokollu'yu, Kanunî'nin ölümünü 48 gün saklamaya muvaffak olduğu için, öğmektedir.

Kanunî, Fâtih'in, imparatorluğun anayasası olan **Kaanûn - Nâme**'sinin yerine, onu esas almakla beraber, yeni bir esas teşkilât kanunu koymuştur. Bu eser, Kanunî'yi, dünya tarihinin büyük hukukçuları arasına sokmaktadır (netekim bu sıfatla Washington'da Kongre galerisine büstü konulmuştur). İmparatorluğun diğer kanunlarını ise, bilhassa Ebussuud Efendi yapmıştır. **Kaanûn - Nâme-i Sultân Süleymân**'da, 1. bâbın 1. faslında, ceza hukuku bakımından imparatorluğun bütün tebaasının birbirine eşit olduğu, hepsinin aynı cürümden aynı cezayı göreceği, şu şekilde anlatılmaktadır:

«Cinâyât mukaabelesinde olan cürm-ü siyâset bâbında vaz' olundu ki, sipâhî ve ra'îyet ve şerîf ve vazî, ve denî' ve refî' arasında müşterekdir. Şöyle ki: Her kim bu cerâimden birisi ile mücrim ola, mukaabelesinde tâ'yîn olunan ukuubetle muâkab olur».

Kanunî devrindeki Türk haşmeti, Avrupalı tarihçileri şaşırtmıştır. d'Ohsson'dan (**Tableau Général,** VII, 443) en modern tarihçilere, meselâ büyük bir dünya tarihi yazmış olan Belçikalı Pirenne'e kadar eski ve yeni müellifler, Türkiye'nin bu devirde Almanya ve Rusya imparatorlukları ile Lehistan krallığı ve Venedik cumhuriyeti gibi 4 büyük Avrupa devletinden vergi alması ve Fransa krallığını himayesi altına kabul etmesi üzerinde bilhassa durmaktadırlar. Gerçekten Türkiye, Almanya ve Venedik'ten yıllık vergi alıyordu. Lehistan ve Rusya gibi daha az

ehemmiyetli büyük devletler ise, bu yıllık vergiyi, Türkiye'ye değil, fakat onun tâbii olan Kırım Hanlığı'na veriyorlardı. 1571'de «Korkunç» denen Çar IV. İvan, Devlet Giray Han'la yaptığı muahede mucibince, 60.000 altın rublelik yıllık vergi vermekte devam etmeyi kabul ediyordu (d'Ohsson, VII, 443). Bu suretle Türk nüfuzunun erişmediği pek az devlet kalıyordu.

Avrupa umumî efkârı, Türkiye'ye ait her şeye büyük ilgi gösteriyordu. Avrupa'da 1529 yılında mevzu bakımından tamamiyle Türkiye'yi ele alan 56 kitap basılmıştır ki, bunların 29'u Viyana muhasarası üzerinedir. Bu suretle Türkiye'ye ait 1532'de 76, 1535'te 59, 1542'de 71 kitap basılmıştır. XVI. asırda kitap yayını, zamanımızdakiyle mukayese kabul edecek bir seviyede bulunmadığı için, Türkiye'ye karşı gösterilen alâkanın derecesi, açıkça belli olmaktadır (Göllner, **Die Europäischen Türkendrucke des XVI. Jahrhunderts, I: 1501 - 1550**, Bükreş, 1961).

Kanunî Sultan Süleyman'ı mevzu alan sayılması imkânsız sayıda piyes, roman v.s. vardır. Bunlar, dünyanın her dilinde mevcuttur.

KANUNÎ'NİN ÖLÜMÜNDE TÜRKİYE İMPARATORLUĞU (1566)

Yavuz Sultan Selim'in ölümünde Türkiye imparatorluğunu teşkil eden topraklar, takriben 6.557.000 km² idi. Bunun 1.702.000 km²'si Avrupa'da, 1.905.000 km²'si Asya'da, 2.950.000 km²'si de Afrika'da idi. 46 yıl sonra, 1566'da, Kanunî Sultan Süleyman öldüğü anda imparatorluk, iki mislinden fazla bir genişlik arzediyordu. Büyüklüğü takriben 14.893.000 km²'yi buluyordu. Bunun 1.998.000 km²'si Avrupa'da, 4.169.000 km²'si Asya'da, 8.726.000 km²'si de Afrika'da idi.

Avrupa'da — bugünkü siyasî sınırlara göre — Eszak hariç Macaristan, Erdel (Transilvanya, şimdi Romanya'da), Banat (şimdi Romanya, bir kısmı Yugoslavya'da), Belgrad ve Voyvodina (Yugoslavya'da), Hırvatistan (keza), Slovenya (keza), Ege'de Kiklad ve Sporat adaları, Mora'da Navplion limanı, Sicilya'nın güneyinde Pantelleria ve Lampedusa adaları, Kanunî devrinde fethedilip imparatorluğa katılmıştır.

Asya'da şu topraklar fethedilmiştir: Rodos ve Oniki Ada, Türkiye'nin şimdiki Van, Ağrı, Hakkâri vilâyetleri, Batı Gürcistan, Irak'ın Yavuz devrinde fethedilen parçalar dışında kalan kısmı (orta ve güney bölgeleri), Arabistan (Aden, Lahc, Katar, Ummânu'l - Mütesâlih, Necd, Ummân, Hadramût, Küveyt, Bahreyn vs. ki, bunların çoğu himaye bölgeleri idi). Ayrıca evvelce himaye altında imparatorluğa dahil olan Sakız adası ile Erzurum ve Kars çevresi, doğrudan doğruya ilhak edilmiştir.

Afrika'da şu kazançlar elde edilmiştir: Eritre, Cibûti, Kuzey ve Güney Somali, Habeşistan'ın bir parçası (himaye), Trablusgarb ve Fîzân, Sahrâ, Güney Tunus, şimdiki Çad - Nijer ülkelerinin bir kısmı üzerinde yayılan ve himaye rejiminde olan Bornu Müslüman Zenci kırallığı. Ayrıca Yavuz devrinde himaye rejiminde olan Cezâyir, doğrudan doğruya ilhak olunmuştur.

Yukarıdaki hesaba, Kanunî'nin yarım asırlık saltanatı sırasında geçici olarak imparatorluğa katılmış, fakat 1566 yılında Türkiye'ye dahil bulunmayan ülkeler katılmamıştır. Bu ülkelerin büyüklüğü de 1.000.000 km²'yi geçmektedir. Şöyle ki: Kırım'a bağlı Kazan (200.000 km² kadar) ile Astırhan (100.000 km²) hanlıkları ile Çuvaşistan (20.000 km²), Kanunî'nin ölümünden 10 yıl kadar önce Rusya'nın eline geçmiştir. Kuzey Âzerbaycan ve Dağıstan'daki Geylân İran prensliği (7.000 km²) bir ara Türkiye'ye tâbi olmuş, fakat sonunda Safevîler'de katmıştır. Keza bilhassa Irâkayn sefer-i hümâyûnunda fethedilen İran eyaletleri de muhafaza edilememiştir. 350.000 km² kadar tutan bu eyaletler şunlardır: Âzerbaycan, Lûristan, Hemedân, Hâmse, Kirmânşâh, Ardelân (Kürdistân), Hûzistân, (İran Arabistânı)'ın güneyi, Isfahân, Yezd, Kazvîn, Rey (Tahran) eyaletlerinden de parçalar. — Gene bu devirde Fas'ın kuzey ve kuzeydoğu (150.000 km²), Avusturya'nın birçok limanları, bu arada Otranto, Korsika ve Gozo adaları, Balear Adaları'nın bir kısmı, Rutenya, Rusya'nın Nijniy Novgorod (Gorky) v.s. bölgeleri, geçici olarak Türk işgalinde kalmış, fakat bunların hiçbiri, yukarıdaki hesaba dahil edilmemiştir. Keza bir ara Kırım'a tabi olan ve daimî şekilde yıllık vergi ödiyen Rusya da hariç tutulmuştur.

Türkiye âzamî genişliğine bu devirde değil, Kanunî'nin torunu III. Murad devrinde (1574 - 1595) ulaşmış, Fas imparatorluğu ile Lehistan kırallığının himayeye alınması ve Kafkasya fütuhatı ile pek çok büyümüştür.

Kanunî'nin ölümünden sonra Sigetvar'ın zaptı üzerine yapılan divan toplantısında düşman kelleleri teşhir ediliyor.

وزیر اصابتله بیر لباس فاخر الباسنه الیوزدن ایوات
قزلباش کموزلری ذکره ایتدوکیدر

Rodos'taki Murad Reis Camii'nin minaresi.

Kanunî'nin 444 yıl önceki bir zaferi

RODOS'UN FETHİ

Yazan: R. Şevki Yeşim

OSMANLI donanması, 1522 yılının haziranında bir sabah pupa yelken Marmara'ya doğru yola çıktığı gün, padişah Maltepe'de idi. İçi, yüz bin askerle dolu olan bu muhteşem armadayı seyretmek, Kanunî Sultan Süleyman'a ayrı bir zevk verdi. Dört gün sonra donanmanın küçük Halki adasını ele geçirdiği ve Rodos'a doğru yollandığı haberi gelince, padişah, daha fazla beklemedi, ikinci bir parça donanma ile o da askerlerinin arkasından Rodos'a hareket etti.

Temmuzun sekizinci günü, Kanunî Rodos'un Parambolen koyunda yatan Osmanlı donanmasının ve yüzden fazla kuşatma toplarının ateşiyle selâmlanarak adaya çıktı. Emindi, inanıyordu, serasker olarak ordusunun başına geçirdiği Mustafa Paşa'ya güveniyordu. Bu yüzden adaya çıkar çıkmaz ilk işi güleç ve teşvik edici bir yüzle istihkâmları gezmek oldu. Her şey iyi hazırlanmıştı. Rodos şövalyelerinin içine çekildikleri kale, tam bir kuşatma çemberi ile çevrilmişti. Bütün Rodoslular şimdi büyük bir endişe içinde kalelerin mazgallarında, bir karınca yığını halinde dolaşan sipahilere, koyları tıkayan donanmaya bakıyorlardı.

RODOS KÖYLERİ YANIYOR!

Padişah, Marmaris'ten Rodos'a geçerken, gözlerini adadan ayırmamıştı. Adanın dağlarında bir takım dumanlar görünüyordu. Kendisini Marmaris'te karşılamış olan sefer komutanı Mustafa Paşa'ya:

— Baka Mustafa, bu dumanlar nedir? Köyler mi yanar? diye sormuştu.

Mustafa Paşa:

— Beli şevketlû padişahım, kâfir köylere ateş verdirdi. Bütün köy evlerini yaktırdı, ahalisini kaleye aldı. Şimdi onları kale tamirlerinde kullanacak! diye cevap verdi.

Kanunî Sultan Süleyman, Rodos kıyılarını dolduran Osmanlı malzemesini topladı, şehrin etrafını çeviren istihkâmları dolaştıktan sonra komutanlarını aldı, bir divan kurdu, bir ay içinde alınan haberler kendisine bir bir nakledildi.

Rodos kalesi, yedi mevkie ayrılmıştı. Bu mevkilerin her biri bir dil şövalyesine verilmişti. Fransız, Alman, İngiliz, İspanya, Portekiz, İtalyan, Overnya ve Provans şövalyelerine... Böylece her millet, bir mevkiin müdafaası şerefine nail edilmişti. Üstad-ı âzam şövalyeler reisi sarayını terk etmiş, gelip «Galipler kapısı» na yerleşmişti.

Padişah uzun uzun dinledi, verilen bütün izahata karşı en büyük dikkatini sarf etti. Nihayet aldığı malûmat üzerine orduyu ve komutanları taksime başladı: Rumeli beylerbeyisi İlyas Paşa'yı Fransız ve Alman burçları karşısına koydu. Üçüncü vezir Ahmed Paşa'yı da İspanyol ve Overnya burçları hizasına koymuş, kendisi de ordugâhını Mustafa Paşa'nın arkasına, bir tepeye almıştı. Şehrin kuzeydoğusunda, kuşatma ordusunun sol kolunda Anadolu Beylerbeyisi Kasım Paşa vardı. Paşa, Provans burcuna karşı yapılacak hücumları idare edecekti. Sol kanadın sonunda ise Vezîr-i âzam Pîrî Mehmed Paşa vardı, İtalya şövalyelerinin karşısında yer almıştı.

RODOS VE MUHTEŞEM OSMANLI İMPARATORLUĞU

Rodos çok kuvvetliydi. Şövalyeler burasını yüz yıllara sığan tahkimat ile ele geçirilemez bir halde perçinlemişlerdi. Şehir çok kuvvetli surlar, kaleler, duvarlarla çevrili idi. Hendekler alabildiğine geniş ve büyüktü. Yıllardan beri Akdeniz'in en kuvvetli karakolunu teşkil etmişti.

Osmanlı İmparatorluğu alabildiğine genişlediği, genişlik peydah ettiği ve bütün Avrupa'nın en kuvvetli denizcilerine ve donanmasına sahip olduğu halde Rodos, bütün bu genişlemeden masun kalmıştı. Halbuki İmparatorluk için bir çıban başı idi. Koparılıp atılmak lâzımdı. Nasıl Balkanlar'da Hıristiyanlığın en önemli mevkii olan Belgrad düşürülüp bu yer şimdi ortadan kaldırılmışsa, bir Türk gölü haline gelen Akdeniz'deki bu Hıristiyan karakolu da ele geçirilmeli, şövalyeler sürülmeliydi.

Bunu, savaşçılığı ile şöhret yapan Mustafa Paşa gibi, bir Türk deniz kurdu olan Kurdoğlu da birçok defa padişaha söylemişlerdi. Nihayet Osmanlı başşehrinde yerleşmiş, saraya nüfuz etmiş iki yabancının getirdiği haberler de bunlara katılınca Kanunî Sultan Süleyman kararını verdi (1); Rodos'u mutlaka alacaktı.

İstanbul'da sefer hazırlığı yapıldığı sırada, Rodos şövalyeleri üstad-ı âzamına hitaben teslim teklifini ihtiva eden bir mektup gönderilmiş ve ancak ondan sonra yola çıkılmıştı. Üstad-ı âzamdan bir cevap beklenmiyordu. Maksat ordunun adaya çıkışı ile bu teslim teklifinin daha müsait bir yol bulması idi. Fakat köylerin baştan başa yakılmış olması, köylülerin kaleye alınması, şövalyelerin dayanmak kararında olduklarını gösteriyordu.

İNGİLİZ KULESİNE DİKİLEN TÜRK BAYRAKLARI

12 haziranda yola çıkan padişah, 5 temmuzda Marmaris'e ayak bastığı gün, ramazan da başlamış oldu. Sefere rağmen Kanunî Sultan Süleyman oruç tutmaya kalktı. Fakat maiyetindekiler kendisini bundan zor vaz geçirdiler:

— Seferîsiniz şevketlû padişahım, yarın savaşa başlayacaksınız. Bin zahmet içinde mübarek vücudunuz rahatsız olur. Hiç bir surette günah ve vebali yoktur, dediler.

Birkaç gün süren hazırlık ve temaslarını tamamlayan padişah, serasker Mustafa Paşa'ya artık kuşatma savaşlarının başlayabileceğini bildirdi.

İki taraf arasındaki ilk çatışma, lâğımların patlatılması ile başladı. Osmanlı lağımcısı, toprak altında bir köstebek sürüsü halinde yürürken, şövalyeler bunları önlemeye çalışıyor, bazen toprağın birdenbire korkunç bir uğultu ile patladığı veya çöktüğü oluyor, böylece her yerde, her tarafta aynı çatışmanın izleri görülüyordu.

Fakat eylülün dördüncü günü İngiliz kulesinin güney kısmı birdenbire müthiş bir patlama ile havaya uçtu. Bu, yeniçeriler için büyük bir hücuma vesile oldu. Korkunç naralar atarak açılan gediklere saldırdılar.

Yıkılmış burçlar arasında amansız bir dövüş başladı. Yedi şövalye bayrağı yeniçerilerin ellerinde dolaşarak geri hatlara getirildi. Fakat şövalyeler de canlarını diş-

(1) Bu iki yabancıdan biri Musevi bir hekim, diğeri de daha çok Almoral adı ile anılan, şövalye tarikatı baş kançıları Andre isimli bir adamdır.

lerine takmışlardı, büyük bir hısla dövüşüyorlardı. Taş yığınları arasından yeniçeriyi bir adım ileri sokmamaya çalışıyorlardı. Palalarını ve kılıçlarını korkusuzca kullanan yeniçeriler, gece ve gündüz, durmadan yaptıkları hücumlar sonunda nihayet kulenin beş ayrı yerine bayraklarından beşini dikmeye muvaffak oldular.

BİR SABAH GÜNEŞ DOĞARKEN

Kan ve ateşin verdiği büyük canlılık artık kuşatma çemberinin her tarafına sirayet etmişti. Geniş omuzlu, iri pençeli yeniçeri şahbazları sabırsızlanıyorlardı:

— Gün ise bugün. Padişah-ı âleme can verme günüdür. Ne için bekleriz yoldaşlar? diye sabırsızlanıyorlardı.

Ordunun disiplini yerinde idi. Dövüşe karşı bu derecede büyük isteğe rağmen, tek bir yeniçeri, komutanın emri dışına çıkmıyordu.

Eylülün yirmi dördüncü gecesi, yeniçeri çadırları arasında dolaşan münadiler, çın çın öten sesleriyle bağırıyorlardı:

— Yarın bi-izn-i Taâlâ hücum var! Taş ve toprak padişahındır, can ile mal galiplerin, gaza ganimetidir!...

Ve nihayet sabah güneş doğarken, yüz binden fazla asker, birbiri ardı sıra patlayan lâğımların arkasından şehrin kuzeyine, doğusuna ve güneyine saldırdılar. «Allah, Allah!» sesleri gökleri tutuyordu. Bir anda İspanyol kulesi üzerinde bir Osmanlı bayrağının dalgalandığı görüldü. Az sonra yeniçeri ağası başta olduğu halde bu kulenin bir başka yanına çıkan yeniçeri bir ikinci bayrak daha diktiler. Her tarafta korkunç, kanlı bir savaş oluyordu. Rodoslular, kutsal olarak saydıkları adayı, ne pahasına olursa olsun, din düşmanlarına vermek istemiyorlardı. Sel gibi kan akıyordu. Şövalye askerleri, şimşek gibi saldıran sipahilerin palalarına ve kılıçlarına karşı durmaya çalışıyorlar, kuleler üstünde yer yer kanlı boğuşmalar görülüyordu. Şehir halkı da — çocuğundan kadınına kadar — hepsi sipahileri önlemeye çalışıyor, mazgallardan aşağıya taşlar, kızgın sular, tutuşturulmuş paçavralar, katranlar atıyorlardı. Bazıları da açılan gedikleri doldurmak için, durmadan toprak ve taş taşıyorlardı.

Bu amansız mücadele, sabahın ilk saatlerinden, gecenin geç vaktine kadar devam etti. Din uğrunda dövüşen Hıristiyanlar'ın, Türkler'e şehri vermemek için yaptıkları gayret meyvesini verdi: Kanunî Sultan Süleyman, büyük bir hiddet içinde ric'at emrini verdi.

DAHA AZ ZAYİAT VERMEK İÇİN...

Bu yüzden padişahın, o çok güvendiği serasker Mustafa Paşa mevkiini kaybetti. Kanunî bu göreve ikinci vezir Ahmed Paşa'yı getirdi. Fakat ne padişahta, ne komutanlarında, ne de askerde savaş azmi eksilmiş değildi. Padişah, askerine daha az kayıp verdirmek amacı ile oynak bir savaş taktiğinin uygulanmasını emretti.

Her gün bir kuleye hücum ediliyor, şiddetli topçu atışlarından, lağımların patlatılmasından sonra sipahiler açılan gediklerde bir yıpratma dövüşü yaptıktan sonra çekiliyorlardı. Böylece her gün sıra ile İngiliz, İtalyan, Provans burçlarına, birbiri ardı sıra ağır hücumlar yapıldı. Bu üç kule toplar ve lağım patlamaları ile harap bir hale getirildi. Nihayet sel gibi bir yağmurun yağmaya başladığı bir gün, yeniçeriler, birbiri ardı sıra gelen dalgalar halinde İtalya ve İspanyol kulelerine, zaferle çıktılar.

TESLİM TEKLİFİ, MÜHLET İSTEĞİ

Kuşatma, çok kanlı ve şiddetli oluyordu. Türkler'in can kaybı kadar, şövalyelerin zayiatı da önemli idi. Adanın kutsal sakini olan üstad-ı âzam Vilye dö Lil Adam'da manevî bir kudret gören Hıristiyanlar, Fâtih devrinde 3 defa tekrarla-

Rodos kalesinde Şövalyeler Kapısı

Rodos'taki hükümet konağının denizden görünüşü (yukarıda). Rodos'un sembolü olan bu geyik heykeli, limanın girişindedir (sağda).

nan kuşatmalar gibi, bu kuşatmanın da en nihayet sonuçsuz kalacağına inanıyorlardı.

TÜRKLER ŞEHİR İÇİNDE

Fakat 10 aralıkta Kanunî Sultan Süleyman'ın tehditlerle dolu teslim teklifi şövalyeleri endişeye düşürdü. Halk, aç, sefil, perişan bir hale gelmişti. Kuşatmaya karşı duracak asker azalmıştı. Şövalyeler meclisi, teslim teklifini kabule eğilimli olduğu halde, Venedik'ten yardım geleceği ümidiyle işi uzatmaya karar verdi, padişahtan mühlet istendi. Fakat Kanunî Sultan Süleyman, ertesi günü savaşa yeniden başlanması emri ile cevap verdi.

Birbiri ardı sıra atılan lağımlardan harap olan İspanyol kulesinde sipahiler zafer naraları atarak şehre daldılar, adım adım gerileyen şövalye askerleri nihayet şehir içindeki istihkâm ve hendeklere çekilmek zorunda kaldılar. Türkler artık şehrin bir parçasını ellerine geçirmişlerdi, buradan sonra kolayca ilerleyebilirler ve istediklerini yapabilirlerdi. Bu sebepten üstad-ı âzam iki şövalyesini, ellerinde beyaz bayraklarla, seraskere, şehrin teslimi müzakerelerine gönderdi. Şartlar görüşüldü ve kabul olundu. Fakat bu şartlar arasında gene bir mühlet vardı. Bu, şövalyelerin ümit kapısını açık tutmak istemelerinden ileri gelen son debelenişleri idi.

KAPILAR ÇATIRTILARLA YIKILDI

Beri yanda, şehri zaptetmek, böylece gazalarına yeni bir zafer sayfası katmak isteyen sipahiler sabırsızlanıyorlardı. Komutanlarına âsî olmak istemedikleri için silâhlarını bir tarafa bırakarak ellerine birer değnek aldılar ve şehrin Kuskovinyen kapısına dayandılar. Kapılar büyük çatırtılarla yıkıldı, binlerce sipahi şehrin sokaklarına daldı. Bir anda bu, kutsal şövalyeler başşehri, sesini ve çehresini değiştiriverdi. Aziz İsa kilisesinin çanı yerinden kaldırıldı ve çan kulesinden ezan sesleri duyulmaya başlandı. Az sonra Sen Nikola kulesi mazgallarından Türk mehterinin sesi duyuldu. Kösler gümbürdüyor, zafer şarkıları söyleniyor, bütün bu sesler Hıristiyanlık âlemindeki büyük bir çöküntüyü ilân ediyordu.

HÜKÜMDAR MERHAMETİ

Artık şehir düşmüştü. Şövalyeler bir küme halinde İspanyol kulesinde bekleşiyorlardı. Nihayet üstad-ı âzamın huzur-ı padişahîye kabul edileceği haberi geldi. Şövalye Vilye dö Lil kederli ve yeisli; sırtına geçirilen hıl'at-ı şerîf ile İmparator Kanunî Süleyman'ın huzuruna çıkarıldı. Zaferden zafere koşan ve Avrupa ovalarına kadar bütün topraklara, Akdeniz'e hâkim bulunan Kanunî, şövalyeye, kara bahtından dolayı teselli edici sözler söyledi. Nihayet şövalye huzurundan çıktığı zaman yanı başında bulunan İbrahim Paşa'ya döndü:

— Bu Hıristiyan'ı ihtiyarlığında evini, barkını, malını, mülkünü terk etmeye mecbur ettiğim için müteessir ve müteessif olmuyor değilim! dedi.

1 ocak 1523 gecesi şövalyeler, kendilerini Avrupa'ya götürecek gemilere bindiler, adayı Türk hâkimiyetine bırakarak uzaklaşıp gittiler. Artık Rodos'ta Türk bayrağı dalgalanıyordu.

Büyük Millet Meclisi Hükümeti Reisi
Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine
Ankara

Hatay, Millî Misak'a dahil midir?

Antep Mıntıka Kumandanı
Binbaşı Receb Efendi.

Pek kısa bir zaman sonra posta, elinde başka bir kâğıtla telgrafhaneye geldi ve maniple bir iki dakika içinde sustu.

Binbaşı Receb Efendi
Antep Mıntaka Kumandanı

Evet.

Mustafa Kemal

6 000 yıllık tarih

Bu, küçük olayı 1936 yılında Büyük Atatürk, Ankara'da verdiği Hatay, nutkunda nakletmiş ve Hatay'ın Türk'lüğü hakkındaki kararın, Türkiye'nin Türk'lüğüne verilenle yaşıt olduğunu belirtmişti.

Bugün, Türkiye'mizin aynı adı taşıyan bu güzel yurt köşesinin tarihi 6 000 yıl öncesine kadar ulaşır. Hititler'den sonra Âsur'a, İran'a, Makedonyalılar'a, Roma'ya geçen bu topraklar; Bizans'a miras kalmış, İslâm dininin öncüleri bu topraklara Hazret-i Ömer zamanında bayraklarını dikmişler, sonra Bizans yeniden gelmiştir.

Türk atlılar Hatay'a 1071'de Malazgirt'de açılan kapıdan girmiş, 1084'te Asî nehrinden Kutalmışoğlu Süleyman-Şâh'ın atlıları su içmişlerdir.

Avrupa'nın ekonomik krizini fakir halkın dinî hislerini sömürerek atlatmak isteyen Katolik kilisesinin körüklediği Haçlı seferlerinin Hatay tarihinde geniş yeri vardır. Her su başında, her dar geçitte Selçuklu atlılarının kılıç pırıltıları ile uyanan 1'inci Haçlı Seferi'nden arta kalanlar, 21 ekim 1097'de Yağıbasan Bey'in savunduğu Antakya'yı kuşattılar. Büyük farka rağmen, kale günlerce dayandı. Fakat Hatay sonunda 170 yıl Haç'ın gölgesinde kaldı. Güney'de Mısır Türk-Memlûkleri büyüyene, güçlenene kadar, Antakya'ya Haçlı Prensliği hâkim oldu. 19 mayıs 1268 günü Hatay'ın güneşe çıktığı günlerden birisidir. Bu tarihte Mısır Türk Memlûkleri, Haçlı Prensliği'ne son vererek bütün Antakya'yı ele geçirdiler...

Nihayet Yavuz Sultan Selim Han'ın 1516 yılında Mercidâbık'ta kazandığı meydan savaşından sonra, Osmanlı tuğları Hatay'a dikildi. Bu yurt parçası ilk defa Trablusşam beylerbeyiliğine bağlandı, sonra Haleb eyaletinin İskenderun sancağı oldu...

Yıllar sonra büyük güneş bulutlandı, binlerce şehit kanıyla alınmış topraklar, kopmaya başladılar. Bunlara 1918'de ilk defa İngilizler'in, sonra Fransızlar'ın işgal ettiği Hatay da eklendi...

«40 asırlık Türk yurdu»

Sonradan askerî temyiz azası olan Gaziantep Mıntıka kumandanı Binbaşı Receb Efendi'nin telgrafının üzerinden tam iki yıl geçmişti. Yıl 1923, martın son günleri idi. Gazi Mustafa Kemal, gazilik unvanını bileğinin hakkı ile alan güney illerini ziyaret ediyordu. Bu arada Adana'ya da uğradı. Paşayı karşılayanların en önünde siyahlar giymiş bir Türk kızı yürüyor ve göğsünde HATAY yazıyordu. Gazi'nin gözleri buğulandı. 1921'deki telgrafının ruhunu daha açık söyledi: «40 asırlık Türk yurdu esir olamaz,

zaten 1921'in ekiminde Fransa ile yapılan ikili Ankara antlaşmasındaki şartlardan birisi İskenderun Sancağı ve Hatay'a iç bağımsızlık verilmesi idi.»

İstiklâline kavuşmuş, cumhuriyeti ilân etmiş, Lozan'la bunu cihana tastik ettirmiş olan Türkiye'nin tek derdi Hatay idi. Gazetelerin zaman zaman ilk sayfalarında, zaman zaman röportaj ve haberlerinde halkın bu derdi, bu ayrılığı dile getiriliyordu. Türkiye Cumhuriyeti'nin bu hassasiyeti sonunda 1925 yılında; Fransa, İskenderun sancağına iç bağımsızlık verdi. Türkçe, Arapça ve Fransızca'yı resmî dil olarak ilân etti.

Bu tarihten sonra; gerek basın, gerekse toplantılar, kamu oyunu Hatay için hazırladılar. Halkın gönlünü halk kadar bilen büyük Atatürk, her toplantıda bu konuyu görüşüyordu. Nihayet Fransa ile Hatay hakkında görüşme zemini hazırlandı. 24 ocak 1937'de Türkiye ile Fransa arasında Hatay'la ilgili bir ön antlaşma yapıldı. Buna göre, İskenderun sancağı iç işlerinde bağımsız kılınıyor, Türkiye ve Fransa, bu topraklarda eş değerde zabıta kuvveti bulundurmak hakkına sahip oluyorlardı. 29 mayıs 1937 günü son maddesi hariç, tasdik edilen bu antlaşma, yurtta olduğu kadar Hatay'da da coşkun tezahürata vesile oldu. Bu güzel ilin Türk halkı, sokaklarda bayraklarla gösteriler yaptılar.

Hatay hükümeti için seçim hazırlıkları başladı ve seçimi yönetecek komisyon 24 mart 1938'de kuruldu. Türk ve Fransız heyetlerinin 1937 antlaşmasını gözden geçirmelerinden sonra 3 temmuz 1938'de Hatay'da her iki devletin eş değerde zabıta kuvveti bulundurması ile ilgili ek tasarı da tasdik edildi. Atatürk çok hastaydı. Buna rağmen Hataylılar'ın bağlılık telgraflarına beyanat ve mesajlarla cevap vererek, Millî Misak hudutları dahilinde olan bu Türk ilinin er geç ay-yıldız'a kavuşacağını müjdeledi.

Hatay'a giren Türk kuvvetlerinin kumandanı Albay Şükrü Kanatlı

Hatay'a girecek olan zabıta kuvvetlerinin başına o zaman albay rütbesini taşıyan Şükrü Kanadlı getirilmişti. Birlikler her bakımdan mükemmeldi. Her sabah gazeteler âdeta kapışılıyordu. Nihayet Türk ordusunun öncü birlikleri 5 temmuz 1938 günü Hatay'a girdiler. Yollar binlerce kurban ile doluydu. Ağlayarak süvarilerimizin özengilerine kapanan bağrı yanık Türk anneleri, askere çiçekler serpen genç kızlar; her girdiği yerde Mehmetçiği büyük bir hasretle bağırlarına basıyorlardı. Türk birliği antlaşmadaki şartlara uygun olarak Hatay'da yerini aldı.

Seçimler ve Tayfun Sökmen

Ağustosun sonunda Hatay'da seçimler yapıldı. 2 eylül 1938'de toplanan Hatay Millet Meclisi, Tayfur Sökmen'i cumhurbaşkanlığına seçti. Kırmızının üzerine beyaz zırhlı Ay-Yıldızlı bayrağı kabul eden Hatay'ın ilk devlet başkanı Kırıkhan'da doğmuştu. Reyhaniye mıntıkasında bulunan Türk aşiretinin reisi Mustafa Paşa'nın torunuydu. Mustafa Paşa isyan eden Mısırlı İbrahim Paşa'ya karşı dövüşmüş, Kırım harbine katılmış saygı değer bir kişiydi. Tayfur Sökmen de atalarının izinde yürümüş, İstiklâl Savaşı'nda çeşitli cephelerde çarpışmıştı. Bu defa da doğduğu toprakları ana yurda kavuşturmak kararındaydı. Nihayet Hatay Millet Meclisi, Türkiye'ye katılma kararını aldı.

Hatay Cumhuriyeti, her an Türkiye'ye katılmayı bekleyerek 23 haziran 1939'a ulaştı. Bu arada büyük Atatürk, Hatay'da Türk bayrağını görmeden hayata gözlerini kapamış, bu güzel günü onunla kutlayamamak, gönüllere büyük acı vermişti.

23 haziran 1939 günü Türkiye ile Fransa arasında Paris'te ve Ankara'da aynı zamanda imzalanan ikili antlaşma Hatay'ın Tür-

Hatay'ın kurtuluşundan sonra Antakya kışlası önünde Fransız bayrağı indiriliyor (sağda). Hatay Devletinin ilk Cumhurbaşkanı Tayfur Sökmen (solda).

kiye'ye ilhakını onaylıyor ve 24 haziran tarihli gazeteler «HATAY ARTIK BİZİMDİR» diyorlardı. Resmî ajans ise Paris ve Ankara' dan bu mutlu haberi şöyle bildiriyordu:

ANKARA'DA:

Ankara, 23 (AA) — Hatay'ın Türkiye'ye ilhakına mütedair mukavele ve merbutatı bugün saat: 13.30' da Hariciye Vekâleti kütüphane salonunda Hariciye Vekili Saraçoğlu ile Fransız büyükelçisi arasında merasimle ilân edilmiştir.

PARİS'TE:

Paris, 23 (AA) — Bugün öğleden sonra saat: 18.30' da Hariciye nezaretindeki hususî merasimle, Türk-Fransız karşılıklı yardım deklarasyonu, Hariciye nazırı Bonnet ve Türkiye büyükelçisi Suad Davaz tarafından imzalanmıştır.

476 Numaralı Hudut Taşı

Aynı gün saat: 17.30' da toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi, Başbakan Dr. Refik Saydam'ın okuduğu antlaşmayı ayakta alkışlıyor ve Hatay'ı Türkiye'nin bağrına basıyordu.

22 temmuz 1939' da son yabancı bayrağı da Hatay'ın mavi semasından törenle indirildi. Yabancı bayrak direkten inerken heyecandan herkes göz yaşlarını tutamıyor, nazlı nazlı dalgalanarak direğe çekilen şanlı bayrağımızı, bütün gönlü ile selâmlıyordu. 30 temmuz 1939 cuma günü Hatay Millet Meclisi, son toplantısını yaptı. «Yaşasın Türkiye Cumhuriyeti» diye katılmayı kutlayarak dağıldı. O zaman güney sınırımızı işaret eden bir hudut taşı vardı: 476 numaralı taş... Bu taşın da yeri değişecekti artık. Vakit geçirilmedi...

476 numaralı hudut taşı, üzerine ay-yıldız işlenerek, Hatay'ın güneyindeki yeni yerine kondu.

İsmini Taşıdığınız İnsanların Hikâyesi

Yüzlerce okuyucumuzun isteği ve soruları üzerine, mecmuamızda bundan böyle her sayıda iki sayfa işgal edecek yeni bir bahis açıyoruz. Bu sayfalarda, taşıdığımız isimlerden tarihî şahsiyetlere ait olanlarının manalarıyla beraber hikâyelerini okuyacaksınız. Her tarihî şahsın biyografisi, en doğru bir şekilde özetlenecektir. Tarihî şahıs isimlerinin çoğu, Kutsal Kitaplar'*da geçen veya İslâm tarihinin ilk çağına ait büyüklerin taşıdıkları adlardır. Bunları,* Kemaleddin Tuğcu *yazacaktır. Türk büyüklerine ait ve belirli sayıdaki Türkçe adları da* Yılmaz Öztuna'*nın kaleminden okuyacaksınız. Bu sayımızda, «Mehmed», «Ahmed», «Mahmud» ve Mustafa» isimlerini sunuyoruz.*

ARAPÇA'DA «hamd ve sena olunmuş, manasına gelen «Muhammed» ismi, son peygamber ve İslâm dininin kurucusu Hazret-i Muhammed Mustafa'ya nisbeti dolayısıyla Oğuz (Batı) Türkleri tarafından peygamberin şahsiyet ve kudsiyetine saygı gösterilerek kullanılmamış, isim ancak «Mehemmed» şeklinde takılmış, daha sonra da «Mehmed» halini almıştır. Ahmed ve Mahmud isimleri de aynı kökten gelmekte ve aynı manaları taşımaktadır. (Mustafa ise, «istifâ» dan gelir ki, «saf, temiz» demektir).

Hazret-i Muhammed Mustafa, Milâdî 570 yılında, Arab aylarından rebiülevvelin 12. pazartesi günü, sabaha karşı dünyaya gelmiştir. Bu doğum günü 8 hazirana tekabül etmektedir.

Hazret-i Muhammed'in babası Abdullah, annesi Âmine'dir. Dünyaya gelmeden önce babasını ve 7 yaşlarındayken de annesini kaybetmiş, dedesi Abdülmuttalib ve daha sonra amcası Ebû-Tâlib tarafından himaye edilmiş ve büyütülmüştür.

Peygamberimiz, Mekke şehrinin havası ağır olduğu için Beni Saad kabilesinden Halime adında bir süt anneye teslim edilmiş, beş yaşına kadar vahada yaşamış, bu sırada hal ve hareketlerindeki fevkalâdelikleri ile süt anne ve babasının dikkatini çekmiştir. Çocukta, akranlarında bulunmayan bir sükûnet ve vakar, daimî bir düşünce hali dikkati çekiyor, diğer çocukların oyunlarına katılmadığı görülüyordu.

Peygamberimiz ancak bir yıl kadar annesiyle yaşamış, onun vefatıyla dedesi Abdülmuttalib'in, iki yıl sonra da amcası Ebû-Tâlib'in yanında ilk gençlik yıllarını geçirmiş ve ticaret kervanlarıyla uzak bölgelere kadar gitmiştir. Yeryüzüne bir son peygamberin geleceğini bilen Musevî ve Hıristiyan rahipleri bu seyahati sıralarında onu teşhis etmişler ve sırtında, kalbinin hizasına rastlayan kısımda Mühr-i

Nübüvvet'i görmüş, amcasına çocuğu iyi muhafaza etmesini tavsiye etmişlerdir.

Hazret-i Muhammed, dürüstlüğü, zekâsı ve fikirlerindeki isabetle Mekke şehrinde bütün Kureyş kavminin ve civar kabilelerin dikkatini çekmiş, büyük bir itimad kazanarak «Emin» lâkabını almıştır. Dürüstlüğü yüzünden kendisine Mekke'de kırk yaşlarında, dul, çok zengin ve asil bir kadın olan Hazret-i Hadîce de ticaret kervanlarını tevdi etmiş, bu vesile ile de Muhammed'i yakından tanımıştır.

Hazret-i Hadîce kendisine yapılan bütün evlenme tekliflerini reddettiği halde, Hz. Muhammed'in yüzündeki kutsal güzellik kadar dürüstlüğüne de hayran olmuş, onunla evlenmeyi büyük bir arzu ile kabul etmişti. O tarihte Hz. Muhammed 25, Hz. Hadîce 40 yaşında bulunuyorlardı.

Hazret-i Hadîce, Hazret-i Muhammed'e büyük bir muhabbet ve şefkatle bağlandı. Zekâsıyla, servetiyle, en mustarip zamanlarında teselli ve teşvikleriyle ona müzahir oldu. Dördü erkek, dördü kız sekiz çocukları oldu. Kasım, Tâhir, Tayyib, Abdullah adındaki erkek çocukları, küçük yaşlarında vefat ettiler. Zeyneb, Rukıyye, Ümmü Külsûm ve Fâtıma'dan ise yalnız Fâtıma'nın nesli devam etti.

Hz. Hadîce, Hz. Muhammed'le 25 yıl kadar birlikte yaşadı ve ona 40 yaşlarındayken nübüvvet geldiği zaman, kendisine ilk inanan ve ilk defa kelime-i şehadet getirerek İslâm'ı kabul eden Hazret-i Hadîce oldu. Çocuklardan İslâm'ı ilk kabul eden Hz. Muhammed'in yanında büyüyen yeğeni Ali ve erkeklerden de ilk Müslüman Hazret-i Ebû-Bekir'dir. Hazret-i Hadîce, Peygamber 50 yaşlarında bulunduğu sırada, amcası Ebû-Talib'den bir kaç gün sonra vefat etti.

İSLÂM'IN YAYILIŞI

Kureyş kavmi ve civardaki kabileler o çağlarda Kâbe'de bulunan putlara tapıyorlardı. Hz. Muhammed onları bir olan Allah'a ibadete teşvik ediyordu. Kureyşliler cedlerinin putlarına hakaret eden ve kendilerine yeni bir dinin imanını aşılamak isteyen Hz. Muhammed'e karşı cephe almışlardı. Ulu bir kişi olan Ebû-Talib'den ve asil bir kadın olan Hz. Hadîce'den çekiniyorlardı. Hz. Muhammed bu iki kıymetli koruyucusunu kaybedince müşriklerden büyük ezâ ve cefa gördü. Kendisini mal ve şeref vaitleriyle kandıramayan Kureyşliler, ona ve İslâm'ı kabul edenlere her vesile ile saldırıyorlardı. Bu yüzden Müslümanlar Mekke'den Habeşistan'a hicret etmişlerdi.

Hazret-i Muhammed 52 yaşındayken Tanrı'nın izniyle Mekke şehrini terketti ve Ebu-Bekir'le birlikte Medine'ye yerleşti. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicreti Milâdî tarihle 16 temmuz 622 Cuma gününe rastlamıştır. Bu tarih Hicrî Kamerî denilen Arabî ve Hicrî Şemsî denilen Rumî yılın başlangıcı addedilmiş ve o gün Muharrem'in biri sayılmıştır.

Mekke Müslümanlar'ı ve Habeşistan'a hicret edenler akın akın Medine şehrine geldiler. Medine İslâm'ın beşiği oldu ve ilk din savaşları Medine'de kurulan küçük İslâm ordusu ile yapıldı. Gittikçe büyüyen bu ordu Kureyş ve onunla birleşen kabilelerin ordularını mağlûp etti. Mekke'den Medine'ye göçenlere «Muhâcirîn», bu göçmenlere kucak açan Medine halkından, islâmiyeti kabul edenlere de «Ensâr» adı verildi.

Hazret-i Muhammed, Hz. Hadîce'nin vefatından sonra çoğu dul olan 14 kadınla evlenmiş, bunlardan yalnız on biri ile birlikte yaşamıştır. Bu evlenmelerinden yalnız İbrahim adında bir erkek çocuk dünyaya gelmiş, o da diğerleri gibi, pek küçük yaşta vefat etmiştir.

Hz. MUHAMMED'İN ÖZELLİKLERİ

Hz. Muhammed orta boylu, güzel ve nurânî yüzlü, buğday renkli, hafif seyrek sakallı, daima mütebessim, fakat hiç bir zaman sesli olarak gülmeyen, karşılaştığı bütün insanlara hürmet ve itimad telkin eden sabırlı ve tahammüllü bir insandı. Üstün düşman kuvvetlerine karşı savaşan bir avuç Müslüman, en tehlikeli ve ümitsiz anlarda bile onun sebat tavsiyeleriyle mukavemet etmiş, her defasında giriştikleri gazayı onun kutsal varlığına güvenerek kazanmışlardı.

Hazret-i Muhammed daima sulh yoluyla insanları hak dinine davet eder, kabilelerle yaptığı andlaşmalara daima sadık kalır, ancak İslâm aleyhinde çalışanlarla çarpışır, yenilen düşmanlarını af ve ikram yoluyla kendisine bağlardı. Hicretin sekizinci yılında (1 Ocak 630) Mekke şehrini de sulh yoluyla almıştı.

Mekke'nin fethinden sonra da Hazret-i Muhammed doğduğu bu şehirde oturmadı. Sıhhatte olduğu kadar bütün gazalara iştirak etti. En uzak memleketlere kadar elçilerle mektuplar göndererek onlara İslâm'ı tanıttı ve çoğunun Müslüman olmasını sağladı.

Hz. Muhammed, Tanrı'nın elçiliği vazifesini tamamladıktan sonra, her fâni gibi, Medine şehrinde vefat etti. Vefatı yine rebiülevvelin 12. pazartesi gününe rastlamıştır. (8 Haziran 632). Medine'de, Ravza-i Mutahhara'da medfûndur.

Bir Asır Önce

Dolmabahçe Sarayı

Bundan bir asır kadar önce, bugün Dolmabahçe denen semtte yeni bir saray inşa edilmişti. Gravür sarayı göstermektedir.

Gal Prensi'nin Mısır'ı ziyareti

Şimdiki İngiltere kraliçesinin babasının büyük babası olan VII. Edward, bir asır önce Mısır'ı ziyaret ederek Cize ve Asvan'a gitmiş, bir zamanlar Mısır firavunlarının yaşadığı Nil nehrini gezmişti. Gezisinden çok memnun kalan VII. Edward, Mısır'dan iyi intibalarla ayrılmıştı. Sağdaki resim, VII Edward'ın Nil kıyısındaki bir gezisini temsil etmektedir.

Bursa'da Sultan Murad'ın adını taşıyan Murad Hudavendigâr camii.

I. Kosova Meydan Savaşı

Yazan: Midhat Sertoğlu

BİRİNCİ Kosova Meydan Savaşı, 28 ağustos 1389 (4 ramazan 791) tarihinde geçmiştir.

Bir yıl evvel Osmanlı hükümdarı I. Murad'ın Anadolu'da meşgul bulunmasından faydalanan Sırp despotu Lazar Grebliyanoviç, Karamanoğlu Alâeddin Bey'e karşı savaşan Osmanlı ordusundaki Sırp askerinin kötü muamele gördüğünü bahane ederek hunkârın tebaalığından çıkmış ve Bosna kralı Tvartko ile birleşip 80 bin kişilik bir ordu kurmuş, bununla 20 bin Türk akıncısını Dobruca vadisinde Ploşnik boğazında pusuya düşürmek suretiyle dörtte üçünü şehit etmişti.

Bu olay Balkan Hıristiyan milletleri arasında büyük bir heyecan uyandırdı. Onların hayalinde Türkler artık yenilmez bir kuvvet olmaktan çıkmışlardı. Şu halde aralarında birleşip daha büyük bir ordu kurarlarsa, Türkler'i Rumeli'nden tamamen söküp atabilirlerdi.

Lazar Grebliyanoviç, hemen faaliyete

geçti. Bosna kralıyla esasen ittifak halinde bulunuyordu. Diğer küçük Sırp prensleri, Arnavut prensi Jan Kastriyota, Bulgar kralı İvan Şişman, Dobruca prensi İvanko, Ulah ve Hırvat prensleri bu ittifaka girdikleri gibi, Macarlar, Lehler ve İtalyanlar da asker yardımı vaadinde bulundular. Böylece, tam manasıyla bir Haçlı Ordusu kurulacaktı.

Birinci Murad, durumu soğukkanlılıkla takip ediyordu. İlk olarak Vezir Çandarlıoğlu Ali Paşa kumandasında bir ordu gönderdi. Bu ordu, Bulgaristan'ı süratle istilâ ederek kral İvan Şişman ile prens İvanko'yu amana getirdi. Böylece, Bulgaristan'la Dobruca Prensliği ittifaktan ayrılmış oldular. Arkasından Gazi hunkâr, Rumeli'ye geçti. İki oğlu, Kütahya Sancakbeyi Yıldırım Bâyezid Bey ve Karesi Sancakbeyi Yakub Çelebî de yanında idiler. Osmanlı devleti tebaalığını kabul etmiş olan Köstence beyi Kostantin ve Dobruca tatarlarının beyi Saraç Bey de kendi kuvvetleriyle Türk ordusuna katıldılar.

Bulgaristan seferini tamamlamış olan Çandarlıoğlu Ali Paşa, Yanbolu'da hunkârla buluştu. Türk ordusu harekete geçip İhtiman, Sofya, Köstence, Kratova yoluyla ilerlemeye başladı. Bu sırada Haçlı Ordusu Morava suyunu aşmış, Üsküb ile Piriştine'ye daha yakın mesafede bulunan Kosova mevkiinde ordugâh kurmuştu. Sırplar, Boşnaklar, Hırvatlar, Arnavutlar, Ulahlar, Lehler, Macarlar, İtalyanlar ve gönüllü olarak katılmış bir miktar Bulgar'dan mürekkep bulunan bu ordu, yüz bin kişinin üstündeydi. Askerin en mühim kısmını kendileri ve atları zırhlı olan ağır süvariler teşkil ediyordu. Atlarının eyerlerinden birbirlerine zincirle bağlı olarak hücum eden bu süvarilerin hücumu pek dehşetli olur ve önlerine çıkan her kuvveti ezip geçerlerdi. Haçlı Ordusu'nda ayrıca, o devirde pek yeni bir silâh olan bir miktar top da vardı.

Gazi Evranos Bey ile Yiğit Paşa'nın kumandasındaki öncü kuvvetleri, 27 ağustos günü düşman ordusunu gördüler. Durum hunkâra bildirildi. O da ordunun asıl kısmıyla gelip yetişti. Niyeti, hemen düşmana hücum etmekti. Lâkin, Evranos Bey, bunu tavsiye etmedi:

— Hunkârım, gün kızgındır ve düşman azgındır. Bugün duralım, yarın Allaha tevekkül edip ve tekbir getirip sultanımın önünde can ve başla oynarız.

Hunkâr, bu düşünceyi doğru buldu. Bunun üzerine düşman ordusuna hücum edilmedi. Lazar ise, pek güvendiği ordusuna rağmen savaşa başlamaya cesaret edemedi. Birinci Murad, oğlu Yıldırım Bâyezid Bey'le birlikte atlarına binip düşman ordusunu uzaktan gözden geçirdiler. Şimdiye kadar bu derece kalabalık ve böyle ağır silâhlı bir ordu ile karşılaşmamışlardı. Hunkâr:

— Ne çok asker toplamışlar... Ben kendi ordumdan daha kalabalık bir ordu yok sanırdım, dedi ve Tanrı'ya yalvardı.

— İlâhi, Muhammed Resûlullah nuru hürmeti için bu mü'minlere sen inayet kıl ve beni mü'minlerin helâkine sebep kılma.

Hakikaten Türk ordusu ancak altmış bin civarındaydı. Bir miktar topu varsa da, ağır zırhlı süvarisi yoktu.

Tarihçi Neşrî diyor ki:

— Rivayettir, çünkü gece oldu, askeri zulmetler bastı. Gayet karanlık olup ifratla duman oldu ve hem yel esip âlemi öyle duman tuttu ki, âdemden at seçilmezdi. Murad Han Gazi dahî herkes yatana kadar bekledi. Sonra abdest alıp iki rekât hacet namazı kılıp yüzünü toprağın üstüne koyup o karanlık gecenin içinde dua edip dedi:

— Allahım, efendim, mevlâm... Bunca kere duamı kabul edip beni mahrum etmedin. Gene benim duamı kabul ile, bir yağmur verip, bu zulmetleri ve tozu def edip âlemi nuranî kıl. Ta ki, kâfiri gözümüzle görüp, yüz yüze cenk edelim. Allahım, melek ve kul senindir. Sen kime istersen verirsin. Ben de bir âciz kulunum. Benim fikrimi ve esrarımı bilirsin, Benim maksadım mal ve mülk değildir. Buraya bunlar için gelmedim. Hemen senin halis rızanı isterim. Ya Rab, beni bu Müslümanlar'a kurban et. Tek bu mü'minleri kâfir elinde mağlûp ve helâk eyleme. Bunca kimsenin katline beni sebep kılma. Bunları mansur ve muzaffer eyle. Bunlar için ben canımı kurban ederim. Sen tek kabul et. Beni önce gazi kıldın, nihayet şehit kıl.

Hemen Hak Taâlâ duasını kabul etti. Gökleri bulutlar sarıp yağmur yeryüzünü rahmete boğdu ve duman da İslâm askerinin üstünden kalkıp kâfir üzerine çöktü.

Düşman ordugâhında ise kumandanlar ve askerler şarap içerek sarhoş olmuşlardı. Türk ordusunu yeneceklerini ve büyük ganimetler elde edeceklerini düşünerek keyifleniyorlardı. Lazar Grebliyanoviç, bir ara yanlarına geldi ve:

— Acaba bu gece Türk ordusunu bassak mı? diye sordu.

Arnavut prensi Jan Kastriyota:

— Bu Türkçükler'i ne diye ürkütelim?

I. Sultan Murad Han.

Gece baskını yapmaya değmez. Bırak, sabah olsun. Onları diri tutar, kimini köle eder, kimini satar, kimini öldürürüz, dedi.

Bunun üzerine bundan vazgeçildi.

Ertesi sabah güneş doğarken Murad Hudavendigâr savaş köslerinin vurulmasını emretti. Davul, zurna ve boru sesleri bir anda ortalığa yükseldi. Çavuşlar:

— Yiğitler, gaziler... Bugün gayret ve hamiyet günüdür. Bunca yıl Han'ın tuz ve ekmeğini yediniz, her gün ata binip kılıç kuşandığımız ve bunca zamanı zevk ve safa ile geçirdiğimiz, bugün içindir. Haydi, kâfirin bağrını deşip kanını seller gibi akıtalım. Barsaklarını döküp kafalarını yuvarlayalım, diye sesleniyorlardı.

Gaziler, davranarak silâhlarını alıp safları dizmeye başladılar.

Gazi hunkâr, ortada yer aldı. Bir kısım namlı kumandanlarıyla Çandarlıoğlu Ali Paşa yanında idi. Yeniçeriler önünde dizildiler. Yıldırım Bâyezid Bey sağ kanatta idi. Rumeli Beylerbeyisi Kara Timurtaş Paşa, Gazi Evranos Bey ve Azabla Ağası Kurt Ağa emrindeydiler. Yakub Çelebî sol kanat kumandanıydı. Anadolu Beylerbeyisi Saruca Paşa ve Subaşı İnebey de onun emrinde bulunuyorlardı. İnce Balaban, Toyca Balaban, Hamza Bey, İsa Bey, Şahin Bey gibi namlı gaziler iki tarafa dağılmışlardı. Türk ordusunda bulunan toplar, yeniçerilerin önüne dizilmişti. Bunlar, top atmakta büyük üstad olan topçubaşı Haydar'ın kumandasındaydı. Ordu ağırlıkları ve bunları muhafaza ile görevli olanlar, geride bulunuyordu. Ordunun sağ ve sol kanatlarının önüne biner okçu konmuştu. Evranos Bey'le Mihaloğlu İskender Bey, süvari kumandanıydılar. Evranos Bey, bir ara hunkârın huzuruna gelerek:

— Han'ım, dedi. Kâfirle savaşırken kaçar gibi yaptığımı sanırsan sakın ayıplama. Zira kâfir cenginin hilesi vardır. Bütün demir giyinmiş kâfirler, meçlerini ellerine alıp azılı domuz sürüsü gibi yürüyünce önlerinde kimse duramaz. Kime erişseler vurup ikiye bölerler. Ayrılmak ve dönmek nedir bilmezler. Yollarından çekilip ve ardlarından erişip bozdoğanla vura vura tepelemek lâzımdır.

Hunkâr:

— Evranos, kâfirin halini sen sınayıp bilmişsin. Nasıl kolayına giderse öyle yap. Bu savaşta koğup kaçmak ayıp değildir, karşılığını verdi

Sırp despotu da erken saatlerde ordusunu hazırladı. Kendisi ortada, Murad Hudavendigâr'ın karşısında durmuştu. Sağ kanat kumandanlığını yeğeni ve damadı Vuk Brankoviç, sol kanat kumandanlığını Bosna Kralı Tvartko üzerlerine almışlardı. Lazar'ın önünde on bin seçme zırhlı süvari vardı. Bunlara bilhassa güveniyordu.

Düşmanın sağ kanadı, bütün gücüyle Türk ordusunun sol kanadına yüklenmişti. Yakub Çelebi'nin kumanda ettiği bu kanat, bu müthiş hücuma dayanamayarak çöktü. Düşman, ordu ağırlıklarına kadar vardı.

Merkezde ve sağ kanatta ise, savaş bütün şiddetiyle devam ediyordu. (Savaş kösü ve çifte nara avazından ve at kişnemesinden ve silâh sesinden ödler patlayıp niceler can verdi. Hasılı iki derya birbirine karışıp, kılıçlar şimşekler gibi parıldayıp mızrakların sıklığından yel olsa esmezdi ve at ayağından sel olsa geçmezdi. Ok, gökten yere dolu gibi yağardı ve feryat ve figan birden göğe duman gibi çıkardı. Kılıç kılıca, mızrak mızrağa, çomak çomağa çaka çak, çata çat hay ve huy sesinden dağdaki canavarlar can verip ve feleklerde melekler tesbihlerini unuttular).

Düşman ağır basmaktaydı. Buna sebep ise, Türk ordusunun sol kanadının çökmüş olmasıydı. Yıldırım Bâyezid Bey, bunu görünce (hemen şevketle yıldırım gibi yetişip kurt koyuna ve şahin kargaya girer gibi tekbir getirip, ya Allah deyip

Bursa'da I. Sultan Murad türbesi.

Hamza gibi nağra vurup) hücuma geçti. Bunu, Çandarlıoğlu Ali Paşa'nın karşı hücumu takip etti. Arkasından Evranos Bey, Yahşi Bey, Şahin Bey, İsa Bey, Saruca Paşa, İnebey Subaşı, İnce Balaban, Toyca Babalan, Kara Mukbil, Yaya Şîrmerd ayrı ayrı düşmana saldırarak, her biri birer kahramanlık destanı yarattılar.

Bu sırada Bâyezid Bey'in atı sürçüp düştü. Hemen yedeğini yetiştirdiler. İki kolanla güç zaptedilen ejderha gibi bir hayvandı. Bâyezid Bey bir sıçrayışta üstüne atlayıp düşmana sürdü. Elindeki demir topuzla önüne çıkanın kafasını ezerek ilerledi ve sol kanadın imdadına yetişti. Bunu gören sol kanat gazileri davranıp yeniden hücuma geçtiler. O zaman, Türk ordusu tek ve bölünmez bir kitle halinde düşmanın tepesine Allahın gazabı gibi indi.

İlk bozulan, Lazar'ın damadı Brankoviç oldu. Türkleri bir hamlede mahvedeceğini uman bu gafil, on iki bin askeriyle savaş meydanını bırakıp kaçtı. Bu hal, Haçlı ordusunda bir panik yarattı. Artık kimse kaçmaktan başka bir şey düşünmüyor, lâkin buna da kolay kolay imkân bulamıyordu. Bosna kralı Tvartko, durumu görünce, hezimet bütün dehşetiyle baş göstermeden savaşı terk edip kaçtı. Lazar ise, oğlu ve bin kadar maiyeti ile birlikte esir düşmüş bulunuyordu.

Ulu gazi Hunkâr Murad Hudavendigâr Han, bu savaşın sonunda şehit düşmüştür. Savaş bitmeden veya sona erdikten sonra muharebe meydanını gezerken şehit edildiğine dair çeşitli rivayetler vardır. Biz, Yıldırım Bâyezid Han'ın padişah olduktan sonra Bursa kadısına gönderdiği fermanda verdiği bilgiyi en doğru sayıyoruz. Buna göre, zaferden sonra hunkâr çadırına döndüğü sırada Miloş Kabiliç adlı bir Sırp asılzâdesi:

— Ben Müslüman oldum, diyerek huzura çıkmak için muhafızlardan ricada bulunmuş ve içeriye girerek yeninde sakladığı bir hançerle hunkârı vurup şehit etmiştir. Tarihçi Gibbons ise, katilin adının Miloş Obraviç olduğunu ve kendisinin Lazar'ın damadı bulunduğunu Bizans ve Sırp kaynaklarına dayanarak nakleder.

Birinci Kosova meydan savaşı, Tuna boylarına kadar Rumeli'nin Türk gücüne baş eğmesi sonucunu doğurmuştur.

Türk Musikisi Tarihi Nasıl İncelenir?

Yazan:
Tahsin Tunalı

Hüseyin Sâdeddin Arel (1880 - 1955). En büyük Türk bestekâr ve müzikologudur. Musiki tarihi üzerinde başlıca «Türk Musikisi Kimindir?» ve «Eski Musiki Tarihi» kitaplarını yazmıştır. 1966 yılında resmi PTT tarafından «Türk Büyükleri» serisinden 25 kuruşluk posta pulu halinde basılmıştır.

«TÜRK Musikisi Tarihi», Türk milletinin tarihi boyunca musiki sanatı ile olan akla gelebilecek her türlü ilgisini inceliyen ilim dalıdır. Türk Musikisi sisteminin gelişmesi, teknik değişmeleri, alıp verdiği tesirler, bu dalın en büyük ve mühim bahsini teşkil eder. Şu birkaç satırla çizilen sınır, ilmî olarak muazzam bir alanı içine alır. Bu alan, hemen hiçbir bahiste teferruatlı bir çalışmayla işlenmediği gibi, kapsadığı sınırlar bile ortaya atılıp münakaşası yapılmamış durumdadır. Şu halde, çağdaş ilmin en karanlık konularından biri üzerinde olduğumuz, tereddütsüz ileri sürülebilir.

Türk Musikisi sistemi, Batı Musikisi'nden sonra, dünyanın en yaygın musiki sistemidir. Atlantik kıyılarından (Fas) Çin'e, Sibirya buzullarından Hindistan içerilerine kadar bu sistem ya hâkim durumdadır, veya o ülkelerin halk musikisinde unutulmaz izler bırakmıştır. Bu coğrafya azameti bile, müstakbel Türk musikisi tarihçisi için bir korku unsurudur. Türkler'in tarih boyunca geçirdikleri akıl almaz maceralar, oturdukları ve egemenlik kurdukları ülkeler, bu akış ve çerçeve içinde musiki sanatlarının incelenmesini büsbütün müşkülleştirir. Türk Musikisi tarihini yazmadan önce, bir metod ve sınır tayin etmeye yarıyacak çalışmalar bile büyük tarih ve musiki kültürüne ihtiyaç gösterir. Bu işin ne kadar zor olduğunu bir misalle aydınlatmak isterim:

Sâdeddin Arel, **Türk Musikisi Kimindir?** adını taşıyan ve sahasında erişilemez bir ilmî üstünlüğe sahib olan eserinde, ele aldığı konuyu aydınlatmak için, uzun uzadıya Türk Musikisi ile hiçbir ilgileri olmayan musiki sistemlerini (Grek, Bizans v.s.) tetkika mecbur olmuştur. Öyle ki, bu bahisler okunurken okuyucu, aynı zamanda bu yabancı sistemler hakkında da esaslı bir fikir, hattâ bilgi edinmektedir. Bu durum, yabancı musiki sistemlerini yeteri kadar bilmeden, Türk Musikisi'nin teknik gelişme tarihinin yazılamıyacağını gösterir. Bu, Türk Musikisi Tarihi'ni inceliyebilmek için şart olan kültürün ancak bir parçasıdır. Zira musiki tarihi aslında, bağımsız bir ilim olmayıp, medeniyet tarihinin bir parçasıdır. Edebiyat tarihi, tarihî coğrafya, şiir tekniği, raks sanatı, umumî tarih bilinmeden, musiki tarihi yazılamaz. Bir misalle bu fikrimizi açıklıyalım:

Meselâ, XV. yüzyıl Doğu Türkleri'nin musiki tarihine, hattâ sadece Herât'ta gelişen Türk sanat musikisine dair bir monografi yazmak istiyoruz. Bu çağda Horasan'ın iktisadî imkânları, Herât şehrinin tarihî topografyası, Timuroğulları'nın başında bulunduğu Doğu Türk Hakanlığı'nın siyasî şartları, devrin hukukî esasları, örf ve âdetleri, içtimaî, tasavvufî ve edebî akımları bilinmeksizin, bu konu işlenemez. Hüseyin Baykara devrinde yetişmiş müzisyenlerin biyografilerini naklet-mekle bu çağda bu alandaki Türk sanat musikisini tetkik edebildiğine inanan bir musiki tarihçisi, fecî şekilde aldanır. Sonra makam, usul, şekil, üslûp tetkiki gibi teknik bahisler gelir. Bu çağda, bu alanda musiki sisteminin hususiyetleri, bestekârların incelenmesinden daha önemlidir. Zira bestekâr eserini, ancak bu teknik çerçeve içinde verir. Bu çerçevede Uşşak veya Nihâvend makamları neyi ifade ediyordu? Bugün kullandığımız Uşşak ve Nihâvend makamlarının o zaman da aynı yapıda olduğunu sanmak bizi çok aldatır. Zira makamlar, usuller ve formlar, devamlı bir gelişme ve değişme halindedir. Birkaç yüzyıl önce Osmanlı Türkleri'nin «Kürdî» dedikleri makama bugün biz «Uşşak» diyoruz. Bir XVI. yüzyıl «şarkı» şekliyle, Ârif Bey'in kullandığı «şarkı» şekli arasında form bakımından dehşetli ayrılıklar vadır.

Bir sazın tarihini yazmak bile bir meseledir. Bugün kullanılan keman, tanbur, ud gibi sazlar, asırlar boyu değişerek şimdiki şekilde karar kılmışlardır ve tabiatiyle bundan sonra da devamlı olarak değişeceklerdir. Geçmiş yüzyıllarda kullandığımız pek çok sazın bugün elimizde bir tek örneği bile yoktur. Bunlar hakkındaki bilgiyi, eski kaynaklardan dikkatle toplamıya mecburuz.

Nihayet bestekârların, icracıların ve diğer musiki ile ilgili kimselerin biyografilerinin kurulması gelir. Bunların hangi tesirleri alıp hangi tesirleri naklettikleri, musiki sanatındaki rolleri ve mevkileri, eserlerinin estetik incelenmesi, biyografilerinden daha mühim unsurlardır. Bir sanatkârın hayatını bilmek bize o sanatkâr hakkında pekçok şey öğretir. Ancak bilmem hangi bestekârın evkaf memuru olduğunu tesbit etmek, onun musikiye verdiği eserler, musikide ne yaptığı meselelerini ortaya koymanın yanında hiç mesabesinde kalır.

Türk Musikisi tarihinin yazılı kaynaklarını inceliyebilmek için en mükemmel şekilde Osmanlıca bilmek, Arapça ve Farsça okuyup anlamak lâzımdır. Batı Musikisi o derece iyi incelenmiş bir sanattır ki, onun vereceği derslerden asla müstağ-

Dr. Subhi Ezgi (1869 - 1962). Büyük Türk müzikoloğu. Tarihçi olmadığı için musiki tarihimiz üzerinde çalışamamış, fakat geniş malzeme yayınlıyarak musiki tarihçisine büyük faydalar sağlamıştır. S. Arel'le beraber Türk Musikisi sistemini ortaya çıkarmıştır.

ni kalamayız. Zaten Batı Musikisi'ni bilmeden musiki bilmek iddiasında bulunmak bugün için mümkün değildir. Musiki tarihine ait sayısız eserleri inceliyebilmek için, Batı dillerini de bilmek icab eder.

Türk Musikisi tarihinin kendisine göre öyle hususî şartları vardır ki, mükemmel tarih metodolojisi bilmekle dahi iş halledilemez. Daha Türk Musikisi'ne dair hiç bir metnin tenkitli basımı (éditîon critique) yapılmış değildir.

Bugün Osmanlıca en basit bir metni anlamaktan âciz, eski harfleri bile bilmeyen, musiki bilgisi sınırlı, tarih bilgisinden tamamen yoksun, hiçbir yabancı dile vâkıf olmıyan yazarların birkaç emek mahsulü kitabı hayasızca kopya ederek eser ortaya koyduklarını iddia ettikleri bir ortamdayız. İlmî kriteryum teşekkül edemediği, musiki tarihimiz hiç bilinmiyen bir alan olduğu için, bu gibi hırsızlık mahsulü ve yanlışsız paragrafı olmıyan eserler, kitap hâlinde bile intişar imkânı bulabilmektedir. Bütün geri kalmış ülkelerde olduğu gibi, ilim adamı olmadıkları için ilmî vicdanları teşekkül edememiş mübtedîler, Türk dili, Türk musikisi gibi sahalarda konuşmakta ve birçok kimseyi kandırmıya muvaffak olmaktadırlar. Türkiye'de Batılı anlamda tarih ilmi kurulduğu için, tabiatiyle tarih alanında bu yutturmacılık yapılamamakta, fakat birçok alanda başarı kazandığı görülmektedir. Uşşak ve Hicaz makamlarını ayırt edemiyenlerin musiki tenkitçisi diye isim yaptıkları, Aksak usulünü vuramıyanların Türk Musikisi sistemi hakkında enine boyuna konuştukları galiba tek ülke Türkiye'dir. Bunlar, kocakarı ilâcıyla gizlice hekimlik yapanlardan daha aşağı seviyededirler; çünkü onların, tecrübeden gelen yanlış veya doğru bir çeşit ilkel sezişleri vardır. Ancak zamanla Türk Musikisi tarihi ve sistemi de belirli bir kriteryuma kavuşacaktır. Türk Musikisi sistemini hakkıyla bilen birkaç kişi yetişmiştir. Bu musikinin kudretli sanatkârları da az değildir. İncelemesinin, hiç ele alınmamış bütün ilim dalları gibi ne derece müşkül olduğunu izaha çalıştığımız Türk Musikisi tarihinde ise şimdilik yalnız Haydar Sanal yetişmiştir. Ancak bu konuda daha geniş bir çalışmaya girişebilmesi, büyük imkânlara bağlıdır. Zira en zor yetişen nesne, mütehassıs elemandır. İlmin silip süpüremiyeceği hiçbir kuvvet bahis konusu olmadığı için, zamanla mütehassıs eleman yetişecek, şarlatanlar ortadan kalkacaktır.

Deniz Müzesi

BEŞİKTAŞ'ta Barbaros Anıtı'nın hemen yanıbaşındaki «DENİZ MÜZESİ»ne giderken, yıllar öncesinin yelkenli ve yelkensiz gemilerini, kayıklarını düşünüyordum... Akdeniz'i bir Türk gölü haline getiren Barbaroslar'ı, Turgut Reisler'i düşünüyordum... Onların kumandası altında, düşman gemilerini perişan eden kadırgaları, kalyonları, baştardaları, düşünüyordum... Bir zarafet timsali olan, şu kadar çifte, bu kadar çifte saltanat kayıklarını, tenezzüh kayıklarını, piyade kayıklarını düşünüyordum. Bunların hiç değilse 3-5 tanesini göreceğimi ümit ederek seviniyordum...

Ama sevincim uzun sürmedi.

Deniz Müzesi'nde ne kadırga, ne kalyonlardan, ne de saltanat ve tenezzüh kayıklarından eser vardı... Onları o direkli, yelkenli ve renk renk boyalı halleriyle göreceğimi ümit ederek Deniz Müzesi'ne gitmiş, fakat resimleri ve küçük modelleriyle karşılaşmıştım.

Herhalde bu hayal kırıklığı yüzünden olacak, Müze Müdürü Deniz Albayı Faruk Erüs'e ilk sorduğum soru, muhteşem Osmanlı donanmasından, saray kayıkhanelerinden bugüne ulaşabilmiş kıymetli parçaların niye müzede teşhir edilmediği oldu.

O da benim gibi üzgündü, dertliydi.

— Ne yapalım, diyordu, imkânsızlık... Binamız 3 katlı ama, bir Deniz Müzesi, hele geçmişi şanla, şerefle dolu bir Türk deniz müzesi için çok küçük. O saltanat kayıklarının hepsi birer âlem... Adeta birer gemi yavrusu... Hele bir kadırga var ki, boyu tam 40 metre... Bunları bu

Yüzyıllar boyu dünya denizlerine hakim olan leventlerimizden biri.

Röportaj: ERDOĞAN SEVGİN
Fotoğraflar: TAMER GÜVENÇ

binada nasıl teşhir edebiliriz. Kayıkhanede bulunan eşyalardan 40 tanesi, deniz müzesinin elinde bulunan eşyaların kapladığı yerden daha fazla yer tutuyor. Ve görülmeye değer olanlar, ziyaretçileri hayran hayran kendilerine baktıracak olanlar da asıl bunlar... Onun için hepsini belediyeden kiraladığımız bir depoya kaldırdık. Üstlerini örttük...

— Acaba, bu depoyu görebilir miyiz? diye sorduğum zaman:

— Gayet tabiî, diye cevap verdi. İsterseniz önce müzeyi beraberce gezelim. Sonra da depoya gideriz...

Deniz Müzesi'ne girince, ilk gördüğünüz eşya; kapının karşısına gelen merdivenin yanıbaşındaki kocaman bir kuş olur... Bu kuşun sağında ve solunda şaha kalkmış arslanlar, atlar gözünüze çarpar.

Müze Müdürü Albay Faruk Erus :

— Bunlar eski devirlerde gemilerin burunlarına konan armalardır, diye bilgi vermeye başladı. Kuruçe derler bunlara. Eskiden hayvan heykelleri yaparak, gemilerin baş taraflarına koymak adeti vardı.

Koca koca şeylerdi bu kuruçeler... Meselâ kapının karşısında duran ve Şeref Reşad firkateynine ait olan kuş, 1,5 adam boyundaydı... Salonun bütün duvarları, bu kuruçelerle, gemilerinin arka taraflarına konan kıç armaları ve kenarlarını süsleyen motiflerle doluydu...

ŞEHİTLER İÇİN

Giriş salonu, yani Deniz Müzesi'nin orta katı üzerinde ziyaretçilere açık 4 oda vardır. Bu odalardan ikisi küçük, ikisi ise büyüktür.

Giriş kapısının sağ tarafındaki iki küçük odadan ilki şehit Türk denizcilerine ayrılmıştı. Işıklarla aydınlatılmış büyük bir camekânda minimini portreler vardı.. Ertuğrul ve Refah gemileri ile Atılay ve Dumlupınar denizaltılarında şehit düşen, şanlı Türk denizcileriydi bunlar. Canlarını adadıkları deniz, kendilerine mezar olmuştu. İşte 1890 yılında batan Ertuğrul

Deniz Müzesinden ilgi çekici bir köşe.

gemisinin 525 subay, assubay ve eri... İşte 1940 yılında batan Refah'ın 167 gemicisi... İşte 1941 yılında sulara gömülen Atılay denizaltısının 38 şehidi... Ve nihayet 1953 yılında Çanakkale'de Nara Burnu önünde batan Dumlupınar denizaltısının 81 denizaltıcısı...

Camekânın içinde, bu denizcilere ait muhtelif eşya da konmuş. Bunların içinde en ilgi çekeni hiç şüphesiz, Refah faciasından kurtulan tek filikanın isim levhası ile, o filikada bulunanları karaya ulaştıran pusula... İnsana tekrar o günleri, o kara, o acı günleri yaşatıyor..

ATATÜRK KÖŞESİ

Bu odanın hemen yanıbaşındaki oda ise Atatürk'e ayrılmış, Atatürk'ün Ertuğrul yatındaki kamarası sökülüp; bu küçük odaya monte edilmiş. Kamaranın kapısını örten perdeyi hafifçe aralayıp içeri baktığınız zaman, Atatürk'ün, yattığı yatağı, üzerinde dinlendiği sarı renkli koltuğu, komodinini, konsolunu ve duvarda, önünde sabah tuvaletini yaptığı aynalı dolabı görüyorsunuz... Yerdeki halı, o günlerin üzerinden uzun yıllar geçtiğini açıkça gösteriyor... Yer yer eskimeye yüz tutmuş...

Odanın dört tarafına camekânlar yerleştirilmiş. Bu camekânların içinde Ata'nın kullandığı eşyalar var... Çatal - bıçak gibi, peçete gibi, tabak, sigara tablası gibi... Fakat en göz alanı, hiç şüphesiz, odanın sonundaki oyun masası... Ata'nın Savarona yatında kullandığı oyun masası, fildişi kakmalı...

Atatürk'ün adına düzenlenen odadan çıktıktan sonra, bu katın en büyük salonuna girdik.

Bu salonda, kadırga devri silâhlarından olan çakmaklı ve kapsüllü tabancalar, baltalar, leventlerin üzerlerinden eksik etmediği yatağanlar, kamalar, hançerler, çeşitli tüfekler, oklar ve yaylar, piştovlar teşhir ediliyor.

Bu büyük salonun iki bölmesi, Kırım savaşı ve Mahmudiye kalyonuna ayrılmış.

Mahmudiye Kalyonu'na ait bölmedeki eşyaların hepsi, o koca kalyonun gerçek parçalarıydı. İşte lumbar ağzı kemeresi, yani geminin giriş kapısı... İşte dümen iğnecikleri, şamdanı, yağ kabı, saati, armaası, halatının bir parçası... İşte 1839 yılında yazıldığı halde, sanki dün yazılmış gibi pırıl pırıl duran, seyir jurnali...

Odada gemiye ait eşyalardan başka muhtelif tablolar var. Bu tablolar, Mahmudiye kalyonunu ve ona ismini veren II. Mahmud'u bütün ihtişamı ile canlandırıyor... Köşede bir camekânın içinde ise, II. Sultan Mahmud'un, Mahmudiye Kalyonunda kaldığı zaman, kullandığı eşyalar yer almış. İşlemeli yatak örtüleri, yorgan ve havlular...

Yine bu salonda, Yavuz'un Mısır seferinden getirdiği zırh, yüksekliği oda boyunda olan ve Viyana muhasarasında kullanılan iki kale tüfeği, Sultan Abdülhamid'in kılıcı, Sultan Aziz'in av tüfeği, Almanya imparatoru II. Wilhelm'in Sultan Reşad'a hediye ettiği pergel takımı gibi çeşitli eşya var. Salonun caddeye bakan tarafı, tersanede yapılan makine modellerine ve yine tersanede yapılan muhtelif eşyaya ayrılmış...

Bu modellerden biri, bilhassa öğrencilerin çok ilgisini çekiyor. Bu James Watt'ın buharlı nehir gemisinin makine modeli. İnsan buna bakarken, o geminin böylesine bir makineyle nasıl olup da küreksiz, yelkensiz yürüdüğüne şaşıyor.

Salonu bir baştan ötekine kadar dolaşmıştık. Kapının yanındaki 3 çifte saltanat kayığı modelini büyük bir zevkle seyrettikten sonra, üzerinde bir boydan bir boya, bir kalyonun borda parçası asılı olan kapıdan geçerek üst kata çıktık.

ÜST KAT VE SEDEF KAKMALI KÖŞK

Deniz Müzesi'nin, 3. katının holünde her tarafı sedefle işlenmiş bir saltanat kayığı köşkü duruyordu. Gerçekten çok hoş bir şeydi bu... Kelimelerle anlatılamayacak kadar güzeldi.

Yarım silindir şeklindeydi. Ön ve arka tarafı açıktı. Yanlarında ikisi büyük, dördü küçük, 10 penceresi vardı. Her tarafı baştanbaşa fildişi ve sedefle işlenmiş, yer yer kıymetli taşlarla süslenmişti.

Müze müdürü, hayran hayran baktığımı görünce dayanamayıp:

— Ne kadar güzel değil mi, dedi.

Bu köşk IV. Mehmed'in saltanat kayığına aitti. İç tarafındaki kıtadan da açıkça anlaşılıyordu:

Hazret-i Sultan Mehemmed Han Gazi'nin müdâm Bahr-ü berdê yâri Hızır, hâfızı Allah ola
Yaptırâ dâim sa'âdetlê nicê âlâ kavık
Omr-i Nûh ilê cihan mülkünde şâhinşâh ola...

Saltanat kayığının üstü tamamen açıktı. Padişahın oturması, dinlenmesi için yapılmış olan köşk de, kayığın tam arka tarafındaydı.

Köşkün ön tarafındaki bir camekânda, aslı kayıkhanede bulunan Saltanat kayığının maketi de vardı.

Aynı salonda, Abdülaziz'e ait 13 çifte saltanat kayığı modelini gördükten sonra

IV. Mehmed'in saltanat kayığının sedef kakmalı köşkü (sağda). Kapdân-ı Derya Baştardaki kamarasında oturuyor (Solda).

merdivenin soluna düşen büyük salona girdik.

Kapıdan içeri girer girmez, Albay Faruk Erüs:

— Bu müzenin en kıymetli eşyası, ortada gördüğünüz vitrinin içindedir, dedi.

BİR HARİTANIN HİKÂYESİ

Beraber yürüyüp vitrinin yanına geldik. Albay sözlerine devam etti:

— Şurada gördüğünüz, ceylan derisi üzerine çizilmiş Avrupa haritasının bir eşine, dünyanın hiçbir müzesinde rastlayamazsınız. Türk gemicilerinden İbrahim Kaptan tarafından 1462 yılında yapılan harita, yeryüzündeki bu tip haritaların ikincisidir. İlk harita Venedik müzesindedir. Bugün Topkapı Sarayı'nda bulunan Pirî Reis'in haritası ise, eskilikte 3. sırayı alır. Her üçü de ceylan derisi üzerine yapılmıştır.

Albay Erus, bir an durdu. Yüzünde bir gülümseme belirdi.

— Bu haritanın bulunuşu, doğrusu çok ilgi çekicidir, diye devam etti. XIX. asırda bir bahriye zabiti, bir karpuz sergisine girmiş. Sergi sahipleri, büyük bir masanın üzerinde yemek yiyorlarmış. Zazit, o tarafa bir göz atınca, masaya serili kâğıdın üzerinde garip şekiller bulunduğunu görmüş. Biraz daha dikkat edince, bunun bir harita olduğunu, hem de deri üzerine yapılmış bir harita olduğunu farketmesin mi?. Hemen oracıkta, sofrayı toplatmış, haritayı alarak kumandanına koşmuş... İşte o zaman kâğıt yerine masaya serilen bu deri parçasının dünyanın en eski haritalarından biri olduğu anlaşılmış.

Bu kıymetli haritanın bulunduğu vitrindeki diğer eşyalar da en az onun kadar kıymetliydi. Pirî Reis'in kullandığı dürbün ve usturlap, bu vitrindeydi. Yine Pirî Reis'in, Sultan Süleyman'a takdim ettiği el yazmalı, haritalı tarifname, Kitab-ı Bahriye'si, hep bu vitrindeydi.

Bu vitrin sağında bir gemi maketi duruyordu. Ama öyle ağaçtan filân yapılmamıştı. Karanfilden bir maketti bu... Direği, gövdesi, ipi, herşeyi, herşeyi o ufacık karanfillerin birbirine yapıştırılmasıyla meydana gelmişti.

Deniz Müzesi kütüphanesinden bir görünüş.

İçinde Selânik'te Hürriyet'i ilân eden toptan, Morto koyunda Goliath zırhlısını batıran topa, III Sultan Selim tarafından imâl ettirilen 69 ton ağırlığındaki dev toplardan, Rus topuna kadar şekil şekil, boy boy topların bulunduğu bahçeyi geçerek; kaymakamlığa girdik.

Müze müdürü:

— İşte, dedi, kayıkhanemiz burası. Burada bir servet yatıyor. Hiçbir ziyaretçinin ve turistlerin göremedikleri bir servet. Burada, Sultan Abdülmecid'e, Sultan Abdülaziz'e, Sultan Abdülhamid'e ve Sultan Reşad'a ait birçok saltanat kayıkları, piyade ve maiyet kayıkları var. En kıymetli eşyamız ise, hiç şüphe yok ki, Avcı Mehmed'in saltanat kadırgası. Değerinin yaklaşık olarak 40 milyon lira civarında olduğunu söylersek, burada bir hazinenin yattığı kendiliğinden ortaya çıkar. Bu kadırga 40 metre boyunda, 5.70 m. eninde, 2,40 derinliğinde ve tam 140 ton ağırlığındadır. 24 çifte küreği vardır. Her kürekte 3 kişi olmak üzere tam 144 kişi kürek çeker bu kadırgada. Bir rivayete göre, Fatih devrinden kalma bir kadırga omurgası üzerine inşa edilen bu saltanat kadırgası için, görenler, dünyada bir eşi daha yok hükmüne varmaktadırlar. Amerikalılar bu kadırgayı bizden istedi. Gerekçeleri de, madem ki, bu nefis sanat şaheserlerini teşhir edemiyorsunuz, bari birini bize verin, size geri kalanların hepsini sergileyebileceğiniz bir bina yapalım, dediler. İşte şimdi kayıkhanede göreceğiniz, kadırga ve saltanat kayıkları bu kadar kıymetlidir. Ama, ne yazık ki, yer yokluğundan teşhir edilememektedir.

Kayıkhane, doğrusu görülecek bir yerdi. Etrafın bu kadar karanlık, binanın bu kadar köhne, eşyaların çoğunun örtülü olmasına rağmen, yine de insana tarifsiz bir zevk veriyordu.

Bir ardiyeydi burası. Her taraf kayıklarla doluydu. Hepsi de zarif, ince, uzun şeylerdi. Bugünün o şiş karınlı, hantal teknelerine hiç benzemiyorlardı. Hepsi süslü, hepsi renk renkti. Hepsinin üzerine bir Türk oymacısının eli değmişti.

Önce kadırganın yanına gittim. Merdivenleri tırmanıp üzerine çıktım. Tıpkı bir uçak gemisini andırıyordu. Kenarları dışarı taşmıştı. Sivri, ejder motifli bir burnu vardı.

Bu kadırgadan sonra en çok beğendiğim, üzerinde Mecidî yazılı XIX. asra ait 7 çifte saltanat kayığı oldu. 24 m. boyunda, 1.75 enindeydi. İç tarafı baştan-

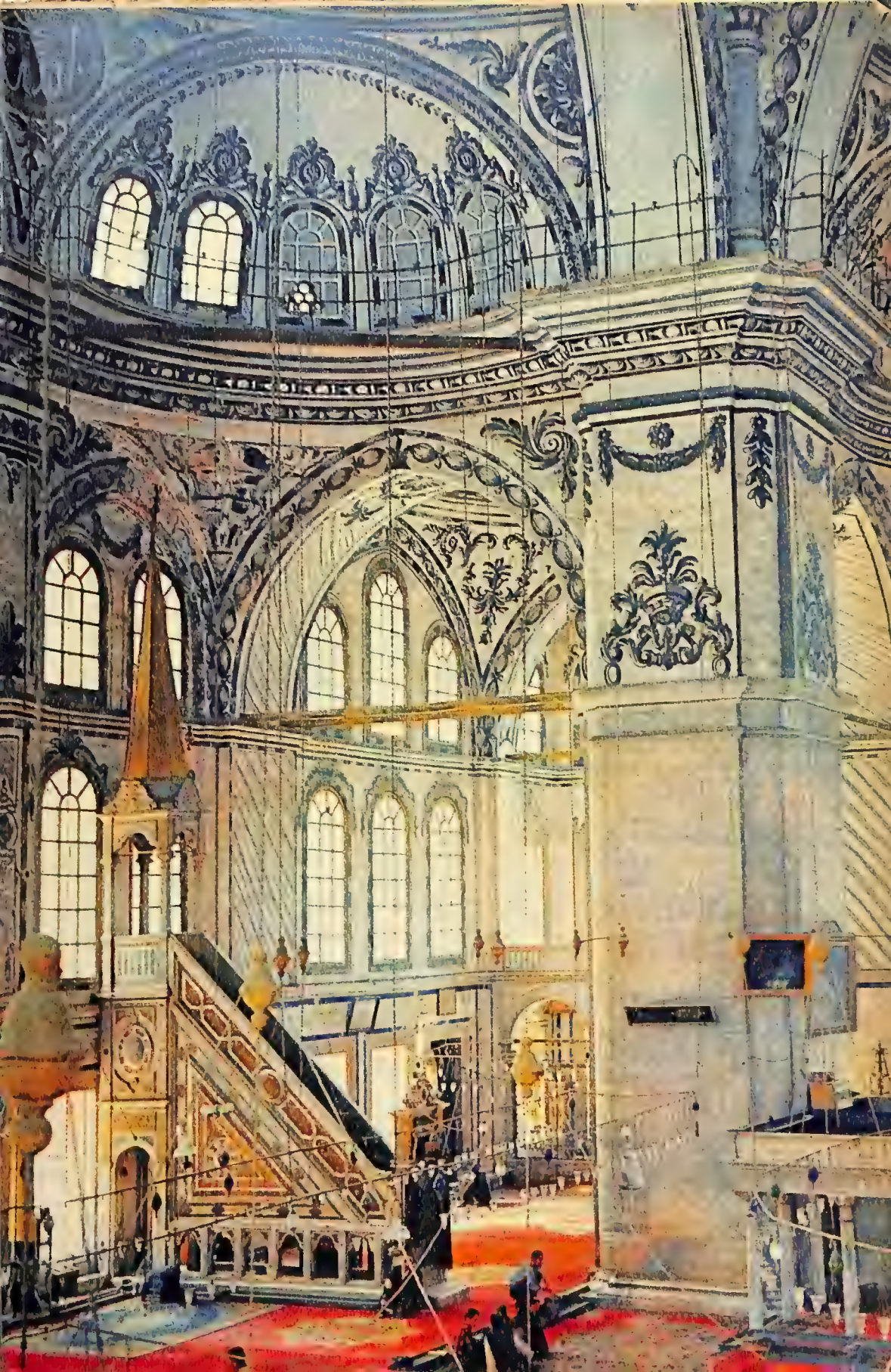

si, hâlen Üniversiteye ait ,(Eski Daire-i Umûr-ı Askeriye) kapısının iç tarafındaki tâlik kitabe, Mısır'da Mehmed Ali Paşa türbesinde Sûre-i Dehr ve tâlik tarih, Yahyâ Efendi türbesinde (Nûr) âyet-i kerîmesi, Bursa'da Ulu Cami'de muhtelif levhalar, bir çok Kur'ân-ı Kerîm, 200'den fazla Hilye ve cüz'ler.

Birçok unvan sahibi, büyük bir neyzen, fevkalâde bir hanende, usta ve arif bir bestekâr, aynı zamanda pek kıymetli bir hattat olan Kazasker Mustafa İzzet Efendi, şöhretin zirvesinde olduğu halde tevazuu hiç bir zaman elden bırakmamış ve 1293 (1876) tarihinde vefat etmiş, Tophane'de Kaadirîhâne'ye defnedilmiştir. Kabir taşındaki yazı en kıymetli talebelerinden Muhsin-zâde Abdullah Bey tarafından yazılmıştır.

Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin (Hat) hocası XIX. asır başlarında yaşamış ve garip bir tesadüfle onun da ismi Mustafa İzzet olan, büyük hattat, devlet adamı ve musikişinas Yesarı-zâde Mustafa İzzet Efendi'dir. O da kazasker olduğundan, birbirlerine karıştırılmasın diye biri «Yesari-zâde» diğeri «Kazasker Mustafa İzzet Efendi» diye anılırlar.

Gazeteciler Cemiyeti Başkanı Burhan Felek, Erdoğan Arıpınar'a armağanını verirken.

Geçen Yıl yayınladığımız «Ermeni Meselesi» en başarılı inceleme yazısı seçildi.

Tam bir yıl önce, 1965'in ağustos sayısında yayınladığımız ERMENİ MESELESİ başlıklı makale, Gazeteciler Cemiyeti tarafından düzenlenen «Gazeteciler Cemiyeti 1966 Başarı Armağanı» müsabakası sonunda en başarılı inceleme yazısı seçildi.

Cumhuriyet Gazetesi muharrirlerinden Erdoğan Arıpınar tarafından yazılan makalede, o sırada menfî propagandalara âlet edilen Ermeni meselesinin 100 yıla yaklaşan geçmişi, objektif bir şekilde özetlenmişti.

Erdoğan Arıpınar'ın kazandığı başarı mükâfatı, 24 temmuzda Çadır Köşkü'nde kutlanan basın bayramı sırasında, cemiyet başkanı tarafından kendisine verildi. Toplantıyı Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay da şereflendirmişlerdi.

Zamanın en büyük

kültür merkezi olan

Fatih Camii

1765'te tamamen yıkılan Cami, III. Sultan Mustafa tarafından yeniden yaptırılmıştı.

BİZANS'ın fethinin üzerinden on yıl geçmişti. İstanbul'un yedi tepesinden birinin üstünde, hemen hemen bir kale sahası olabilecek kadar büyük bir yerde, hummalı bir faaliyet vardı: Fatih Camii ve külliyesinin inşasına başlanmıştı.

Fatih camii ve külliyesi, şüphesiz ki, İstanbul'da yapılan ilk cami değildir. Daha önce Eyüp camii, Mahmud Paşa camii yapılmıştı. Ancak Fatih camii, külliyesini meydana getiren kültürel ve sosyal yapılarla, çağını çok aşmış, daha ileriki yüzyıllarda da kolay kolay erişilemeyen bir büyüklük yaratmıştır.

Fatih'in vakfiyesinde belirtildiğine göre, «hâlâ Yenicami mahallesi demekle maruf mahallede» yapılan bu büyük külliyede camiden başka medreseler, darüşşifa, hamam, kervansaray, kütüphane, imaret, tâbhane gibi binalar da yer alıyordu.

Sekiz yıla yaklaşan bir inşaat faaliyetinden sonra, bu muazzam mimarî abide tamamlanıp, bitirilmişti.

Fatih Camiinin minberi.

Muhteşem Külliye

İlk Fatih camii, bugünkü caminin bulunduğu yerde yapılmıştı. Eskiden bu civarda temellerine kadar harab olmuş Havariyun kilisesi vardı. Bu bakımdan bazı kaynaklar, caminin, kilisenin yerinde yapıldığını kaydeder. Ancak daha sonra yapılan incelemeler, bunu teyid etmemiştir. Gerçek olan, Havariyun kilisesinin Fatih camiinin bulunduğu semtte olmasından ibarettir.

Fatih camiinin mimarı Sinan'dır. 1471 yılında vefat eden mimar Sinan'ı, XVI. yüzyılda yaşayan, Süleymaniye mimarı Koca Sinan'la karıştırmamak lâzımdır. Esasen bir ayırma yapmak için, Fatih camii mimarından Atik Sinan diye bahsedilir. Mimar Sinan'ın, Fatih'te Hafız Paşa caddesindeki Kumrulu Mescid'in bahçesindeki mezarının taşında, kendisinden mimar diye bahsedilmekte, ancak Fatih camiini inşa ettiğine dair bir kayda rastlanmamaktadır.

Fatih Sultan Mehmed'in bir başka mimarı Ayas'tır. Bu sanatkârın da caminin mimarı olması imkân dahilinde görülmektedir.

Fatih camii 2540 metrekarelik iç sahasıyla Süleymaniye'nin inşasına kadar, en geniş cami önderliğini muhafaza etmiştir. Duvarlar ve iki ayak üzerine oturtulmuş olan kubbesinin çapının 26 metreyi bulduğu tahmin edilmektedir. Caminin sahası ayrıca bir yarım kubbe ilâve edilmek suretiyle genişletilmiş, bu sayede giriş kapısından mihraba kadar 50 metreye yaklaşan bir genişlik temin edilmişti. Birer şerefeli iki minaresi, fazla yüksek değildi. Şerefeler kubbe hizasındaydı.

Fatih camiinin en büyük hususiyeti, küliyesidir. 100 000 metrekare civarında bir sahaya yayılmış olan bu muazzam manzume, hiç şüphesiz, zamanın en büyük kültür sitesiydi. Cami, çeşitli ağaçlarla gölgelendirilmiş, muazzam bir avlunun ortasındaydı. Etrafında zamanın üniversitesi demek olan medreseler, hastahaneler, kütüphane, kervansaray v.s. vardı. Caminin kuzey ve güneyindeki medreseler kısmen harap da olsa bugün mevcuttur.

Akdeniz ve Karadeniz Medreseleri

Fatih camiinin bulunduğu avlunun kuzeyini Akdeniz, güneyini Karadeniz diye anılan medrese gurupları sınırlar. Bu medreselerden her biri, Başkurşunlu, Çifte Başkurşunlu, Çifte Ayakkurşunlu ve Ayakkurşunlu olarak dörder kısımdan ibarettir. Bu kısımlarda birer dershane, 19'ar oda, ayrıca her medrese için dörder helâ vardır. Hesap edilince, bu büyük kültür yuvasında 152 oda ve sekiz dershane olduğu görülür. Akdeniz ve Karadeniz Medreseleri, dörderden sekiz kısma ayrıldığı için kısaca **Semaniye Medreseleri** (sekizli medreseler) diye anılır.

Semaniye medreseleri kısmen harap da olsa bugün ayaktadır. Fatih'i geçtikten sonra, Edirnekapı istikametine giderken, sağda görülen yüksek duvarlar, Akdeniz Medreseleri'nin duvarlarıdır. Bugün çiftekurşunlu medreseler, talebe yurdu olarak kullanılmaktadır. Diğerleri, gecekondu, depo olarak kullanılmaktadır ve harap durumdadır.

Semaniye medreselerinin arkasında bulunan tetimme (tamamlayıcı) medreseleri bugün mevcut değildir. Eskiden her semaniye medresesine karşılık, bir de tetimme medresesi vardı.

Darüşşifa (Hastahane)

Bugün izi kalmayan dârüşşifa (hastahane), Karadeniz medreselerinin güneyindeki sahada bulunuyordu. Dârüşşifa'nın plânını Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver, 1942'de bulmuştur. Başvekâlet arşivinde bulunan plâna göre, bina, kenarları 47,85 m. olan bir kare şeklindeydi. Kendisine mahsus bir mescidi vardı. Zamanla harabolmuş, XIX. yüzyılın başlarında da yıkılıp kaybolmuştur.

Fatih külliyesinin ilk inşasından ayakta kalan kısımlardan biri: Çorba Kapısı.

Tâbhane (Nekahat evi)

Tâbhane, Dârüşşifa hizasındadır. Akdeniz Medreselerinin güneyine raslar. 43 X 64 boyutunda dikdörtgen bir binadır. Girişi batı tarafında olan tâbhane, 20 kubbeli bir ravakın çevrelediği avlunun dört köşesine sıralanmış odalardan meydana gelmiştir. Burasının da dârüşşifa gibi kendisine has bir mescidi vardır.

Tâbhane, bugün ayaktadır. XVI. ve XVIII. yüzyıllarda tamir görmüştür.

Tâbhane, tamamen müstakil bir avlu içinde bulunuyordu. **İmaret** ve **fodlahane** de bu avlunun içindeydi. Bugünkü kalıntısı kubbeli iki büyükçe oda ile 8 metre boyunda bir duvardan ibarettir. **Kervansaray** da aylunun güney doğu köşesindedir.

Fatih ve Gülbahar Türbeleri

Fatih türbesi, caminin hemen güneyindedir. Türbenin kubbe içi, pencerelerinin etrafı son derece nefis yazı ve nakışlarla süslüdür. Fatih Sultan Mehmed'in sandukası, kubbeden sarkan muhteşem avizenin altındadır. III. Sultan Ahmed, sandukanın etrafına sedefli bir şebeke yaptırmıştır. Türbenin, üzeri kurşun kaplı, süslü geniş saçaklı, nefis bir girişi vardır.

Fatih türbesi 1765 zelzelesinde yıkılmış, bir yıl sonra yeniden yapılmıştır. 1865 yılında yeniden tamir gören türbe, 1953'te tekrar restore edilmiştir.

Fatih türbesinin bulunduğu avlunun kuzey doğu köşesinde Gülbahar Sultan türbesi vardır. Sekiz köşeli çok zarif bir yapı

Caminin avlusu ve Şadırvanı

olan türbede Fâtih'in zevcesi Gülbahar Sultan'ın lâhdinden başka, dört lâhit daha vardır. Bu türbe de 1765 zelzelesinde yıkılmış, sonra yeniden yapılmış, 1953'te tamir görmüştür.

Kütüphane, Dârüttâlim ve Hamam

Fatih camii manzumesine dahil olan bu üç binadan bugün eser kalmamıştır. Dârüttalim'in caminin boyacı kapısının yanında olduğu bilinmektedir. Kütüphanenin de boyacı kapısıyla aynı hizada bulunan Çörekçi Kapısı yanında olduğu tahmin ediliyor.

Bugün hiçbir izi kalmayan ve Irgatlar Hamamı diye anılan hamam, aslında, cami yapılmadan önce inşa edilmişti. XX. yüzyılın başlarına kadar ayakta duran hamam, 1916 yılında tamamen yanmış, duvarları on yıl kadar daha ayakta kaldıktan sonra yıkılmıştır. Bugün, yerinde evler vardır.

Bugünkü Cami

Fatih camii, yapılışından 300 yıl kadar sonra vukubulan 1765 zelzelesinde yıkıldı. Zelzelenin tahribatından kurtulan duvarlar da yıktırıldıktan sonra, III. Sultan Mustafa tarafından yeniden inşasına başlandı. Dört yıla yakın süren inşaat faaliyetinden sonra yeni cami, 1771'de ibadete açıldı.

Plânı eskisinden tamamen farklı olan yeni Fatih camiinin kubbesi, dört büyük fil ayağının taşıdığı kemerlere oturtulmuştur. Asıl kubbenin dört kenarında birer yarım kubbe, binanın dört köşesinde de birer küçük kubbe vardır. Halbuki eski camide

üçerden iki sıra halinde altı tane küçük kubbe vardı. Asıl boşluğu ise yarısı giriş duvarına, yarısı da iki fil ayağına oturtulmuş bir büyük kubbe ile, bir yarım kubbe kapatıyordu.

Yeniden yapılışı sırasında caminin minarelerinde de değişiklik yapılmıştır. Eskiden tek şerefeli olan minareler, ikişer şerefeli olarak inşa edilmiş, buna muvazi olarak, boyları da daha uzatılmıştır.

Caminin son cemaat mahallini 22 kubbeli bir ravak kuşatır. Bu ravaklar 18 sütun üzerine oturtulmuştur. Sütunlardan 6'sı kırmızı granit, 8'i yeşil somaki, 2'si pembe, 2'si de esmer granittendir. Avlunun biri kıblede, ikisi yanda olmak üzere üç kapısı vardır, hepsi de mermerden yapılmıştır. Avlunun ortasında nefis bir şadırvan vardır. Şadırvan caminin ilk inşasından kalan nadir kısımlarından biridir. Sekiz köşeli, geniş saçakları sekiz sütun üzerine oturtulmuştur.

Bugünkü Fatih camiinde eski camiden kalan yapıların başında, yukarıda bahsettiğimiz şadırvan ve şadırvan avlusu gelir. Avlunun duvarları da caminin ilk inşasından kalmadır.

Caminin başlıbaşına bir sanat eseri olan giriş kapısı, mihrab, minarelerin kaide kısımları ve güney doğudaki Çorba Kapısı da âbidenin ilk yapıldığı zamandan kalmadır. Diğer üç kapısı yıkılmıştır.

Caminin son cemaat mahallini teşkil eden şadırvanlı avludaki çini levhalar, anıtın ilk inşa edildiği zamandan kalmadır. Avlu duvarlarında bulunan levhalarda besmele ve âyet'el-Kürsî yazılıdır. Kitabe ise giriş kapısı hücresinin üç tarafını kuşatır.

Cami günümüzde yeniden restore edilmektedir.

Orhan Şevket Yüksel

Fatih Camiinin dış görünüşü

İstanbul'un Dünü ve Bugünü

Bundan altmış yıl kadar önce, Topkapı Sarayı'nın Marmara'ya bakan tarafı, bugünkü görünüşünden çok değişikti. Denizle surlar arasında kalan alan çok dardı. Bugünse, burada, deniz sahil boyunca doldurulmuş, çok geniş bir asfalt yol yapılmıştır.

Kumkapı Sahili

Kumkapı, bir zamanlar, sahildeki ahşap evleri ve rıhtımlarda duran kayıklarıyle, İstanbul'un tipik bir semtiydi. Hemen bütün evlerin önünde birer kayıkhane vardı. Kıyının az ilersindeki kayalar da, dalgakıran vazifesini görürdü.

Bugün Kumkapı, gene İstanbul'un en canlı sahil boylarından biridir. Renk renk kayıklar sahili süsler. Ne var ki eskisi gibi sahilde pek ahşap ev yoktur, geniş bir asfalt yol üstünde küçüklü büyüklü gazinolar görülür.

1966 Festivalinde
Edirne ekibi
Foto: Dikmen Dikiz

Yazan :
Mustafa Cahit Atasoy

Yapı ve Kredi Bankası'nın kültür hizmeti olarak kurduğu Türk Halk Oyunlarını Yaşatma ve Yayma Tesisi'nce düzenlenen festivaller, millî oyunlarımızı başarıyla aksettirmektedir.

Millî Oyunlarımız

MİLLÎ oyunlar deyince, Türk milletinin tiyatro sahasına giren dram karakterli temsillerden ibaret olan oyunları akla gelmemelidir. Aksine asıl millî oyunlar; duyguların, düşüncelerin ve heyecanların musiki eşliğinde harcketlerle ifadesi demek olan oyunlardır.

Tarih boyunca ve geniş coğrafî alanlar üzerinde mevcudiyeti görülen ve öteden beri «Türk köylü dansları», «Türk halk dansları», «Türk halk raksları» ve «Halk oyunları» gibi tâbirlerden biriyle ifade edilen bütün bu oyunları, bir tek ad altında toplamak münasip olur. Zira yukarıda sıraladığımız adlardan herhangi biri bu hususta tam mânasiyle elverişli değildir. Nitekim kiminin Türk sosyal hayatının her safhasındaki oyunları kapsayamaması; kiminin «dans» diye yabancı menşeli bir terime dayanması; kiminin de eskiliği yüzünden, şimdilik **«Millî oyunlarımız»** tabirinin kullanılması daha uygundur.

Millî oyunlarımızı, dış ülkelerin oyunları ve bunlardan bir kısmının aynen veya benzerliklerle devam etmek suretiyle bulunduğu Türkiye Türkleri'nin oyunları diye ayırarak ele almamız kabildir.

Dış Türkler'deki millî oyunlarımıza temas ettiğimiz zaman, tarihin ilk zamanlarından başlamak üzere, tâ Orta Asya'ya kadar uzanabiliriz. O eski devirlerden son asırlara gelinceye kadar, Türkler arasında bu yolda varlık gösteren bir takım san'atkârlar görülmektedir. Bunlara, Türklerin muhtelif kolları ayrı ayrı isimler vermiştir. Meselâ Yakut Türkleri «Oyun» veya «Uyun»; Altay Türkleri «Kama»; Kırgız Türkleri «Baskı» veya «Bakşı»; Oğuz Türkleri «Ozan» demişlerdir. Bugün ise genel bir adla «âşık» yahut «saz şâiri» denmektedir.

Bütün bu saz şairlerinin, muayyen vakitlerde yapılması icap eden yahut tesadüfî olaylar dolayısiyle yapılan âyin ve törenlerde ilâhîler okudukları, davullar ve tefler çaldıkları ve oyunlar oynadıkları tarih tarafından kaydedilmektedir.

MİLLÎ OYUNLARIMIZ

Türkiye dışında, Altaylar'dan Tuna'ya, Türk kültür, san'at ve medeniyetinin yaygın olduğu yerlerde bugün de bütün canlılığiyle rastladığımız millî oyunlarımıza şimdi kısaca bir göz atabiliriz:

Türkistan'dan binlerce yıllık bir devrenin tabloları halinde Karakaş, Dilheraç, Karayorga, Güllâle, Harmaymız Asla (Vatan yolunda yılmayız), Elmabağı, Kakkuk Kuşu (Guguk Kuşu), Kamber Hanım, Mirza Devlet, Oynang Yar, Bürküt (Kartal), Sırılma, Osmaniye, Ceti Aral, Pamuk Oyunu, Aktaban, Sen Sen Meni Sen, Hay Hay Hanım, Safaî, Can Uku Can, Altay, gibi oyunları sıralıyabiliriz. Bunlardan Karayorga'da donbura (tanbura) sazının refakatinde oynanan oyun iki kişiyle temsil edilmektedir. Tarihin derinliklerinden ilham alan bu oyunda dostluğun ve yiğitliğin ifadesi mükemmel surette canlandırılmaktadır. Türk'ün en sadık arkadaşı olan atın yürüyüşü tasvir edilmektedir...

Gül-lâle oyununda Gül ile Lâle'nin rekabeti iki kadınla zarif, cana yakın bir şekilde anlatılmaktadır. Oynang Yard'da ise aşk temsil edilmektedir. Türk'e yakışan bir aşkı asil, vakur bir tarzda iki kız oyuncudan seyretmek mümkün olmaktadır. Kartal mânasına gelen Bürküt oyununda, Türk'ün akbaşlı ve hürriyet sembolü olan kartalı canlandırılmaktadır.

Kırım Türkleri'ndeki millî oyunlarımız'da bir ruh sadeliği ve inceliği göze çarpmaktadır. Bunlardan: Ağır Hava, Kaytarma, Dört Kız, Yüksek Minare, Çoban Tımtım, Karasunun Dört Köşesi ve Mendil... zikredilecek oyunlardandır.

Âzerbaycan Türkleri'nin millî oyunları his ve şiir doludur; Bayrak, Kıskanç Dağlı, Âzerbaycan adlı oyunları bu arada sayabiliriz.

Kuzey Kafkas Türkleri'nde pek muhteşem bir mücadele, kahramanlık ve canlılık örneği olan Şimga (Düğün Oyunu), Şâmil (Şeyh Oyunu), gibi oyunlar vardır.

İdil-Ural (Kazan, Başkurd) Türkleri'nde oyun olarak Balamişkin (becerikli çocuk), Ciznekey (cnişteciğim), Ümme Tümme (köy oyunu), Efife (düğün oyunu), İletke Av misali millî oyunları söyleyebiliriz.

Vardar Türkleri'nin oyunlarında, Avrupa içerilerine doğru fetihler yapan kahraman akıncılarımızın hayat hikâyelerini bulmaktayız. Bu oyunlar arasında Belgüzar, Çifte Çam, Karadağ, Çoban, İştip, İkili... oyunlarını sayabiliriz.

TÜRKİYE'DEKİ MİLLÎ OYUNLAR

Türkiye'deki millî oyunlara gelince, bunlar bütün yurda yaygın olaak, çok çeşitlidir. Her birinin bir başka güzellik ve mâna taşıdığı görülür. Esas itibariyle, buradaki millî oyunlarımızı üç sınıfa ayırarak ele alabiliriz: Dinî olan millî oyunlar, dinî olmayan klâsik millî oyunlar ve bir de halka yaygın olan millî oyunlar...

Bunlardan dinî olan millî oyunların başında «semâ» gelir. Alevîler'deki yarı dinî bir üslûp taşıyan «semâ» dan bozma «semah»ı da bu arada zikredebiliriz. Mevlevîler'de «semâ» denilen âyinlerde, tennure giyinmiş dervişler musikî ve şiir eşliğinde dönerler.

Dinî olmayan klâsik millî oyunlarımız arasında köçekçe ve tavşanca adlarında olanları başta gelir. Köçekçeler, padişah muhitlerinde, zâdegân saraylarında ve konaklarda, namlı sefahat ve eğlence âlemlerinde görülen oyunlardandır. Ancak büyük masraflarla ve emek karşılığı teşkil edildiklerinden, bale san'atındaki gibi âdeta şâirane bir ifade, teknik ve derinlik arzederler...

Geniş tabakların malı olan «halka yaygın millî oyunlarımız»ın sayısının yüzlerin üstünde olduğu muhakkaktır. Bunları coğrafî, etnolojik, sosyal, üslûp ve hareketlerdeki ortaklık v.s. gibi özelliklere göre yapılacak bir takım tasniflerle ele almamız kabildir. Meselâ coğrafî bölgeler itibariyle tasnifte şöyle bir sıralama yapılabilmektedir:

1 — **Ege Bölgesi Millî Oyunları:** Manisa (Harmandalı), Denizli (ağır Tavas zeybeği), İzmir (Kordon zeybeği), Kütahya (çember), Afyon (düz ayak), Muğla (Ferayi zeybeği), Aydın (iki parmak zeybeği), v.s....

2 — **Karadeniz Bölgesi Millî Oyunları:** Artvin (düz horon), Çoruh (ata barı), Rize (bıçak oyunu), Trabzon (siksara), Giresun (eşkiya horonu), Ordu (dik horon), Samsun (Çarşamba çiftetellisi), Sinop (bezirgân oyunu) v.s...

3 — **Akdeniz Bölgesi Millî Oyunları:** Antalya (sektirme), Burdur (teke zortlatması), Silifke (Silifkenin yoğurdu), Adana (üç ayak halayı) v.s...

4 — **Marmara Bölgesi Millî Oyunları:** Bursa (kılıç kalkan oyunu), Balıkesir (bengi), Tekirdağ (Gelibolu zeybeği), v.s...

5 — **Orta Anadolu Millî Oyunları:** Sıvas (madımak), Kastamonu (Sepetçioğlu), Konya (sabah), Eskişehir (kaşık oyunu), Ankara (Ankara zeybeği) v.s...

6 — **Doğu Anadolu Bölgesi Millî Oyunları:** Elâzığ (çayda çıra), Erzurum (hançer barı), Kars (durna barı), Tunceli (koç halayı), Siirt (hesap), Malatya (sin sin), v.s...

7 — **Güney Doğu Anadolu Millî Oyunları:** Gaziantep (üç ayak), Diyarbakır (lolo), Urfa (dörtlü oyun) v.s...

Millî oyunlarımızın, başka açılardan tasnifinin yapılmasını mümkün kılan meselâ adların belli bir bölgede aynı olması; üslûp ve hareketlerin ortak bulunması, oyunlara eşlik eden musikinin benzerlikler arzetmesi gibi tarafları, böylesine bir ayırımı daha da kolaylaştırmaktadır. Bu suretle millî oyunları yine yedi bölgeye ayırmak kabil olmaktadır:

1 — **Bar Bölgesi:** Kuzey-Doğu Anadolu Bölgesi, Kars ve Erzurum tarafları...

2 — **Halay Bölgesi:** Orta ve Güney-Doğu Anadolu Bölgesi, Gaziantep ve Sıvas dolayları...

3 — **Karşılama Bölgesi:** Trakya Bölgesi, Kırklareli, Tekirdağ ve Edirne tarafları...

4 — **Kaşık Oyunları Bölgesi:** Orta Anadolu ve Akdeniz Bölgesi, Konya, Mersin, Antalya tarafları...

Açıkhava Tiyatrosunda düzenlenen Milli Oyunlar Festivalinden bir görünüş.

5 — **Zeybek Bölgesi:** Ege, Batı Anadolu mıntıkaları, Ankara tarafları...

6 — **Karadeniz Oyunları Bölgesi:** Doğu Karadeniz Bölgesi, Ordu, Giresun, Trabzon, Rize, Artvin tarafları.

7 — **Rumeli Oyunları Bölgesi:** Trakya Bölgesi...

Millî oyunlarımızın özellikleri üzerinde ne kadar durulsa yine azdır. Her şeyden evvel, adlarının konuluş şekli başlıbaşına bir âlemdir. Nitekim bazı oyunların adları ağır, çabuk; durgun ve canlı oluşlarına göre meydana gelmiştir: Ağırlama (Sıvas), Coşkun Çoruh (Çoruh)...

Oyunda yer alanların sıra halinde dizilmeleri, karşılıklı durmaları, halka olmaları gibi vaziyetlere göre adları konulmuş oyunlarımız vardır: Sıra zeybeği (Isparta), döne döne halay (Yozgat), düz bar (Erzurum), karşılıklı kol oyunu (Urfa), halka oyunu (Kütahya)...

Bazı oyunların adları oynayanların sayısına göre verilmiştir: İkili güvende (Balıkesir), tek oyun (Muş), çifte zeybek (Çanakkale), dörtlü oyun (Urfa)...

Bazı oyunların adları, oynayanların erkek mi, kadın mı olduğuna göredir: Kız oyunu (Denizli), köçek oyunu (Bursa), turna barı (Erzurum),...

Bazı oyunların adı ise, onu ilk defa meydana getirenlerin, yahut büyük bir insanın veyahut efsanevî bir kahramanın adını yaratır: Abdurrahman halayı (Sıvas), Sepetçioğlu (Kastamonu), Köroğlu zeybeği (Bolu)...

Bir kısım oyunların adı bir meslek adıdır: Bezirgân oyunu (Sıvas)...

Bir takım oyunların adı da hayvan isimlerinden ve onların hareketlerinden ilham alınarak konulmuştur. Durnalar halayı (Yozgat), kartal (Sıvas), teke zortlatması (Isparta), gibi...

Oyuncunun elinde bulunan eşyaya göre de oyunların adlandırılmış olduğunu görmekteyiz: Kaşık oyunu (Konya), bıçak oyunu (Rize), kılıç kalkan oyunu (Bursa), mendil (Şebinkarahisar) gibi...

Milletlerin, kavimlerin, aşiretlerin isimlerine göre olanlar da vardır: Acem halayı (Çukurova), Türkmen kızı (Silifke), Yürük ağırlaması (Sıvas)...

Bazı oyunların, meydana geldiği yerin ismini taşıdıkları görülmektedir: Ankara zeybeği, Çorum halayı, Iğdır barı, Pamukçu bengisi gibi...

Bu oyun adlarından çıkan bir gerçek de şudur: Oyun adı olarak «mendil» hem Kırım Türkleri'nde bulunmaktadır, hem de Şebinkarahisar'da... Kezâ «kartal» ismi Türkistan oyunları arasında mevcut olduğu gibi Sıvas oyunlarından birinin adı da kartal'dır. Dış Türkler'deki millî oyunlarla Türkiye'dekilerin dil bakımından bu benzerlik ve birliklerini; aynı zamanda figürlerde, eşlik eden musikide de görüyoruz. Meselâ bugün Türkiye'deki oyunlarda yer alan davul, aslında tâ Orta Asya'dan beri Türkler'in refakatlarında getirdikleri, şamanizm devrinde ellerinden bırakamadıkları âletten başka bir şey değildir.

Millî oyunların duygu, düşünce, ruh ve heyecan neticesinde bir veya birden ziyade konuyu ifade ettiği görülür. Burada anlamsız gibi bir intiba bırakan oyunların dışında şu veya bu şekilde vuruşmayı temsil eden, yahut bir kız kaçırmayı anlatan veyahut haksızlığı belirten, hasılı cemiyet hayatının muhtelif tezahürlerini bu oyunların ortaya koyduklarına şahit olmaktayız. Meselâ Dursunbey (Balıkesir) köylerinde yaşayan bir âdete göre, gelin kendi evine götürülürken yolda caminin önüne geldiği vakit bayraktar, taşıdığı bayrağı meydanın ortasına diker, bütün seymenler (güveyinin genç arkadaşları) bayrağın etrafında halka olurlar. Gelin caminin etrafında dolaştırılırken kırk, elli delikanlı hep birden davul-zurna ile bayrağın etrafında dönerek oynarlar. İşte buna «Halka» oyunu diyorlar.

Yine aynı, Dursunbey'den, Türk'ün ha-

Temmuz 1966'da yapılan Millî Oyunlar Festivalinde büyük ilgi toplayan ekiplerden biri: Silifke ekibi.
Foto: Ferit CAN

yatının ifadesine misal olmak üzere «barana sohbeti»nden bahsedebiliriz:

BARANA SOHBETİ

Dursunbey ve çevresindeki bu âdete göre, erkekler, haftanın muayyen gününde bir evde toplanıp sohbet eder, oynar ve eğlenirler. Daha evvelce tesbit edilmiş bulunulan eve mahallenin erkekleri toplu bir halde gelmeye başlar. Birkaçının elinde fenerler bulunan bir grup «sohbet evine geliş havası» nı söylerler. Bu esnada ev sahibi evinde hazır bekler. Kapının önüne gelenler ise hemen içeri girmezler. Avluda bir «dörtlü zeybek» oynarlar. Bu sırada genç kızlar, âdâp ve erkâna uygun olarak, sohbet evine gelen delikanlıları, kendilerini belli etmeden seyrederler ve bu suretle yavuklularını görmek fırsatını bulurlar. Dörtlü zeybek oynanırken, ev sahibi kapıya çıkar ve misafirleri karşılar. Avludaki oyun faslı bitince eve girilir. Sohbet de böylece başlar. «Barana sohbetleri»nde, «baranabaşı» denilen orta yaşta evli erkekler arasından seçilmiş bir reis vardır. Reisin, «çavuş» denilen bir de yardımcısı bulunur. Sohbet odasına girildiği zaman baranabaşı, ocağın başına; «çavuş» da sol yanına oturur. Sohbete iştirak eden ve «Yâren» ismi verilen gençler, yaş sırasına göre, ocağın iki tarafına yerleştirilmiş kerevetlere otururlar. Sohbet evinin sahibi de en uçta oturur. Türk âdet ve örfünde insanî münasebetlerin ne kadar zarif esaslar üzerine kurulduğunu göstermesi bakımından bu manzara son derece mânâlıdır. «Baranabaşı» nın, «yârenler» üzerinde kuvvetli bir otoritesi vardır. «Yârenler» oraya girdikleri zaman ancak «baranabaşı» oturun deyince otururlar. Fakat ikinci bir emirle rahat oturmaları söylenmedikçe hepsi önüne bakar; uslu çocuklara benzerler. Nihayet «çavuş», «baranabaşı» ndan, «yârenler» in rahat etmelerine müsaade olunmasını rica eder. Ancak bundan sonra «yârenler» rahat ederler. Böylece başlayan sohbet oyunları şarkı ile konuşmakla, oyunlarla gecenin geç saatlerine kadar devam eder. Burada oyun olarak «kırık oyun», «karşılama», «ikili zeybek» oynanır. «Barana» âdetlerine göre bir oyunun hitamında kaşıklar kimin önüne konursa, ikinci oyuna onlar başlar. Sohbetin sonunda da gelecek haftanın ev sahibini tesbit eden bir türkü söylenir. Bunu müteakip sohbet evinin sahibi ile gelecek hafta evine gidilecek kimse «sohbet övme» oyununu oynarlar. Ve misafirler geldikleri gibi yine çala, söyleye giderler. «Barana sohbetlerinde kadın ve içki yoktur. Saz ve söz bilmeyen, bu sohbetlere iştirak edemez» ve «barana âdetleri» ne riayet etmeyenler, buradan atılır.

Millî oyunlarımızın üzerinde dururken oynayanların giyim kuşamlarını da ayrıca göz önünde bulundumak lâzım gelir. Ama burada asıl oyunlarla ilgili ikinci unsur, onlara eşlik eden musikidir. O kadar ki, musikisiz oyun yok gibidir. Bursa'nın kılıç kalkan oyununda bile musikinin temel unsurlarından olan usul (rythme) vardır ve bunu oyuncular ellerindeki kılıç ve kalkanı birbirlerine sürterek hasıl ettikleri sesle birlikte sağlarlar. Demek ki, millî oyunlar için en büyük destek, musikîdir. Burada bahis konusu olan musikî ise halk musikimizdir. Halk musikimizle sanat musikimizin ses sistemleri birdir. Modlar (makamlar) ve usuller aynıdır. Aralarında görülen fark, sadece üslûp, şekil (form) ve âletler (enstrüman) gibi esasa tesir etmeyen noktalardır. Üst tarafı halk musikimiz bütün canlılığıyla, melodik, parlak, ifadeli beste şekilleriyle millî oyunlarımıza eşlik etmektedir. Bu musiki kolumuza ait zurna, tulum, klârnet, kaval, keman, bağlama, cura, zil, maşa, kaşık ve başta davul gibi musiki âletlerimiz, oyunlar sırasında rollerini oynarlar. Bazı oyunlarımızda, musikinin âletlerle verildiği sırada bir veya daha fazla kimsenin diğer taraftan türkü veya uzun hava gibi parçaları söylediği görülür.

Bugün bize düşen iş bir defa bütün millî oyunlarımızı en iyi bir tarzda oldukları gibi tespit etmek, oynayıp yaşatmaktır.

Oyunların seyirci sarması için az çok stilleştirilmeleri cihetine gitmek lâzımdır. Tabiî, bunları oldukları gibi tesbit ve temsil ederken olsun, bir şekil verilirken olsun, özelliklerini, üslûplarını, havalarını muhafaza ettirecek ellere işi tevdi etmek icap eder. Yetişmiş böyle kimselerin elinde millî oyunlarımız bir taraftan balenin şiir gibi anlatım, derinlik ve teknik tarafından istifade edip karakter kazanırken; diğer taraftan bu millî oyunlarımız da, neticede gerçek Türk balesinin meydana gelmesinde kaynak olarak baş rolü oynamış bulunacaktır.

BIBLIYOGRAFYA :

Metin And. Türk Köylü Dansları, İzlem yayınları, 1964.

Halil Bedii Yönetken, Derleme Notları, Orkestra Yayınları, 1966.

Yılmaz Öztuna, Türk Musikisi Lugati, 1955.

Ahmet Kutsi Tecer, Şerif Baykurt, I inci Halk Oyunları Semineri, 1961.

Abdülkadir İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm, Ankara, T. T. K. Basımevi, 1954.

Atlantik'te sür'atle ilerlemekte olan bir gemi vardı. İrlanda artık yakında olmalıydı. Zira kızıl bir güneş ufku aydınlatıyor ve hafif hafif esen sabah rüzgârı karalardan çiçek kokularını getiriyordu. Denizin enginliğine rağmen herkes kendisini kırlarda, çiçekler arasında zannediyordu.

Seyahat çok rahat geçmekteydi. Okyanusun dalgaları bu dev gemiye çok az tesir ediyordu zaten. Lusitania, 32.000 tonluk bir yolcu gemisiydi. Hem de 232 metre uzunluğunda, dört pervaneli, 64.000 beygir gücündeki makineleri sayesinde 25 mil sür'at yapabilen dev bir gemiydi. 1909 senesine kadar Atlantik sür'at rekoru hep Lusitania'ya ait olmuş ve «Mavi kurdele»yi alarak «Atlantik kraliçesi» unvanını kazanmıştı. Velhasıl lüks salon ve kamaralarıyla, dört uzun bacasıyla şâhâne bir gemiydi!

Köprü üstünde süvari William Thomas Turner geminin seyir durumunu kontrol ediyordu. Süvari Turner, otuz beş senelik denizciydi. Kısa boylu, tıknaz ve kiremit renkli suratlı, boncuk gibi duran mavi gözleriyle gayet tipik bir adamdı. Adeta denizler için yaratılmıştı ve mürettebat tarafından son derece sevilirdi.

TEHLİKELİ SAHAYA DOĞRU

7 Mayıs 1915 sabahında Süvari Turner sessiz, fakat son derece düşünceliydi. Çünkü bildiği bir şey vardı; Almanya, harbi, ticaret gemilerine saldıracak kadar genişletmişti. 8 Şubat 1915 te Berlin'de alınmış olan karara göre Pas de Calais, İngiltere ve İrlanda arasında kalan sahadaki bütün ticaret gemileri sorumsuz bir batma tehlikesiyle karşı karşıya idiler.

Lusitania tehlikeli sulara 6 Mayıs saba-

LUSİTANİA FACİASI

Bu korkunç olay sonunda Amerika harbe girerek I. Dünya Savaşı'nın kaderini değiştirmiştir.

Yazan : De La Croix
Çeviren : Osman Öndeş

hı saat yedide girmişti. Süvari Turner, Queenstown'daki sahil muhafaza merkezinden bir telsiz ihbarı almıştı. Bu mesajda: «Güney İrlanda sahillerinde hüviyeti meçhul bir denizaltı tespit edilmiştir.» deniyordu. İngiliz Amirallik Dairesi ise; azamî sür'atle ilerlemesini ve Saint-Georges kanalından geçerken sahile fazla yaklaşılmamasını, ayrıca denizaltıların hücumlarından sakınabilmek için zigzag bir rota ile ilerlemesini tavsiye etmekteydi.

Süvari bütün tedbirleri aldı ve hattâ iki defa da kontrol ettirdi. Can kurtaran salları, filikaları ve can yelekleri yolculara gösterilmiş, mürettebat tarafından eksiklikleri olup olmadığı tetkik edilmişti. Süvari bir ara düşünürken karamsarlığa kapıldı ve rotayı daha kuzeye tebdil ederek, bu tehlikeli sahadan uzaklaşmak istedi. Tutmuş oldukları yol zaten tehlikelerle doluydu... Son dört ayda yirmiye yakın ticaret gemisine mezar olmuştu. Lâkin Lusitania'nın bir kozu vardı! Sür'ati... Saatte 21 mil sür'at yapmaktaydı. Halbuki dalmış vaziyetteki bir denizaltının saatte azamî yapabileceği sür'at 7-8 mildi!

Saat sekizi gösterdiği sırada Kaptan Turner, makine telgrafına yaklaştı ve sür'ati önce 18 mile, sonra da 15 mile indirtti. Böylece Lusitania en iyi kozunu kaybetmiş oluyordu. Acaba Kaptan Turner neden böyle bir emir vermişti?

KESİF SİS

Kül rengi bir sonsuzluk Lusitania'yı içine alıvermişti. Bu kuzeyin ezelî tehdidi kesif sis baskınıydı. Öyle ki, tabaka tabaka yayılıyor ve göz gözü görmez hale

getiriyordu. İşte bu yüzden Süvari Turner, ilk ve son çareye başvurdu; geminin sür'atini kumanda dinleyecek bir şekilde azalttı. Sonra «Denizde çatışmayı önleme tüzüğü» kaidelerine göre hareket ederek muntazam fasılalarla düdük çaldırttı. Yolcular birden korkarak dışarılara fırladılar ve koyu bir sis içinde kaldıklarını görünce sakinleşerek kendi eğlencelerine döndüler. Gemi zabitanı ve mürettebat sis sayesinde denizaltıların gözünden saklanabileceklerini sanıyor ve seviniyorlardı. Fakat talih onlara küsmüştü bir kere. Sis saat on birde bir perde gibi kaybolup çekilmişti. Şimdi koca gemi sakin denizde tek başına emsalsiz bir hedef halindeydi.

SÜVARİ SÜR'ATİ KESİYOR

Bu durumda yapılacak ilk iş, sür'ati tam yola çıkarmaktı. Nitekim vardiya amiri olan üçüncü kaptan, süvariden sür'ati tam yola çıkarmak için müsaade istemişti. Kaptan Turner durduğu yerde kıpırdamadı bile, cevap da vermedi! Düşünceli bir hali vardı. Sonra harita kamarasına doğru yürüdü. Dönüşte süratin 18 mil olmasını emretti. Üçüncü kaptan şaşırıp kalmıştı.

Kaptan Turner, şüphesiz bu kararı rasgele vermemişti. Lusitania, Newyork'dan hareket etmiş, Liverpool limanına gidiyordu. Büyük tonajlı olması sebebiyle bu limana suların ancak en yüksek olduğu saatlerde girebilir, aksi halde liman ağzında karaya otururdu. Sular en yüksek seviyeye ertesi sabah saat 8 de varacaktı. Eğer Lusitania azamî sür'atle seyretseydi, liman ağzına istenilen zamandan çok evvel varmış olacaktı, bu durumda limana girebilmek için beklemesi icap edecekti. Mersey Boğazında beklemek ise Lusitania'nın felâketi davet etmesi demekti. Zira koca gövdesiyle denizaltılara karşı mükemmel bir hedef teşkil ederdi! Sis yüzünden yol kesmeleri normal cezir zamanını kaçırmalarına sebep olmuştu. Kaptan Turner, bu meseleleri düşünmüş ve ancak 18 mille ilerlendiği takdirde, Mersey Boğazından hiç sür'at kesmeden geçilebileceğini hesaplamıştı.

Bütün yolcular yemek salonuna iniyorlardı. Bu arada güvertede dolaşan yolcuların bazısı ufukta koyu gri bir hat halinde İrlanda topraklarını görünce kendilerini emniyette hissettiler.

I. Dünya Savaşı milyonlarca insanın hayatına son verirken, Lusitania Amerika'nın sulh havasını İngiltere'ye götürüyordu. Birinci sınıf salonlarda küçük guruplar halinde yolcular barıştan bahsediyorlardı. Milyarder Cornelius Vanderbilt'in oğlu Alfred Vanderbilt yolcular arasındaydı; yaşlı bir ahbabıyla sohbet ediyordu. Demiryolu ve deniz nakliyat şirketleri sayesinde kazandıkları milyonlarca dolarlık servetin varisi Alfred Vanderbilt'in muhatabı olan zat, New York'da bir çok tiyatroları bulunan meşhur Charles Frohman'dı. Salonlarda viskiler içiliyor, espriler yapılıyor ve hayat akışına devam ediyordu.

Kayıtlardan da anlaşılacağı üzere bütün batma olayları Avrupa sahilleri civarında cereyan etmekteydi. Fakat herkes Lusitania'nın yüksek sür'ati sebebiyle batırılamıyacağına inandırılmıştı.

Daha da acı gerçekler vardı. Gemi mürettebatına, hareketlerinden bir kaç gün evvel vazifelerinden ayrılmalarını bildiren telgraflar gönderilmişti. Hattâ telgraflarda «imza» yerine «ölüm» kelimesi mevcuttu. Bu olay basında ve halk efkârında asap bozucu fesatlıklar diye adlandırıldı ve telgrafların Alman sefaretinden gönderildiği iddia edildi. Ama hakikat ne olursa olsun, bu kadar karışıklığın sebebini teşkil eden bir gerçek vardı: Almanlar gemiyi batırmaya karar vermişti bir kere...

Gemide Amerikan tabaalı 159 yolcu vardı. Lusitania hakkında mütalâa ileri sürenler, Almanlar'ın gemiyi Amerikalılar'la çatışmamak için batıramıyacaklarını söylüyorlardı. Zira böyle bir durum Amerika tarafından misilleme ile karşılanabilir ve olay zincirleme devam ederek büyüyebilirdi.

Günlerden 7 Mayıstı. Birinci mevki yemek salonundaki masalarda gayet şık giyinmiş kadınlı erkekli guruplar neşeli ve samimî bir hava içinde öğle yemeğini yiyorlardı. Bu Liverpool'a varmadan evvel yenen son öğle yemeğiydi.

Bu konfor ve lüks içinde yaşıyan insanlardan pek uzak olmıyan bir yerde havası son derece kirlenmiş, makinelerinin muntazam çalışmasından ve personelinin solumalarından başka bir sesin işitilmediği bir Alman denizaltısı vardı. U-Bot 20 adlı geminin komutanı, Yüzbaşı Schwieger'di. Öğle yemeği olarak bir sandviç yemiş, bir bardak da kahve içmişti. O anda Lusitania'nın yolcularıyla müşterek sayılabilecek hiç bir şeyi yoktu, halbuki mukadderat onları ölümle nihayet bulan bir bağla birleştirmekteydi.

Lusitania'nın New York'dan hareketinden iki gün sonra Yüzbaşı Schwieger şu mesajı almıştı: «Büyük yolcu gemileri Liverpool'dan, Bristol ve Dartmouth kanallarından her an çıkabilirler. Hücum için bütün imkânlarınızı kullanın.»

Lusitania 32.000 tonluk lüks bir yolcu gemisiydi ve Atlantik'te sür'at rekorunu kırmıştı.

Schwieger 7 Mayıs sabahına kadar İskoçya'dan başlayarak İrlanda denizinde avını aradı. Artık elindeki imkânlar avını takip etmeye yetmez hale geliyordu, Almanya'daki üssüne dönmeye karar verdi. Herşeye rağmen kararını tatbik etmedi. Mürettebat imkânsızlıklara olağanüstü bir gayretle tahammül edebiliyordu. Sis çıktığı zaman, bütün ümidini kaybetmiş gibiydi, fakat havanın ansızın açılması ona biraz ümit verdi. Queenstown önlerine geldiği zaman Schwieger, gözleri periskoba dayalı, ufku taramaktaydı.

LUSİTANİA UFUKTA BELİRMİŞTİ

Birden yüreği hop etti. Ufukta gayet belirli bir şekilde dört siyah nokta görmüştü. Evet, bu o büyük yolcu gemisinin, Lusitania'nın ta kendisiydi...

Komutan kısık bir sesle geminin yolunu kesebilmek için emir verdi. Aslında denizaltının hedefine varma şansı yok gibiydi. Ama, Lusitania'nın kaderi dönmüştü bir defa. Süvari Turner, aynı anda tehlikeli sahadan kurtulmak için rotasını normalin haricinde değiştiriyordu. Yüzbaşı gözlerine inanamıyordu. Ne büyük şanstı ki, gemi üzerlerine doğru rota değiştirmişti. Lusitania gittikçe yaklaşıyor, Schweiger mesafeyi hesaplıyordu.

Sonra kesin emirler verdi:

— Baş torpitolar hazır ol!...

.....

— 1 numara ateş!...

Denizaltı sarsıldı ve sonra sükûnet avdet etti. Saniyeler süren sessizlik, bir infilâk ile bozuldu. Lusitania yanıyordu.

Lusitania'nın yemek salonu o anda hemen hemen boştu. Yolcular ufukta beliren sahilleri seyrediyor ve sohbet ediyorlardı. Telsiz kamarasından biraz evvel çıkat telsiz memuru süvariye peşpeşe çekilen iki mesajı vermişti. Mesajlar oldukça ağır bir felâket haberini bildirmekteydi. Bir denizaltı İrlanda kanalının güneyinde, diğeri ise Clear burnunun beş mil kuzeyinde tespit edilmişti.

Durum mürettebata bildirildi, ama, yolculardan saklandı. Kazadan kurtulmuş olan meşhur artistlerinden Oliver Bernard güvertede bir kadın arkadaşı ile konuşurken ansızın susmuş ve gözlerini ufka doğru çevirerek, denizde sür'atle yaklaşan izi göstermişti; «Söylesenize, bu iz yoksa bir torpito mu?»

Alârm mevkilerine yayılmış olan müretteba zaten böyle bir hücumu beklemekteydi. Nitekim ayni anda gözcüler torpitoyu görmüşlerdi. Denizi bir bıçak gibi yaran iz, köpükler çıkararak geliyor ve beraberinde geminin ölüm ilâmını getiriyordu.

KORKUÇ PATLAMA

Bir anda korkunç bir patlama oldu ve kapkara bir duman geminin sancak tarafından göğe doğru yükseldi. Yolcular susmuş, şaşkın, ne yapacaklarını bilemez halde sağa sola koşuşuyorlardı. Bazılarının yolculukları sona ermişti bile... İnfilâkin tesiriyle etrafa savrulan tahta ve demir aksam, civarda pek çok kişiyi yaralamış ve öldürmüştü. Şuursuzca bir saldırış vardı; yolcular filikalara çullanıyor ve felâ-

keti adeta kendileri davet ediyorlardı. Halbuki Kaptan Turner gemiyi terk emrini vermemişti. Onun son ümidi, bütün imkânlarını kullanarak, azamî sür'atle en yakın sahile doğru yaklaşmaya çalışmaktı.

Fakat Lusitania'nın yarası çok ağırdı ve gemideki meyil sür'atle artıyordu. Süvari ve mürettebatın karşısındaki en büyük engel, yolcuların taşkınlığıydı. Telsiz operatörü Leith, her zaman olduğu gibi cihazının başındaydı ve beynelmilel kanaldan, batmakta olduklarını, Kingstown koyundan on mil açıkta bulunduklarını yayınlıyordu. «S.O.S.» işaretini devamlı tekrarlarken dinamo arıza yapmıştı, ama derhal yedek dinamoyu devreye aldı. Leith sabırla yardım istemeye devam ediyordu.

Güverteler bağıran ve ağlayanlarla doluydu. Anneler kızarmış gözlerle can yeleklerini çocuklarına uydurmaya çalışıyorlardı. Bu sırada kısılmış seslerle meçhul isimlerin haykırıldığı duyuluyordu. Anneler, eşler, çocuklar, sevgililer, babalar aranıyordu. Kalabalıkta bazan bir baba, bazan çılgına dönmüş bir anne, bazan bir dostun yüzü beliriyor ve yine ayni kargaşalıkta kayboluyordu. Zira bu anda herkes ölümün pençesindeydi.

Emirlere rağmen yolcuların filikalara hücumu önlenmemişti. Bu yüzden filikalar devriliyor, daha denize indirilmeden parçalanıyordu... Denize yuvarlananlar batmakta olan Lusitania'dan medet umar haldeydiler.

Birinci torpito infilâkını müteakip, ikinci ve üçüncü infilâklar gemiyi sarsmış ve batış hızını arttırmıştı. Ama bu hercümerç içinde, patlamalara başka torpitoların mı, yoksa kazanlara hücum eden deniz suyunun mu sebep olduğunu kimse bilemedi... Lusitania'da sür'at hemen hemen kalmamış gibiydi. Makine dairesi Kaptan Turner'e artık cevap vermiyordu: Gemi terkedilmeliydi.

Gemi zabitan ve mürettebatı kadınların ve çocukların kurtarılmasına çalışıyordu. Süvari Turner ihtiyar bir kadına can yeleği giydirmişti, fakat ayni kadını can yeleğini çıkarıp bir çocuğa giydirirken gördü.

Mukadderata kuvvetle inanarak gemide kalmaya karar verenlerden Charles Frohman; «Ölümün de hayatın en tatlı maceralarından biri olduğunu kabul edelim,» diyordu. Artık güverteden denize atlamak mümkündü, zira geminin güvertesi suya iyice yaklaşmıştı. Yolculardan bazıları,

I. Dünya Harbi'nde birçok gemi de, Lusitania gibi torpillenerek Atlas Okyanusuna gömüldü.

kurtulmak ümidiyle denize atlıyorlardı.

Bu fecî tabloyu hazırlayan Alman denizaltısı ise, denizin on bir metre altında bekliyor ve kumandan Schwieger, yarattığı manzarayı seyrediyordu. Yumuşak kalpli bir insan olan Schwieger bu korkunç manzaradan derin bir teessür duyuyordu.

ÖLÜM PİYANGOSU

Kumandan Schwieger, Lusitania'ya sadece bir torpito atmıştı, ikincisini atmak için emir verememişti! Sonra yirmi metreye dalış yaptırttı... Neden böyle bir karara varmıştı? Schwieger hatıra defterine şu notları yazmıştı: «İkinci torpitoyu neden atamadım? Acaba denize dökülen bu zavallıların ıstırabını, bir an evvel dindiremez miydim? Yoksa düşmanlarımızın daha fazla imha edilmelerini mi istememiştim?...»

Bahsedilen ikinci torpito başka bir denizaltı gemisine nasip olmuştu. Fakat bu torpitoyu atan geminin milliyeti ve adı asla bilinemedi. Schwieger ise ikinci torpitosunu iki saat sonra bir başka gemiye atmıştı. Torpito arıza yaptığından rotasını değiştirdi ve şilep kaçmak imkânını buldu. Eğer tesadüfen bu torpito Lusitania'ya atılan olsaydı, çoktan kaçmak imkânını bulacak ve yolcular heyecan ve zevkle bu maceralarını anlatmak şansına kavuşacaklardı.

Schwieger periskoptan son defa baktığında Lusitania'dan sadece dört baca kaldığını gördü. Su üzerinde sekiz filika vardı. Kazazedeler korku içinde denizler kraliçesinin kayboluşunu seyrediyorlardı. Bacalar suya gömülürken, kıç tarafta hâlâ dönmekte olan pervaneler bu yeis dolu tabloyu tamamlıyordu. Batış sırasında hasıl olan girdaplar, bacaların suya girişleriyle korkunç bir hâl almıştı. Etraf, şimdi son güçlerini sarfedenler ve dalgaların tesiriyle canlıymış gibi duran cesetlerle doluydu. Süvari Turner, ikinci kaptan tarafından zorla denize atılmış ve bir sala tutunabilmişti.

Felâket haberi Kingstown'da hemen yayılmış ve hazırlanan bütün deniz vasıtaları yola çıkarılmıştı. Böylece iki romorkör, dört balıkçı gemisi ve üç muhrip mümkün olan güçlerini kullanarak hâdise mahalline yaklaşıyorlardı. Bu tekneler ancak 761 kişiyi kurtarabildiler. Halbuki bu ölüm piyangosuna New York'dan 1959 yolcu katılmıştı. Demek ki felâketin bilânçosu 1198 kişiydi...

I. Dünya Harbi sona erdikten sonra Alman denizaltıcısı Schwieger'in hatıra defteri ele geçmişti. Bu hatıra defterinden öğrendiğimiz, Schwieger'in Lusitania'ya sadece bir torpito atmış olduğudur. Halbuki kazadan kurtulanlar gayet emindiler ki, gemi iki, hattâ üç torpito isabeti almıştı. Zira önceleri ağır bir şekilde batmakta olan Lusitania, ikinci ve üçüncü infilâktan sonra sür'atle sancağa yatmış ve 12 su geçmez bölmeyle ayrılmış bulunmasına rağmen 20 dakika gibi kısa bir zamanda suda kaynamıştı...

Hakikat şuydu ki, Lusitania, bir kaç denizaltının hücumuna uğramıştı. Diğer denizaltılar veya denizaltı ise, başarısını üssüne bildirmeye fırsat bulamamış veya kısa bir müddet sonra batırılmıştı. Böylece torpitolar meselesi bir muamma olarak tarihe geçti.

Almanlar'ın kendilerini haklı çıkarmak için ileri sürdükleri tez; gemide cephane bulunduğuydu. Bunların infilâkı muhakkak ki, geminin batışını sür'atlendirmişti. Almanlar'ın görüşüne iştirak edenler arasında liman işçileri ile kazazedelerin aileleri bulunuyordu. Kazazedeler, tazminat alabilmek için Cunard Line Şirketini çeşitli ithamlar altında bırakmışlardı. Onlara göre bir yolcu gemisi hüviyetine bürünen Lusitania'da yolcular yem olarak kullanılmış ve aslında cephane nakledilmiştir. Şirket aleyhine açılan dâvalar 67 celse ve üç sene sürdü.

Gemi enkazından sahile vuran kısımlar arasında herhangi bir patlayıcı madde artığı bulunamadı. Lusitania'nın ambarlarında 125 sandık obüs, 5468 sandık mermi, 18 sandık mermi tapası ve sair harp levazımatı yüklü olduğu açıklandı, lâkin bu cephanenin tapaları olmadığından patlaması imkânsızdı.

«LUSİTANİA'YI HATIRLAYIN»

Süvari Turner de bazı töhmetler altında bırakıldı. Kendisine denizaltılardan sakınması için zig zag rota tatbik etmesi tavsiye edildiği halde, o bunu yapmamıştı. İngiliz bahriye dairesi de çok ağır ithamlara maruz kaldı. Zira Alman tehlikesinin arttığı bir sırada böyle bir gemiyi himayesiz bırakacak kadar gaflette bulunulması, akıl alacak bir davranış olamazdı.

Kumandan Schweiger'e gelince, o da bir süre sonra U-88 denizaltısına kumanda ederken, görevi başında derin denizlere gömüldü. Eski gemisi U-20 de aynı sene içine battı. Az zaman sonra da Amerika harbe girdi. Bu tarihî olay Amerikalılar'a o derece tesir etmişti ki, askerlere yapılan duvar ilânlarının üzerinde büyük harflerle şu ibare yer almaktaydı: «LUSİTANİA'YI HATIRLAYIN».

Makbûl İbrahim Paşa Kanunî'nin Damadı mıydı?

Vezîr-i âzam Makbûl İbrahim Paşa'nın padişah damadı olduğu hakkında ilk defa merhum Ord. Prof. Mükrimin Halil Yınanç şüphe izhar etmişti. Yınanç, yakında mecmuamızda okuyacağınız Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver tarafından teype alınmış sohbetlerinde, en eski tarihlerde damatlık iddiası bulunmadığını söylüyor. Sonradan ve kısa müddet önce Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, yayınladığı bir makalede, İbrahim Paşa'nın damad olmadığını kesin şekilde ileri sürdü. Bu yazıda, İbrahim Paşa'nın Muhsine Hatun adlı zevcesinden bahsedilmiştir. Şimdiye kadar hiç bir tarihçinin Paşa'nın evlendiğine şüphe göstermediği Yavuz'un kızı ve Kanunî'nin kız kardeşi olan Sultan'ın isminden hiç bahis yoktur. Hammer'den beri devam edegelen bir rivayetin menşei henüz aytınlatılmamıştır. Bu konuda aşağıda Topkapı Sarayı Arşivi'nin değerli şefi Nigâr Anafarta'nın bir makalesini yayınlıyoruz. İbrahim Paşa'nın damatlığı meselesi her halde tarihçilerimiz tarafından üzerinde durmaya değer.

Hayat Tarih Mecmuası

Yazan: Nigâr Anafarta

OSMANLI tarihi hakkında kesin olarak bilinen kökleşmiş gerçekler, arşivlerde yapılan incelemeler sonucunda yön değiştirmekte, zamanla yıkılan kanaatler, yerlerini yeni bilgilere bırakmaktadır. Ordinaryüs Profesör İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Belleten'in 114. sayısında yayınladığı «Kanunî Sultan Süleyman'ın vezîr-i âzam'ı Makbûl ve Maktûl İbrahim Paşa, padişah damadı değildi» başlıklı makalesinde, vesikalarla değerlendirdiği bu gerçeği, çeşitli tarihlerden örnekler vererek de perçinlemektedir.

Hocamız, bir bilim adamına yakışır açıklıkla «Ben, Osmanlı Tarihi'nin ikinci cildinin birinci basımında, İbrahim Paşa'nın, Yavuz Sultan Selim'in kızlarından Hadice Sultan'ı aldığını beyan etmiştim. Benim kitabımdan nakil yapanlar, İbrahim Paşa'nın zevcesinin Hadice Sultan olduğunu göstermişlerdir; halbuki bu hususta ben yanılmış ve yanıltmışım, şimdi bu yazımla o yanlışlığı da düzeltmiş olacağım,» demektedir.

Tarihçilerimiz arasında geniş bir yankı uyandıran bu makalede hocanın ispatladığı gerçeği, bazıları makul karşılamakta ve aynen kabul etmekte, bazıları ise bunun gerçekle ilgisi olmadığını, Makbûl iken Maktûl olan İbrahim Paşa'nın, Kanunî'nin damadı, daha başka bir deyimle, eniştesi olduğu fikrini savunmaktadırlar.

Bu tezin doğruluğu üzerinde duranların bunu ispat etmeleri de kendilerine düşer elbette.

Hocamız, adı geçen makalesinde, İbrahim Paşa'nın karısının isminin, şimdiye kadar zannedildiği gibi, Hadice olmayıp, Muhsine olduğunu, «Yavuz'un kızı Hanım Sultan denilen Hadice Sultan'ın İskender Paşa'nın zevcesi ve Osman Şah Bey'in vâlidesi» olduğunu, «Osman Şah Bey Vakfiyesi» ve diğer kaynaklara dayanarak, şüphe götürmez şekilde açıklamakta, Muhsine Hatun'un İbrahim Paşa'nın zevcesi olduğunu kesin delilleriyle belirtmektedir.

Bir tarihçimiz ise, 1959 yılında yayınladığı bir kitabında, aşağıda örneğini vereceğimiz mektuba dayanarak, Muhsine Hatun'un İbrahim Paşa'nın metresi olduğunu ve bu yüzden katledildiğini, söyleyecek kadar ileri gitmiştir. Bir yakıştırmadan ibaret olan bu iddianın gerçekle hiç bir ilgisi yoktur.

Arşivdeki Kayıt

Mevcut vesikalardan öğrenildiğine göre, İbrahim Paşa - Muhsine Hatun çiftinin, Mehmet-Şah isimli bir erkek çocukları vardır. İbrahim Paşa, karısına, sefer yollarından yazdığı mektuplarında, Mehmed-Şah'ından içi titreyerek bahseder, hayır dualarını gönderir, gözlerinden hasretle öper. Muhsine Hatun da, Edirne'de avlanan paşasına yazdığı mektupta, Mehmed-Şah'ın babası ile ava gitme arzusunu ve babasını çok özlediğini belirtir. Muhsine Hatun'un, İbrahim Paşa'nın metresi olduğunu söyleyenler, Mehmed-Şah'ı da bu gayrı meşru münasebetin bir sonucu olarak mı düşünecekler?

Topkapı Sarayı Arşivi E. 5878 numarada kayıtlı, «Muhsine» imzasını taşıyan mektubu, şüpheleri aydınlatacak bir vesika olarak aynen alıyoruz:

Osmanlı İmparatorluğunun 10. Padişahı Kanunî Sultan Süleyman.

Sultanım;

Yüz yerde, yüz yere koyup hâk-i pây-i kimyâbahşa yüz sürmekten sonra inhâ-i muhibbe-i muhlise budur ki, gam bucağında ve hasret ocağında zâr-ü nahîf ve sergedân iken, nâgâh, bâd-ı sabâ. âheste âheste esip lâtîf-cismin ve şîrîn-zebânın kelâm-ı dil-küşâsın getürüb ahbar-ı selâmetünüz bu mürde cismime gûya hayat-ı câvidan verdi ve mahrûsa-i Edirne'ye şikâr ederek varıldı deyü ilâm buyurulmuş. İmdi benim devletim devlet ile Edirne'ye varıldığından birez eylenesiz deyü havf iderüz. Elden ne gelür? Hemân muradımız dünyada sıhhatinüzdür ve valideniz hazretleri dualar ve senâlar eder ve ciğer küşe Mehmed-Şah bîhad dualar edüb iştiyaklar arzeder. Hak alîmdür, hazretinüz devletle gideliden berü Mehmed Şah sizleri özenüb bihuzur olur ve bulam duacınız dualar idüb hâk-i pâye yüzler sürer.

Baki v'ed-dua
Muhibbetu'l-müştâk
El-fakir Muhsine

Vè teyzem hazretleri dualar ve senâlar ederler, ümîddir ki, makbul buyurula.»

Muhsine Hatun Sultan Değildi

Kocasının hasreti ile ağlar gezer olduğunu, esen rüzgârın tatlı dilinin güzel sözlerini getirmesiyle teselli ve yeniden hayat bulduğunu söyleyen, validesinden (kayınvalide), bula (yenge) sından, teyzesinden selâmı ihmal etmeyen bu basit mektupta, bir kadının sevdiği erkeğine ve evlâdının babasına yazdığı sıcak, içten ve samimî ifadeyi bulmuyor muyuz?

Diğer taraftan, Muhsine Hatun'un, «Sultan» olmadığını açıklayan bir başka noktaya daha işaret etmek isteriz. Bir semtte bulunan büyük ve meşhur yapıların, o semte alem olduğu, semte ismini verdiği bilinen bir gerçektir. Süleymaniye, Fatih, Beyazıt, Atik Valde, İshak Paşa, Sultanahmet, Ayasofya, Yerebatan ve başkaları gibi. Muhsine Hatun, Kumkapı'da Mimar Sinan'a bir mescid yaptırmıştır ve Kumkapı'da bir mahalle, günümüzde de «Muhsine Hatun» adını taşımaktadır. Kumkapı'da, İbrahim Paşa yokuşunda bulunan, 939 (1532) yılında tamamlanan yapı kârgir duvarlı, ahşap çatı ve mimberli, tuğla minareli basit bir mescittir.

Tuhfetu'l Mi'mârîye

İbrahim Paşa'nın zevcesi, bir padişah kızı veya kardeşi olsaydı, böyle küçük bir mescid değil, o da diğer sultanların yaptırdığı gibi, büyük bir cami yaptırırdı. Esasen, Mimar Sinan'ın hayatını ve eserlerini anlatan «Tuhfetu'l-Mî'mârîye Risâlesi» nda, padişahlara nispeti olan kimselerin yaptırdığı binalar zikredilirken, meselâ «Cami-i şerif-i Haseki Sultan, Aksaray mahallesinde Osman Şah'ın Validesi Sultan'ın cami-i şerifi, Yenibahçe kurbünde Sultan Bâyezid Kerimesi Sultan'ın cami-i şerifi» şeklinde kaydedildiği halde, Muhsine Hatun Mescidi, «Kumkapısı kurbünde bina olunan İbrahim Paşa zevcesi mescidi» şeklinde yazılmakla yetinilmiştir. Muhsine Hatun, Yavuz Sultan Selim'in kızı, Kanunî Sultan Süleyman'ın kardeşi veya başka bir padişahın bir yakını olsaydı, hiç şüphesiz, bu yakın ilişki, diğerlerinde olduğu gibi açıkça belirtilecek ve «Sultan» unvanı burada da ötekiler gibi tekrarlanacaktır.

Sadece bu son belge bile, Makbûl ve Maktûl İbrahim Paşa'nın padişah damatlığı üzerine bir kırmızı çizgi çekmeye yeterken, «damattır» diyenlerin bu tezlerini hangi belgelere dayanarak ispatlayacaklarını merakla bekliyoruz.

Galip Paşa'nın Hâtıraları: 3

SULTAN HAMİD'İN HAL'İ

Sultan Hamid'in hal'i sırasında birinci derecede rol oynayan Galip Paşa, hâtıralarının, bundan önce yayınladığımız kısmında, Hareket Ordusunun hazırlanışını ve 31 Mart Vak'asını anlatmıştı. Hâtıraların bu sayıda yayınladığımız kısmında, Sultan Hamid'in hal'i sırasındaki olayları en küçük teferruatına kadar bulacaksınız. Şimdi, Hareket Ordusu birlikleri Yıldız Sarayındadır. Galip Bey (Paşa) de harem dairesini işgal etmek emrini almıştır.

Aldığım emire uyarak harem dairesini işgal ettikten sonra, Mahmud Şevket Paşa'ya bir telgraf çekerek vaziyeti bildirdim. Üç çeyrek sonra şu cevabı aldım:

Harbiye dairesi (müstaceldir). Saat 7, dakika 15
Yıldız'da Jandarma Miralayı Galip Bey'e

Meclis-i Âyan ve Meb'ûsân azası'ndan dört zat şimdi Yıldız Sarayına azimet etmişlerdir. Huzûr-ı Şâhâne'ye kabulleri hususunda teshilât iraesiyle hüsn-i muhafazalarına itina buyurulması mütemennadır. 14/nisan/1325.
Üçüncü Ordu Hareket Ordusu Kumandanı Birinci Ferik Mahmud Şevket

Telgrafı alınca, Çitli köşkün önünde, ağaç altında başkâtip Cevad Beyi buldum. Aldığım telgrafı gösterdim. Orada oturduk. Havaî sözler meyanında şayanı dikkat bir, iki söz de geçti. Meselâ: Sultan Hamid'in artık ne beklediğini sordum.

— Ordu veya Millet Meclisinden teklif bekliyor, dedi.

— Cereyan etmekte olan ahval ve harekâttan artık kendisine ne teklif edileceğini anlamış olmalıdır. Şu halde teklif bekleyeceğine kendiliğinden bir şey yapmalıdır, diyordum.

— Ne yapmalıdır?

— Feragat etmelidir.

— Ooo ona karışmam, hem benim neme lâzım. Bana müsaade ediniz, bir jandarma veriniz, şuradan evime gideyim.

— Yook siz gitmemelisiniz.

— Hayır, hayır. Kimse kalmadı, ben de savuşayım gideyim.

Bu sırada kısa boylu bendegânından biri geldi, kendilerini çağırdı. On dakika sonra geri geldi.

— Ne haber? diye sordum.

— Telâş ediyor, dedi.

— Telâş edeceğine feragat etmelidirler. Millet nazarında kendileri için faydalı bir mevki tutmuş bulunurlar.

— Canım ben bunu nasıl teklif ederim. Hem sizi yemin ile temin ederim ki, şu vak'ada zerre kadar zimethal değildir. İnkılâpdan beri meşrutiyetin muhafazasına son derece riayet etti. Bu son vak'anın men'i için pek büyük gayretler gösterdi.

Sultan Reşad tahta çıktıktan sonra bir merasimde halkı selâmlarken.

Fakat ne yapsın, her şey bitmişti. Burada Yıldız'daki askerin silâh istimal etmemesini temin edebildi. Doğrusu buna teşekkür etmelidir.

Kolağası Haydar bey:

— Lâkin bazı neferlerin üzerinde otuzar, bazısında onar lira kadar para bulunuyor. Hele ekserisi banknottur. Bu kadar para nereden çıktı? dedi.

— Acayip, o kadar para çıktı ha? Bak, bunu bilmiyordum?

— Buradaki askere silâh istimal ettirmediği gibi, diğerlerine de ettirmeyebilirdi.

— Vallahi, benim bildiğim bîgünahtır. Günahı varsa Allah cezasını versin. Zaten evvelki münasebetsizlikler de, ekseriyetle kesesini dolduran heriflerin muamelâtından ibarettir. Bundan haberi bile olmazdı. Ama bilseniz, bu sarayda yüzbinlerce liralar, milyonlar edinmişler vardır...

TOPLAR ATILMAYA BAŞLAMIŞTI

Bu sırada saltanat değişikliğini ilân eden topların birincisi işitildi!...

Cevad bey, üçüncü, dördüncü toptan sonra, herşey bitti, diyerek gayet müteessir ve meyus bir tavır aldı.

Kendisini toplamaya çalışıyordu. Fakat, muvaffak olamıyordu. Benzi sapsarı kesildi. Toplar devam ediyordu. Bu sırada üçüncü defa olarak Sultan Hamid tarafından davet olundu. Gitmeyeceğini söyledi.

Artık benim vazifem kalmadı, resmî memuriyetim hitam buldu, dedi.

Efendisine şu son zamanında muavenet etmesinin insaniyet iktizası olduğunu anlattık.

Ricamızı kabul etti ve hareme girdi. Beş, on dakika sonra çıktı. Topların içeride verdiği telâşı söyledi. Sultan pek müteessir, müteellim imiş!... Fakat kaderin hükmüne razı olduğunu söylemiş!.. Gelecek Meclis-i Âyan ve Meb'ûsân azalarını sabırsızlıkla bekliyormuş.

«BU HAKARETTİR!»

Toplar devam ediyor. Silâh sedaları da başladı. Bu başkaca telâşı mucib oldu. Cevad Bey gene içeriye davet edildi. Fakat bizden teminat istiyor. Yani, bu davetlere bizim icbarımız üzerine icabet ettiğini beyan, tasdikimizi talep ediyordu!. Pek iyi öyledir, dedik. Gitti, geldi. Sarayın içine kurşunlar düşüyormuş... Epey telâşlar...

Saat sekize çeyrek kala, Meclis-i Millî'nin seçtiği Ayân'dan bahriye feriki Arif Hikmet Paşa, Aram Efendi, mebuslardan Tiranlı Esad Paşa Toptanî, Manuel Karaso Efendi geldiler. Cevad Bey bu zevatı hiç münasip görmedi. «Bakınız, kimleri gönderdiler. Oldu mu, bu hakarettir.» dedi.

Heyet, ikinci kâtip İzzet Paşa'nın dairesinde bir odaya girdiler. Gene Cevad Bey vasıtasıyla içeriye malûmat verildi. Saat sekizde, harem dairesinin methali olan büyük kapıdan içeriye girdik.

Dar bir avlu, kapının solunda çiçeklik, sağ tarafında iki katlı bir bina, bu binanın büyük kapıdan on, on iki hatve mesafedeki dört basamak merdivenden çıkarak, camekânlı kapısından girdik. Yirmi metre murabbaında bir koridor, sağda, solda birer oda kapısı, cephede keza bir kapı, bu kapının sol yanında dolambaçlı, elektrik kandilleriyle müzeyyen bir merdiven, sandalye, vazolar, sade bir halde. Cephedeki kapıdan girdik. Büyücek bir salon, solda bir paravana ile köşedeki kapı ve ocaklık tefriş edilmiş. Gene solda ileride diğer bir kapı, bir küçük paravana ile setrolunmuş; ortada büyük bir masa, açık mavi renkli bir örtü ile örtülmüş, tavanda mükemmel elektrik lâmbası (avize) asılmış, masanın etrafında sandalyeler, karşıdaki pencereler arasında büyük bir saat müzeyyen bir kule şeklinde duruyor. Sağ taraftaki köşede büyük bir piyano ve sair tezyinat vardır.

Harem'in mabeyin kapısında, avcı taburu dördüncü bölük yüzbaşısı Şükrü, Yüzbaşı Veysi, Yüzbaşı Nâfiz, jandarma mülâzımı İbrahim Efendiler'le, üç nefer, jandarma karakol vazifesiyle, her hale karşı müheyyâ bulunmak üzere bırakılmıştır. Dahilde jandarma alayı kumandanı Kaymakam Tayyar Bey, Selânik jandarma mektebi kumandanı kolağası Haydar, erkânıharp kolağası Kemal ve Beşiktaş Rüştiye-i askeriyesi müdürü kolağası Menlekli Haydar Beyler'le dahil olduk.

Etrafımızda harem ağaları, mabeyinci beylerden yedi, sekiz kişi, sabık başkâtip Cevad Bey mevcut idi. İkinci Sultan Abdürhamid, ilk salona dahil olduğumuz sırada, soldaki paravananın arkasından kemâl-i ihtiraz, dikkat ve teenni ile ufak ufak adımlar atarak zuhur etti. Arkasından Şehzade Abdürrahim Efendi takip ederek babasının sol tarafı gerisinde durdu. Sultan Abdülhamid'in üzerinde boz bir pardüsü olup, boynunda beyaz boyunbağı mevcut ve sol eli pardüsüsünün cebine sokulmuş bulunuyordu.

KARAR TEBLİĞ EDİLİYOR

İşkodra mebusu Esad Paşa, sağında Manuel Karaso (Selânik mebusu), onun sağında âyân'dan «bahriye nazırı» Ferik Ârif Hikmet Paşa ve Esad Paşa'nın sol tarafında âyân'dan Aram Efendi, bunun sol gerisinde Tayyar Bey, Cevad Bey, Haydar Bey, Kemal Bey, diğer Haydar Bey ve Ârif Hikmet Paşa ile Manuel Efendi'nin araları gerisinde iken, Sultan Hamid geldikten sonra bu yeri terk ile Aram Efendi'nin soluna geçerek Sultan'ın etrafını sarmış bulunuyorduk. Benim şu hareketimi Sultan Hamid gözleriyle takip ve tetkik ediyor ve acı bir bakışla tepeden tırnağa kadar beni süzüyordu.

Sonra Esad Paşa bir adım ilerleyerek «Efendim, bugünkü meclis-i millî'nin mukarreratı neticesini zatınıza tebliğa me-

Selânik'den gelen subaylardan bir grup Yıldız Sarayı'nda.

mur olduk. Bermucib-i fetvây-i şerif millet sizi hal' etti. Mal ve canınızın, evlât ve ayalinizin emniyetini de tekeffül eder» dedi. Sultan Abdülhamid, sekiz, on saniye sükût etti. Yeis eserleri gösteriyordu. Sonra aşağıdaki sözleri söyledi:

— Kaderim böyle imiş, ben milletime bu kadar sene hizmet ettim. Kadrim bilinmedi. Fakat her şey tahakkuk edecektir. Cenâb-ı Hak âdildir. Elhükmü-Lillâh, adâlet-i Rabbânîye inşallah tezâhür edecektir.

Biz «elbette» dedik.

«KADERİM BÖYLE İMİŞ!...»

— «İnkılâptan bu âna kadar, kanundan kıl kadar inhiraf etmedim. Bu işleri yapanları Allah kahretsin, («kahretsin» cümlesini biz de tekrar ettik.) Benim zerre kadar methalim yoktur, hiçbir şeyden de haberim yoktu. Hattâ vukuat günü söyledim: «ben atıma bineyim, askerin ortasına çıkayım, ne olursa olsun, isterlerse beni öldürsünler» dedim. Ben bunca senedir, devletimin, milletimin saadeti için çalıştım. Fakat düşmanlarım daima bana böyle fenalıklar hazırladılar. Dört, beş çapkın bu fesatları karıştırdı. Dolap çevirdi. Fakat kıyamet benim başıma koptu. Zaten bunun böyle olacağını son günlerde hissetmiştim yaa. Maahaza pek çok çalıştım. Kanunu bozmamaya gayret ettim.

İki elinin şahadet parmaklarını uzatarak, ve ellerini tedricen yukarı omuzları hizasına kadar kaldırarak, üç defa sıra ile:

— Vallahi benim kabahatim yoktur, Billâhi benim kabahatim yoktur, Vallahi kabahatim ve kusurum yoktur, dedi, fakat, ne çare benim de kaderim böyle imiş. Allah bu fenalıklara sebebiyet verenleri kahretsin. Benim hizmetlerim meydandadır. Ben söylemeyeyim, tarih yazacaktır. Milleti nice büyük tehlike ve vartalardan kurtardım. Pek büyük hizmetler ettim. Yunan muharebesini yaptım, kazandım. Birçok vak'alardan, felâketlerden milleti kurtardım. Ne kadar merhametli padişah olduğum meydandadır. Tahta cülûsumu müteakip idam cezasını kaldırdım. Benim merhametime ve hüsniniyetle bu kadar hizmetlerime mukabil böyle hakaretler görüyorum. Kaderim böyle imiş. Bu vukuatta dahi gene kan dökülmemek için pek büyük hizmet ettim. Uğraştım, ne yapayım. Allah, milletimi, vatanımı muhafaza etsin. Zararı yok. Bu fenalıklara vesile olanları Allah kahretsin (bir ağızdan kuvvetle «Âmin» dedik) başka bir şey demem. (*)

Bu sırada, Esad Paşa:

— Memuriyetimiz, hal' edildiğinizi tebliğden ibaret olduğundan vazifemiz hitam bulmuştur, dedi ve avdete teşebbüs ettik.

Sultan Abdülhamid eliyle işaret ederek:

— Fakat benim sizden, milletimden bir ricam var. O da, hayatımın, ayâl ve evlâdımın muhafazasıdır. Ben bundan korkuyorum, dedi.

— Katiyen emin olması cevabı verildi. «Yok, bu teminatı tarihte çok gördük. Fakat sonra işler değişiyor. Siz katiyen temin ediyor musunuz?... Siz meb'uslar, siz milletin vekilleri, temin ediniz.» Heyet «Katiyen temin ederiz» dedi.

— Fakat yemin dahi ediniz. Heyet tekrar:

— Hayatınız, emvaliniz ve aileniz milletin kefaletindedir. Katiyen muhafazanıza gayret olunacaktır, buna yemin ederiz. dedi. Sonra bizim tarafa dönerek: «Siz de askersiniz, bakınız yemin ediyorlar, sizin de askerlik namusunuza dehalet ediyorum, siz de beni temin ediniz.» dedi.

— Namus'ı askerîmizle sizi temin ederiz, cevabını verdim.

«BEN, HİZMETE MUHTACIM...»

Bu sırada idi ki Esad Paşa bir kere daha: «Vazifemiz bu kadardır, biz gideceğiz.» dedi ve hareket edildi ise de, Sultan Abdülhamid bir adım ileri yürüyerek, «rica ederim biraz durunuz. Ben sizi bir daha göremem, kabil değildir, artık bana kimseyi göstermezler, beni dinleyiniz. Bazı ricalarım var, bitsin» dedi ve durduk. Sözüne devamla: «Ben dört gündür burada ailem ile aç ve susuz gibiyim. Ailem çoktur. Ben burada geçinemem. Ne lâzım olsa, birkaç harem ağası kalmıştır, onlar vasıtasıyla kapıda bekleyen jandarmalardan istiyoruz. Suya varıncaya kadar jandarmalar kapıya getiriyorlar. Harem ağaları onlardan alıp içeri getiriyorlar, ben hizmete muhtacım.» «İhtiyacınız temin olunacaktır» denildi. «Ve bir de mühim bir nokta var. Burada yaşayamam. Mevlûdum (doğduğum yer) Çırağan Sarayı'dır. Büyük biraderim de orada doğdular, ben de orada doğdum, orada ölmek isterim. Hem de ailemle beraber epey bir kalabalık teşkil ediyoruz, bu hal ile başka bir tarafa gidemem (Topkapı Saray'ı na demek istiyordu). Hakaret görürüm. Buradan doğruca bahçeden geçer, Çırağan

---

(*)Sultan Hamid'in bu arada başka şeyler de söylediğini diğer kaynaklar bildiriyorlar. Hâtıraların bir ittihatçı kaleminden çıktığı ve tabiatiyle yalnız bir tarafın görüşünü aksettirdiği unutulmamalıdır. H.T.M.

Sarayı'na gider bir yol vardır. Kolaylıkla ve hiçbir kimse görmeden hepimiz birden geçer gideriz. Yalnız bir şey vardır. Sarayda biraderzadem Selâhaddin Efendi ikamet ediyor. Birlikte yaşanamaz. Salâhaddin Efendi kendisine hediye ettiğim konağa geçsin. Ben de Çırağan Sarayı'na geçerim. Vakaa her ikisi de tamire muhtaçtır... Ne yapalım... Bir taraftan tamir ederiz, bir taraftan da otururuz» dedi.

Heyet, bu ciheti tamamen Meclis-i Millî'ye arzedeceklerini ve meclisin de bu talep ve tekliflerini kabul edip icrasına delâlet eyleyeceğinden ümitvar olduklarını beyan etti.

Sultan Abdülhamid, «Bu da benim tecellim imiş, dedi; ben büyük biraderim Sultan Murad merhumun, hasta olduğu halde yirmi yedi sene, hayatını muhafaza ederek her nevi ihtiyacatına baktım. Esbab-ı istirahat ve sıhhatini ve maişetini mükemmelen temin ettim. Kendisine kuş sütüne varıncaya kadar ihzar ettim. Hiç bir gûna sıkıntı çektirmedim. Bütün ailesine de öyle baktım. Memul ederim ki küçük biraderim de bana öylece bakacaktır.»

SARAYA DÜŞEN KURŞUNLAR

Heyet-i meb'use yeniden teminat vererek hep birden dışarıya çıkıldı. Buradan çıktıktan sonra heyet, arabalarına binip gitti. Etrafa asker tarafından atılan tüfeklerin bazı kurşunları sarayın duvarlarına, kiremitlerine çarpıyor, telâşı mucib oluyordu. Ateş kestirmek için etrafa gönder-

Sultan Hamid'in hal'inden sonra Sultan Reşad'ın tahta çıkması dolayısıyla, o devrin en büyük mecmuası olan Şehbal bu şekilde bir kapak yayınlamıştı.

Sultan Reşad, Kılıçalayı merasiminde Eyüp Sultan Camiine giderken.

diğim zabitlerden birisi (Süvari kolağası Aziz Efendi) geldi. Bu sırada, Dârüssaâde Ağası Abdülganî Ağa ile harem dairesinin büyük, müzeyyen, muhteşem kapısının önünde konuşuyorduk.

Aziz Efendi: «Efendim, boru çaldırdım. Ayrıca zabit de saldırdım, şimdi ateş kestirilecektir» dedi.

Oradan telgrafhaneye gittim. Aşağıdaki telgrafname ile durumu, Hareket ve III. Ordu kumandanı Mahmud Şevket Paşa hazretlerine arzettikten sonra avdet ettim.

Telgrafname sureti
Üçüncü Ordu ve Hareket Ordusu kumandanlığına

Heyet-i Âyân ve Meb'ûsân ifây-ı tebligat ederek avdet ettiler. Hakan-ı sâbıkın uzun ifâdâtı istimâ olundu. Hayat ve mal ve ailesinin muhafazası için cümlemizden mükerreren teminat taleb etti ve temin edildi. Beşiktaş'a avdet eylediğim mâruzdur, fermân. 14 nisan 335 - Saat 9 - dakika 10.

Jandarma ve Polis Müfettiş-i umumîsi
Miralay Galip

Yıldız jandarma müfrezesi kumandanlığını Kolağası Haydar Bey'e tevdi ederek saat onbirde, teftiş için tekrar Dolmabahçe Saray-ı Hümayûnu'na dahil oldum.

Rıhtımda büyük bir istimbota, saray mürettebatından ağalar ve beyler irkâp ediliyor, bir telâştır gidiyordu. Esbabını Yüzbaşı Edhem Efendi'den sordum. Dediler ki: ««Erkânıharp Kolağası Hâfız İsmail Hakkı Bey geldi. Şevketmeâp Topkapı Sarayı'ndadır; bendegân ve ağaları oraya istiyor bahanesiyle mevcudun nısfını sevk etti. Mütebakisini de şimdi sevk ediyoruz. Tekrar sordum:

— Sarayda kimse kalmadı mı? «Hayır» dediler.

YENİ PADİŞAHIN HUZURUNDA

— Şu halde, Zât-ı Şâhâne şimdi teşrif ederler. Kendilerine kim hizmet edecek? Böyle şey mi olur? Şimdi bu istimbota bindirilenleri alıkoyunuz ve istimbotu iade ediniz, emrini verdim ve birkaç dakika geçmeden Zât-ı Şâhâne teşrif buyurdular. Mevcut tarafından istikbal olundu. Sarayın muhafazası, tertibatı hususatıyla biraz iştigal ettim. Akşam olmuştu. Padişah-ı nevcâh Sultan Mehmed Hân-ı Hâmis Hazretleri, beni huzûr-ı hümâyûnlarına kabul ve iltifat buyurdular. Yüzbaşı Edhem ve Ruhi Efendiler'in bu gece sarayda kalmalarını tembih ettikten sonra harbiye nezaretine avdet ettim.

Akşam saat iki raddelerinde, harbiye nezaretinde Mahmud Şevket Paşa hazretlerinin nezdlerinde bulunuyordum ve bugünkü ahvali tasvir ve tafsil ediyordum. Hakan-ı mahlû Sultan Abdülhamid'in Selânik'e nakli takarrür etmiş olduğundan ve Ferik Hüsnü Paşa hazretleri ve erkânıharbiye binbaşısı Fethi Bey'le Yıldız sarayına giderek, Sultan Abdülhamid'i Sirkeci istasyonuna nakil ve Fethi Bey'in emri tahtında olarak jandarmadan müfrez bir kuvvet ile Selânik'e sevk eylemek emrini aldık. Ben bu vazifeden affımı musirren rica ettim, fakat dinletemedim. Hüsnü Paşa ve Fethi Bey, «Galip Bey gelmezse bizi de affediniz» dediler.

CEVAD BEY ÇOK ÜZGÜNDÜR

Saat iki buçuktan sonra askerî otomobile binerek Yıldız'a gittik. Cevad Bey orada idi. Maksadımızı hikâye ve gene vesatetini taleb ettik. Cevad Bey'in pek fena canı sıkıldı. Bu sefer de bizi beğenmedi. Sultân-ı sâbıkın aşinalarından ve büyük rütbelilerden birkaç zât-ı fehametsimat memur edilmeli imiş. O yapılan muamelâtı beğenmiyor, herkesi küçük görüyordu.

Bu son vazife Cevad Bey'e pek ağır geliyordu. Sultan Abdülhamid, ne için geldiğimizi kendisine soracak... Ne diyecekti? Bir türlü kıyamıyordu. Selânik'e göndermek üzere kendisini almak için geldiğimizi söylemeye cesareti yoktu. Bu acı haberi veremeyecek idi. Mamafih sırf bizim hatırımız için içeriye girecek vürudumuzu arzedecek. Cevad Bey bize bu sözleri söylemekle beraber pek mükedder ve meyus bir halde olarak, şu muamelenin yersiz olduğunu, lüzumsuz, gayri lâyık olacağını ilâve ediyor, «geceleyin geç vakit nasıl olur, birdenbire böyle nasıl söylenir, hem nasıl hazır olabilir?» diyor; hayret ve teessüf eyliyordu.

Cevad Bey harem dairesine girdi. Sekiz on dakika sonra çıktı. Bize «buyurunuz» dedi. Harem kapısından girerken Hüsnü Paşa hazretlerinin kulağına şu sözleri söyledi: «Sakınınız, üzerinde revolver vardır. Yeis haliyle bir şey yapar». Halbuki kendisine gündüzün böyle bir sual sormuştum, «hayır böyle bir harekete katiyen cüret

31 Mart irtica hareketinin asılan elebaşılarından üçü.

edemez» demişti. Mahaza bizim için bir ihtiyat tavsiye edilmiş oluyordu. Faydalı bir ihtar. Binaenaleyh büyük harem kapısını açık bırakarak kapıya kolağası Haydar, yüzbaşı Şükrü, Veysi, mülâzim Rıfat Efendiler'le, üç, dört jandarma neferi terk ederek gündüzün girdiğimiz daireye, salona girdik. Saat tamam üç idi. Salonda kimse yoktu. Bir dakika sonra, Sultan Abdülhamid, arkasında oğlu Abdürrahim Efendi olduğu halde, ileri ve sol köşedeki paravananın arkasından gayet müteredddane ve mütecessisane bir hareketle ilerlemeye başladı. Salonun ortasındaki büyük masanın yanında duruyorduk. Bize yaklaşmıştı. Eski hakanı askerce selâmladıktan sonra Hüsnü Paşa hazretleri bir adım ilerledi ve dedi ki:

— Efendim, evvelâ hayât-ı hümâyûnları her şeyden evvel ve elzem bulunuyor. Bu cihetleri temin ettikten sonra bazı mârûzât için geldiğimizi arz ile müsaade ve geç vakit böyle bir tâcîze mecbur olduğumuzdan dolayı efendimizin afivlerini istirhâm eyleriz.

Eski hakan:

— Ne var, söyleyiniz, dedi.

Hüsnü Paşa:

— Efendimiz, zât-ı şâhâneleri bugün Meclis-i Millî'den gelen heyete artık Yıldız Sarayı'nda ikamet buyurmak istemediklerini beyan ve başka münasip bir mahalle nakletmek arzusunu izhar buyurmuşlar.

— Evet... (genişçe bir nefesle bir iki adım geri ve ileri gidip gelerek), evet, artık bu saray bana büyüktür. Ben Çırağan yalısına ineyim, dedi ve gündüzün söylediği sözleri kısmen tekrar etti.

— Evet efendim artık burada rahatsız olacaksınız. Başka bir mahal daha ziyade istirâhat-i şâhânelerine müsait olabilir. Fakat işte biz zât-ı hümâyûnlarına bu cihetleri arzetmeye memur olduk.

— Ey şimdi gece vakti nasıl olur? Yarın sabahleyin... İşte buradan bahçe içinden doğruca yol vardır. Geçeriz, hiç kimse de görmez. Lâkin Salâhaddin Efendi'ye şimdiden.....

— Efendimiz, öyle ama... şimdi hemen hazırlansanız da... Hem kimleri beraber almak istiyorsanız...

«SELÂNİK'E GİDECEKSİNİZ!...»

— Ne, şimdi mi? Niçin? Hem kimleri istersem ne demek?!!

Fethi Bey'le beraber Hüsnü Paşa'ya yanaşarak, yavaş sesle:

— Doğrusunu kestirme söylesenize, dedik.

Bunun üzerine Paşa:

— Efendimiz burada kalmayacaksınız, Selânik'e gideceksiniz!...

Yüksek ve kalın sesle:

— Ne!... (iki ellerini omuzlarına kadar kaldırarak kaşları çatık, gözleri gayetle açöık ve yere dikik, başı önüne doğru eğik olduğu halde) Selânik mi?... Niçin...

Ellerini ceplerine sokuyor, çıkarıyor, gene ilerliyor.

— Acayip, Selânik'e ha!... Ben Selânik'te ne yapacağım? Ya bunlar? (Oğlu Abdürrahim Efendi'yi gösterdi) Ailem, çocuklarım, hani ya, teminat veriyordunuz?

— Bakışımızdan, duruşumuzdan bir şey anlamaya çalışıyor. Abdürrahim Efendi, keza telâş ve hayretler içinde bir şeyler söylemek istiyor ve söyleniyor... Cevad Bey elpençe divan. Pek meyûs, müteessir bir hal ve tavırda bulunuyordu.

Hüsnü Paşa, «Telâş ve merak buyurmayınız. Hayatınızı muhafaza etmeyi Ordu taahhüt etti,» dedi.

— Öyle ise beni niçin Selânik'e götürüyorsunuz? Tuhaf değil mi? Ben burada, işte Çırağan Sarayı'nda kalırım. Bakıye-i ömrümü zaten ibâdetle geçireceğim. Ben artık dünya işleriyle uğraşmayacağım!... Bana böyle bir teklif?...

«BEN PADİŞAH DEĞİLİM ARTIK!»

Hüsnü Paşa:

— Havf ve telâşa hiç sebep yoktur padişahım, dedi.

— Ben padişah değilim artık!

— Efendimiz, niçin böyle söylüyorsunuz? Siz bizim otuz iki seneden ziyade bir müddet padişahımız idiniz. Velinimetimizsiniz; gene padişahımızsınız demektir. Efendimiz, kader böyle imiş. Ne ise şimdi vakit geçirmeyelim. Kimleri ve ne gibi eşya beraber alınacak ise, irâde buyurunuz hazır olsun. Saat dörtte hareket edeceğiz. Zât-ı hümâyûnlarına mahsus olmak üzere lüks tren hazırlanmıştır. Hemen hareket edelim.

— Olamaz. Ben böyle gece yarısı, nasıl hazırlanır ve nasıl çıkarım? Hiç olur mu? Yarına kalsak, her şey gündüz gözüyle olur. Hazırlık için de vakit bulunur. Hem niçin Selânik'e gideyim? Canım bu nasıl şey bu?

— Emin olunuz ki, hayatınız taahhüt altındadır. Ordu zât-ı hümâyûnlarını Selânik'te yani sinesinde muhafaza edecektir. İstanbul'un ahvalinden emin değiliz. Belki bir fenalık olur.

Gelecek sayımızda:

«MİLLET BİRBİRİNİ KIRACAĞINA BENİ ÖLDÜRSÜN!»

TARİHE AKAN BİR AY

Temmuz 1966

1 TEMMUZ
Irak'ta yapılan darbe teşebbüsü başarısızlığa uğradı. Teşebbüs 1965'te kısa bir süre başbakanlık eden Arif Abdürrezzak tarafından tertiplenmişti.

2 TEMMUZ
Hükümetin duruma tamamen hâkim olması üzerine Irak'ta hayat normale döndü.

3 TEMMUZ
Irak Başbakanı Abdurrahman el-Bazzaz Ankara'ya geldi. Hükümetimizin davetlisi olarak gelen Başbakan ve eşi Türkiye'de sekiz gün kalacak.

8 TEMMUZ
Eski Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, Cevdet Sunay tarafından affedildi.

11 TEMMUZ
Millet Meclisi af kanununu görüşmeye başladı. İlk gün, tasarının tümü üzerindeki müzakereler sona erdi.

12 TEMMUZ
Muş'un Varto ilçesinde vukubulan çok şiddetli deprem sonunda birçok ev yıkıldı, 12 kişi öldü. 15 yaralı var.

18 TEMMUZ
A.B.D. yeni bir insanlı peyki uzaya fırlattı. Gemini - 10 peyki ile uzaya fırlatılan John W. Young ve Michael Collins adlı astronotların başlıca görevi daha önce fırlatılmış olan bir Atlas - Agena roketini yakalayarak uzayda randevuyu gerçekleştirmektir. Bir Titan füzesiyle fırlatılan Gemini - 10'un uzunluğu 5,60, çapı en geniş yerinde 3 metredir.

19 TEMMUZ
Gemini - 10 uzay aracındaki astronotlar, Agena roketi ile uzayda buluşmuş ve ona kenetlenmiştir. Bundan sonra astronotlar roketin ana motorunu çalıştırmışlar ve bugüne kadar uzayda insanoğlunun ulaşamadığı bir derinliğe vararak dünyadan 78 kilometre uzaklaşmışlardır.

20 TEMMUZ
Af kanunu Millet Meclisi'nce kabul edilerek Senato'ya sevkedildi.

● Cevdet Sunay, Cumhurbaşkanı seçilişinden sonra ilk defa İstanbul'a geldi. Cumhurbaşkanı Selimiye'den atılan 21 pare topla selâmlandı. İstanbullular, Cevdet Sunay'ı Dolmabahçe'de karşıladılar.

● Af yüzüden Sultanahmet cezaevinde çıkan büyük ayaklanma, kısa bir süre içinde bastırıldı. Mahkûmların bir kısmı Toptaşı Cezaevine sürüldü.

21 TEMMUZ
Gemini - 10 uzay yolculuğunu bitirerek dünyaya döndü. Bu başarılı yolculukta ilk defa uzayda iki ayrı roketle birleşilmiş ve yine ilk defa peykin bağlandığı roketin enerjisinden faydalanılmıştır. İnsanoğlu yine bu seyahatte ilk defa olarak, uzayda kendi peykinden başka bir cisme dokunmuştur. A. B. D.'nin seri halinde yapmakta olduğu Gemini denemelerinden sonra, Apollo denemeleri başlayacaktır. Apollo denemesi insanoğlunu aya götürme hedefini gütmektedir.

22 TEMMUZ
Millet Partisi'nden istifa eden Abdurrahman Şeref Lâç, Adalet Partisi'ne girdi.

● Yıllardan beri görülmemiş sıcaklar İstanbul'da son haddini buldu. Sıcaklık gölgede 40° ye çıktı.

25 TEMMUZ
Romanya Başbakanı Maurer Ankara'ya geldi.

28 TEMMUZ
Saraçhane ve Unkapanı geçitlerini Cumhurbaşkanı Sunay trafiğe açtı.

30 TEMMUZ
Dünya Futbol Kupasını İngiltere kazandı. Bu şampiyonada Portekiz üçüncü, Rusya dördüncü oldu.

Kazan'da, Süyünbike minaresi.

Kazan Melikesi

Süyün Bike

Yazan: Gülçin Çandarlıoğlu

Nıgıtkılar üstüne çıgıp Uruslar'nı kürdü
Süyünbike özü dahi suguş içine kerdi
Tatar topçularıga özü de kumanda birdi

Süyünbike kendisi bile savaşa girdi.
Surlara çıkarak Ruslar'ı gördü.
Tatar topçularına o da kumanda etti.

BUNDAN 400 yıl kadar önce, bir şubat günüydü. 60 000 kişilik bir Rus ordusu Kazan kalesine karşı hücuma geçmişti. 1550 yılı şubatının 13'ü idi. Kazanlılar şehirlerini kahramanca müdafaa ettiler. Surların altı kapısı vardı. Han, Atalık, Tümen, Kabak, Muralı ve Kırım kapıları diye anılan kapılarda kanlı savaşlar geçiyordu.

Muralı kapıda Polat Bek'in oğlu Mamay Bek'le Nurali Mirza vardı.

Han kapısının, yani Süyünbike ile Ödemiş Giray'ın da bulunduğu kapının kumandanı Kuzıcak Oğlan'dı. (Oğlan, hanlar neslinden gelen prens demektir.)

Bu savaşlar çok kahramanca olmuş ve Kuzıçak da Çura Batır gibi bir destan kahramanı kesilmistir.

Üçüncü kapıyı Ak Muhammed Oğlan müdafaa ediyordu.

Şehrin dördüncü kapısı Kul Muhammed Seyyid tarafından müdafaa edilmekteydi. Bizim için mühim olanı Kazan'daki seyyidlerin Harezm ve Sırderya havzasındaki Yesevî Şeyhleri'nin «Gazi» sıfatı ile ve müridleri ile birlikte Kazan'ın müdafaasına katılmış olmalarıdır.

Beşinci kapıyı müdafaa eden Barholsın Atalık da Şerifî'nin dediğine göre Dârâ, İskender, Rüstem ve Behram-Gur çapında büyük bir kahramandı.

Altıncı kapının müdafaası Biy Bars Bek isminde bir büyüğün emrinde idi. Aykeldi Bek ve Ak Matay Bek de ihtiyat kuvveti olarak hepsinin yardımına koşuyordu.

Süyünbike de, savaş yerinde, diğer kahramanlardan geri kalmadan savaşıyordu.

Kimdi bu Süyünbike?

Ruslar'ın bile tarihlerinde uzun uzadıya bahsettiği, hakkında yazılan piyeslerin Moskova'da yıllarca afişte kaldığı Süyünbike, Nogay Mirzaları'ndan Yusuf Mirza'nın kızıydı. Nogay kızları arasında Süyünbike'ye benzeyen bir kız olmadığı gibi Kazan ve Rus yurtlarında da ona eş olabilecek kız yoktu.

1532 yılı yazında Kazanlılar Safa Giray Han'ı Kazan Hanlığı'ndan ayırıp, yerine Can Ali Han'ı getirdiler. Can Ali Han, 1532 eylül ayından itibaren Kazan'da hanlık etmeye başladı. Can Ali, Kazan Hanı gibi görünüyordu, ama aslında hanlık işlerinin çoğunu Vasili'nin buyruğuna göre yürütürdü.

1533 yılında Can Ali Han, Süyünbike ile evlendi. Bu olay iki yurt arasında yakınlık meydana getirecekti. Fakat hiç bir zaman birleşmeyen iki Türk uruğunun Süyünbike'nin arkasında birleşmeleri ümidi yoktu.

Can Ali Han, Rus Kinezi'nin buyruğundan çıkmadığı için Kazanlılar ondan memnun değildi. 1535 yılında isyan ettiler. Bu isyan Can Ali Han'ın öldürülmesiyle sona erdi. Böylece Can Ali Han, Kazan'da üç yıl üç ay hanlık etmiş oldu.

SÜYÜNBİKE'NİN SAFA GİRAY İLE EVLENMESİ

Kazanlılar Can Ali Han'dan sonra, tekrar Safa Giray'ı han yaptılar. Bu Safa Giray'ın Kazan'a ikinci han oluşuydu. 1533 yılında, Kırım'dan Kazan'a gelip, yeniden hanlık etmeye başladı.

Safa Giray, Nogay Mirzaları'ndan Mamay'ın kızıyla evli olmasına rağmen, Süyünbike ile de evlendi. Çünkü onun gibi güzel ve nüfuzlu bir hanımı kaçırmak istemiyordu.

Safa Giray Han zamanında Kazan'ı muhasaraya niyetlenen Rus orduları, 3-4 defa büyük bir yenilgiye uğratıldılar. Kendisinin Ulu Yurd Hanı olduğunu bilen Safa Giray, Can Ali Han gibi Rus kinezlerinin buyruğunca yürümeyip, diğer hanlarla birlikte hareket ediyordu. Bu yıllar Kazanlılar'ın sevinçli yılları idi.

Süyünbike ile Safa Giray 1547'de dünyaya gelen oğullarına Ödemiş Giray adını koydular. Bu sırada, Kazan yurdu ile Rus yurdunun arası iyi değildi.

SÜYÜNBİKE DUL KALIYOR

1549 yılında Safa Giray Han öldü. O sırada iki yaşında olan küçük oğlu Ödemiş Giray, han ilân edildi. Safa Giray Han'ın Bölek Giray isminde bir başka oğlu vardı, ama Kırım vilâyetinde olduğundan küçük oğlu han nasbolunmuştu. Bazı kimseler, iki yaşındaki Ödemiş Giray'ın han seçilmesinin sebebi hakkında «annesi Süyünbike sebebiyle Safa Giray Han, tahtını Ödemiş'e vasiyet etmişti. Bu yüzden Safa Giray Han'ın büyük oğlu hanlıktan mahrum olup, küçük oğlu han oldu» diyorlardı.

Ödemiş Giray Han, küçük ve vasisi de kadın olduğundan, Moskova Kinezi İvan'ın, Kazan'ı alma zamanı geldi, diye hazırlanmaya başlayacağını bilen Kazanlılar, iş başında muktedir bir er bulunma-

sını lüzumlu gördüler. Safa Giray'ın, Bölek Giray isimli oğlunun hanlık işlerine bakmasını temin için Kırım'a elçi gönderdiler. Rus Kazakları elçiler üzerine hücum etti. Yazılan mektup Ruslar'ın eline düştü.

Ödemiş Giray henüz bebek denecek yaşta olduğu için hanlığın bütün işlerine Süyünbike bakıyordu. Bu sırada Kazanlılar'ın Ruslar'la olan münasebetleri pek memnuniyet verici değildi. 1549 yılı mart ayında Kazanlılar Morum (Kama nehri üzerinde bir şehir) üstüne baskın ettiler. Süyünbike İvan'ın düşmanı olduğu gibi İvan da Süyünbike'nin düşmanıydı. Safa Giray Han'ın Rusya üzerine arka arkaya baskınlar yaptığı zamanlarda Süyünbike'nin bu düşmanlığı açıkça anlaşılmıştı.

Safa Giray Han'dan kaçıp Nogay yurduna sığınmış olan Beyler, İvan'a yarlık yazıyorlar, Kazan'a hücum etmeye teşvik ediyorlardı. İvan, 1549 yılının ağustos ayında onlara mektup yazıp Kazan üstüne yürüyeceğini bildirdi. Askerinin hazırlığı bittiği zaman İvan 24 kasımda Moskova'dan yola çıktı. Diğer taraftan akrabası Börü ile Şeyh Ali Han ve Kazan'dan kaçan bazı beyler de Moskova askeri ile birleşmişti. Bunlar 13 şubat 1550'de Kazan önlerine gelip durdular Çetin savaşlar oldu. Rus kaynaklarına göre bu savaşta pek çok kimseler esir düştü. Birçokları da şehit oldular. Kırım'ın büyük mirzalarından Çalbak Mirza ile Safa Giray Han'ın Süyünbike'den başka Hatun'dan olan bir oğlu bu savaşta esir oldular.

KUŞATMA KALKIYOR

Günler bu şekilde geçti. Yağmurlar yağmaya başladı. Karlar eriyip yollar bozuldu. Çaresiz kalan İvan 25 şubatda Kazan kuşatmasını kaldırıp Moskova'ya döndü. İvan'ın Kazan'ı tamamiyle almak fikri ile gelip, 10 gün içinde geri dönmeye mecbur kalışının sebebi Kazan halkının kahramanlığıdır. Dönüş yolunda Müslümanlar tuzağa düşürmesin diye gayet ihtiyatlı hareket etti. Bir daha gelişinde kolaylık olması için her tarafı tanımaya çalıştı.

1551'de Ruslar Kazan'ı yeniden muhasara etti. O sırada Kazan halkı arasında fitne ve hiyanet çoğalmış, dıştan yollar tutulmuş, içerdeki asker miktarı azalmıştı. Ödemiş Giray Han beşikte hiç bir şeyden habersiz yatıyordu. Süyünbike hem oğlunun, hem Kazan halkının harab olmasından korkuyor. Her türlü çareye baş vuruyordu. Kırım Beylerinden Kuzucak Oğlan halkını savaşa teşvik edip Kazan'ın kurtulması için gayret gösteriyordu. Ama onun düşmanları ona türlü iftiralar atıyorlar, hatta Süyünbike ile evlenerek Ödemiş Giray'ı öldürüp han olacak diyorlardı.

Kazan Mirzaları teslim olmayı düşündükleri halde Kırım Mirzaları savaş taraftarı idiler. Halka Kırım, Nogay ve Astırhan'dan yardım geleceğini vaat ediyorlardı.

Kırım Mirzalarının Kazan halkından tamamiyle ümitleri kesildikten sonra, kendi aralarında belki Osmanlılar'dan yardım temin edebiliriz diyerek, anlaşıp Kazan'dan ayrıldılar. Lâkin onlara kurtuluş nasip olmadı. Jatka bölgesinde (Kama'ya yakın bir bölge) Rus askeri ile savaştılar. Son derece büyük kahramanlık gösteren Kuzuçak Oğlan da yaralı olarak maiyetindeki 45 kişi ile birlikte esir düştü. Moskova'ya gönderildi. Gönderilenlerin hepsi öldürüldü.

Kırımlılar gittikten sonra, artık tamamiyle ümitleri kırılan Kazan halkı İvan'a elçi gönderip sulh istediler.

SÜYÜNBİKE DÜŞMANA TESLİM EDİLİYOR

İvan'ın Kazan elçilerine bildirdiği şartların en önemlisi şu idi:

«Süyünbike, Ödemiş Giray Han, bunların tarafını tutan Kırımlılar, onların çocukları ve nesillerinin hepsi esir sıfatı ile Moskova'ya gönderilecekler.»

Kazan Beyleri bu şartlara razı oldular. Süyünbike kendisinin ve oğlunun artık Kazan'da rızklarının kesildiğini anladı.

Anlaşma gereğince Ruslar Süyünbike'yi almaya geldiği zaman Süyünbike Kazan beylerine bir şey söylemedi. Tanrı hükmüne razı olduğunu bildirdi. Mademki Kazan halkının rahat yaşaması için başka çare yoktu, Moskova'ya gidecekti.

Ne kadar metin olmaya çalışırsa çalışsın üzüntüden bitkin halde olduğu kolayca anlaşılıyordu. Onun üzüntüsü herkese tesir etti. Hepsi ağlamaya başladılar. Ağlama sesleri şehir halkınca da işitildi. Onlar da Han yurduna gelmeye başladılar. Kazanlılar'ın bazıları Ruslar'ı gördükleri için ellerine taşlar almışlardı. Bunlar sopalarla uzaklaştırıldılar.

Süyünbike, saraydan nedimelerinin yardımı ile çıktı. Ödemiş Giray'ı ise, saray adamları kollarında taşıyorlardı. Süyünbike, Safa Giray Han'ın mezarına varıp helallaşmak istedi. Kabrin yanına varınca başındaki altın başlığı yere bıraktı. Büyük bir üzüntü içinde onunla güzel ve ikballi günler geçirdiğini, şimdi Moskova'ya esir gitmekte olduğunu söyleyip ağladı. Çok acıklı olan bu veda sahnesinden birkaç cümle:

Korkunç İvan, Kazan'ın fethi üzerine, Moskova'da Kızılmaydan'a bu katedrali yaptırmıştı.

«Ey benim sevgili padişahım Safa Giray, ne için beni dul, oğlunu öksüz bırakıp kara toprak altına girdin? Sen nerede isen beni de oraya al! Görmüyor musun? Senin hanımın ezelî düşmanımız Moskova'ya gönderiliyor. Sen olmadığın için yek başıma onlara karşı duramadım. Kendime yardım edecek kimse bulamadım... Sevgili padişahım, benim acı ağlamamı işitsene, karanlık lâhdini açıp beni yanına alsana... Benim hiç kimsem yok. Derdimi kime söyleyeyim. Oğluma söyleyemem o daha bebek, atama söyleyemem o benden dertli... Bir zamanlar senin hatunun olan, bütün Kazanlılar'ın sultanı sayılan kişi, artık esir olup kaldı... Hanlık sevinçlerinin yerini dertler, belâlar aldı...»

Bu üzüntü ne kadar taş yürekli olursa olsun Süyünbike'yi götürmekle vazifeli olan subayı da yumuşattı. Kendisini teselli etmeye çalıştı:

«Bike ağlamayı bırakınız, dedi ölüme gitmiyorsunuz! Sizi Moskova'ya misafir olarak götürüyoruz. İvan herkese karşı merhametlidir. Sizi muhakkak üzüntüden kurtaracaktır. Orada Müslüman beyler de var. İsterseniz onlardan birisi ile evlenebilirsiniz.»

Süyünbike kendisi için hazırlanmış olan araba ile nehir kıyısına kadar gitti. Kıyıda Süyünbike'yi alıp gidecek olan gemi

Bu günkü kazan'dan bir görünüş.

bekliyordu. Geminin ortasında Süyünbike'nin oturmasına ayrılmış süslü bir bölme vardı. Süyünbike kendisi ile gemiye kadar gelenlerle can ve gönülden helâllaştı. Moskova'ya gidecek kimseler arasında Süyünbike ile Ödemiş Giray'dan başka yüksek kişiler de vardı. Süyünbike'nin bulunduğu geminin etrafında onu muhafaza etmekle vazifelendirilmiş askerlere ait gemiler bulunuyordu.

«KAZAN, EY KANLI ŞEHİR!...»

Gemiler hareket edince, halk da nehrin iki yanından ilerlemeye başladı. Süyünbike çok akıllı olmasından başka çok merhametli olduğu için onun gidişi Kazan halkına pek dokunmuştu.

Süyünbike Kazan'dan 11 ağustos 1551 de ayrıldı. Zuye'de bir gece kaldıktan sonra Moskova'ya müteveccihen yola çıktı.

Süyünbike Zuye'den ayrılırken Kazan tarafına bakıp:

«Kazan ey, kanlı, kaygulu şehir, başından tacın düştü, dedi. Şimdi kul oldun. Senin büyüklüğün mazide kaldı. Her ülke iyi bir padişah ile idare edilir ve asker ile saklanırsa o memleketi senden kim alabilir? Senin güçlü hanın öldü. Beylerin güçsüzleşti. Sana yardım etmedi. Bu yüzden sen çekildin. Nerede senin sevinçli günlerin? Nerede senin oğlanların, beylerin, mirzaların, sana bağlı olanlar, büyükler? Nerede senin iyi hatunların, güzel kızların? Onların şarkıları nerede? Hepsi yok oldu. Yalnız onların ağlaması ve öksüzlüğü kaldı. Sende bal ağaçları ve soğuk pınarlar vardı. Onun yerine şimdi kanlar ve göz yaşları akıyor...»

5 eylülde Moskova'ya vasıl oldular.

İvan onu büyük bir hürmetle karşıladı. 14 ağustos'da Kazan Beyleri Ruslarla aralarında olacak işleri görüşmek üzere Şeyh Ali'nin yanına geldiler. Şeyh Ali Kazan'a girip hanlık etmeye başladı. Böylece Kazan Hanlığı yeniden Şeyh Ali'nin eline geçmiş oldu. Şeyh Ali dışardan bakıldığında Kazan Hanı gibi görünmesine rağmen, aslında hanlığın idarecisi Rus Kinezi İvan idi. Kazanlılar Şeyh Ali'den memnun değildi. İvan'a elçiler gönderip Şeyh Ali'nin Kazan'dan alınmasını, yerine bir kalgay (han naibi) gönderilmesini istediler.

Hiç bir zaman sakin duramayan Kazan, Şeyh Ali gittikten sonra da sakin duramadı. Bu vaziyete İvan fekalade kızdı. İntikam almak fikri ile Kazan üzerine yürümeye karar verdi. Az bir müddet içinde asker hazırlayıp, Kazan'a göndermeye başladı. Mayıs ayında Şeyh Ali'yi Moskova'ya davet etti. Şeyh Ali'nin Kazan'ın istilâsı mevzuunda İvan'a büyük hizmetleri olmuştu. Onun için İvan, Şeyh Ali'yi memnun etmek istiyordu. Bu maksatla Süyünbike'yi Şeyh Ali'ye verdi.

10 ekim 1552'de de Kazan'ı aldı.

SÜYÜNBİKE'NİN SON YILLARI

Şeyh Ali hakikaten Rus kölesi, üstelik çok sevimsiz bir kimse olduğundan Süyünbike onu beğenmiyordu. Bu hal Şeyh Ali'yi kızdırmıştı. Onun için Süyünbike'ye karşı çok sert hareket etti.

1553 yılı yazında «Şeyh Ali, İvan'ın arzu-

su ile Süyünbike'nin burnunu kesmiş, ona zulmetmiş, onu işkence ederek öldürmüş» diye bir şayia yayılmıştı. Bu şayia, Süyünbike'nin babası ile annesini çok müteessir etmiş, Süyünbike'nin Şeyh Ali ile iyi geçinemediklerini bildikleri için buna inanmışlar, İsmail, Kasay ve Yunus Mirzalar 1553 yılında İvan'a mektup yazıp bu hadisenin doğru olup olmadığını sormuşlardı.

Şeyh Ali'nin Süyünbike'ye kötü muamele ettiği doğru ise de, öldürdüğü doğru değildir. İvan da bunun yalan olduğunu ispat için elçileri, «Gidip Süyünbike'yi kendi gözünüzle görün» diye Kasım şehrine gönderdi. İvan, Yusuf, Yunus, Ali ve Kasay Mirzalar'a yazdığı mektuplarda Süyünbike'nin sağ salim olduğunu ve hiç bir kötülük yapılmamış olduğunu bildirmişti. Bu tarihten sonra Süyünbike hakkında hiç bir haber alınamadı.

Onun nerede ve hangi sene öldüğü açıkça belli olmuyor. 1554 senesinden sonra, Kasım şehrinde vefat ettiği tahmin edilmektedir. Süyünbike belki de Şeyh Ali'ye varmamış, zevci Safa Giray'ın yokluğu ve oğlu Ödemiş Giray'ın hasretine dayanamayıp vefat etmiştir diyenler de vardır. 1558 de 57 yaşlarında iken vefat etmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

SÜYÜNBİKE'NİN ÖZLENİŞİ

Süyünbike Kazan'da güzelliği ile olduğu kadar akıllılığı ile de meşhurdu. Hanımlar arasında ona eş olabilecek güzeller olmadığı gibi, onun kadar akıllılar da yoktu. Süyünbike kendi menfaati için değil, bütün yurdunun menfaati için çalışırdı. Herkese iyilik ederdi. Büyük, küçük Kazan halkı Süyünbike'den aynı derecede iltifat ve iyi muamele görürdü.

Süyünbike'nin esir edilişi ilk bakışta bir kadının esir düşmesi gibi görünse de aslında bütün hanlığın esir edilmesidir. Süyünbike'nin kim olduğunu Kazan tatarları bilmese de Ruslar iyi biliyordu. Onun için Süyünbike'yi ele geçirmeye uğraştılar. Süyünbike Kazan'da iken kadrini pek bilememişlerdi. Gittikten sonra onu anlayanlar çoğaldı. Birçok kimsenin Süyünbike'yi takip ederek, Zuye'ye kadar gelmesi Süyünbike'nin Kazan için unutulmaz bir sima olduğunu gösteriyordu. Kazanlılar için Süyünbike'yi yolcu etmek bir felâket olduğu gibi onsuz yaşamak ta bir felâket oldu. Kazan halkının göz yaşı senelerce aktı. Kazan halkı her vakit Süyünbike'yi özler ve hatırlar.

SÜYÜNBİKE MİNARESİ

Tatarcada «Han Mescidi» diye isimlendirilen bu büyük yapı, Kazan kalesinin en önemli yerindedir. Pek uzaklardan görünür. Bina kırmızı tuğladan yapılmış olup, 7 katlıdır. İlk üç katı dört köşeli, diğerleri sekiz köşelidir.

Minare, şekli ve görünüşü itibariyle bir minareden ziyade düşmanı gözetlemek ve oklamak için inşa edilmiş bir kaleye benzer. Çünkü Kazan'da buna benzer kaleler vardı. İvan, Kazan'ı işgal ettikten sonra oradaki mescidlerin bir kısmını yıktı. Bir kısmını kilise yaptı. Bazısını da lüzumlu olduğundan kendi haline bıraktı. Bu minare de kendi haline bırakılan binalardan birisidir.

Minarenin ne zaman ve kim tarafından yapıldığı kesin olarak bilinmiyorsa da, Kazan hanları tarafından inşa ettirilmiş olduğunda hiç şüphe yoktur. Tatarcada «Han Mescidi» ismini alması, bu minarenin han mescidi yanına inşa edilmiş olmasından ileri gelmektedir. Kazan'ı işgal eden Rus kumandanı Andree Kurbiski, Han yurdu yanında büyük bir minare bulunduğunu yazıyor. Minarenin Süyünbike tarafından inşa ettirildiğine dair bir bilgi yoktur.

Kazanlı hanımlar bu minareye gidip Kur'an okurlar, dua ederler, dileklerinin olması için, adak adarlar. Minareyi erkeklerden ziyade hanımların ziyaret etmesi, minarenin dibinde Süyünbike'nin ağlamış olmasındandır.

Gelecek Sayımızda

İstanbul Çarşıları

Kapalıçarşı ve Mısır Çarşısı'nın şimdiye kadar gizli kalmış özellikleri, tarihçeleri.

(Renkli fotoğraf ve gravürlerle)

Kitaplar Arasında

Türk Dil Bilgisi

Doç. Dr. Muharrem Ergin, **Türk Dil Bilgisi,** İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları, No. 785, genişletilmiş 2. baskı, İstanbul, 1963, İstanbul Matbaası, 28 + 384 sayfa, 35 TL. ve Aynı Müellif, **Osmanlıca Dersleri**, aynı fakülte yayınlarından 2. baskı, 382 sayfa, 35 TL.

Türk dilinin grameri hakkında yeryüzündeki en salâhiyetli birkaç bilginden biri olan Doç. Dr. Muharrem Ergin, yıllardan beri İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde okuttuğu dersleri, iki büyük cilt hâlinde yayınladı. İlk baskılarından 6 yıl kadar sonra 2. baskıları yapılan yukarıda anılan eserler, yalnız üniversite talebesini değil, meraklı liseli leri ve umumiyetle aydınları da göz önünde bulundurarak kaleme alınmıştır. Türkçe'mizin içinde bulunduğu görülmemiş keşmekeş ve uğradığı devamlı suikastler hatırlanacak olursa, genç bilginin emeklerinin ne dereceye kadar yerinde olduğu takdir edilir. Bütün dünyada kabul edilmiş standart seviyede ana dilini öğretmeden gençlerimize lise diploması veren ve üniversiteye sokan tek millet biziz. Dünyanın en eski, köklü, yaygın, zengin ve güzel dillerinden biri olan Türkçe, meslekten gelmiyen alaylı dilcilerin elinde, bugün yanlış anlaşılması zor bir lehçe hâline gelmiştir. Hele bazı muhitlerin ısrarla kullandıkları bir Türkçe vardır ki, vaktiyle ancak belirli aydınların anladığı ağdalı Osmanlıca neyse, odur. Bu uydurma ve çirkin dil, halk tarafından konuşulmamakta, gerçek aydınlar tarafından anlaşılmamakta, kuşakların arasını açmakta ve alabildiğine bir meçhule gitmektedir.

Muharrem Ergin, dilde sadeliğe ve açık Türkçe'ye taraftar, fakat her gerçek dilci gibi uydurmaya düşmandır. Eserinin ilk cildinin başlıca bahisleri şöyledir: Dil nedir?, Yeryüzündeki diller, Türkçe'nin dünya dilleri arasındaki yeri, Konuşma dili ve yazı dili, Türk yazı dilinin tarihî gelişmesi, Ses nedir?, Türkçe'deki sesler, Seslerin birleşmeleri, Türkçe kelimelerdeki başlıca ses hususiyetleri, Türkçe kelimelerdeki başlıca ses değişmeleri, Kelime nedir?, Heceler, Kökler, Ekler, Yardımcı sesler, Gövde, İsimden isim yapma ekleri, İsimden fiil yapma ekleri, Fiilden isim yapma ekleri, Fiilden fiil yapma ekleri, İsimler, İsim işletme ekleri, Sıfatlar, Zarflar, Zamirler, Fiiller, Fiil çekimi, Partisipler, Gerundiumlar, Edatlar, Kelime grupları, Cümleler.

Eserin II. cildi olan **Osmanlıca Dersleri** Osmanlıca'daki Arapça ve Farsça unsurların kısa bir açıklamasını yaptıktan sonra, Arap asıllı harflerle Türkçe'nin yazılıp okunmasını öğretiyor. Kitabın en büyük kısmı, Arap harfleri ile dizilmiş antolojidir. Burada, çağımızdan daha geriye doğru gidilmek üzere, nesir ve nazım dilinden birçok güzel örnekler toplanmış.

*

Ord. Prof. Dr. A. Süheyl ÜNVER, **Türkiye'de Kahve ve Kahvehaneler,** Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1964, çift sütunlu 48 büyük sayfa + 20 sayfa papye kuşeye basılmış resim.

Türk sanat tarihinin hemen her alanında yazdığı yüzlerce orijinal inceleme eseriyle millî kültürümüze unutulmaz hizmetlerde bulunan Süheyl Ünver, Türkiye'de kahve ve kahvehaneler hakkındaki son tetkikinde gene bize pekçok şey öğretiyor. Eser, **Türk Etnoğrafya Dergisi**'nin V. cildinden ayrı-basımdır. Müellif, memleketimizde kahve ve kahvehaneler konusunda yazılanları toplamış, ilgi verici parçaları nakletmiştir. Onun için eseri okurken, eski ve yeni birçok yazarımızın kahve ve kahvehaneler hakkında söylediklerini takib edebiliyoruz. Sonda da, kahvehanelerimize ait eski resimler toplanmış.

Y. Ö.

Niçin Türkleri Sevdim? (*)

Yazan: Claude Farrère [1]

VATANDAŞLARIMA niçin Türkler'i sevdiğimi ve niçin onun düşmanlarından nefret ettiğimi izah etsem mi dersiniz? Bütün Fransa'ya «Loti» gibi, «Edward Herbert» gibi, «Paul du Cassagnac» gibi, ve daha birçokları gibi, birbirlerinden bu derece muhtelif zevatın bir noktada ittihat ile yek-âvaz olarak: «Türk mağlubiyeti, Fransız mağlubiyeti demektir. Yunan muzafferiyeti, medeniyet için geri atılan bir adımdır,» demelerinin esbabını söylesem mi? Evet bunları izahı bir tecrübe etsem mi? Olmaz mı acaba?

Niçin olmasın? Filhakika Fransa'da umumiyetle herkesin coğrafya hususundaki malûmatının kıtlığı, bu vazifenin ifasını güçleştirir. Fakat bahusus bu defa olduğu gibi efkârı umumiyeyi Fransa'nın en bariz menafii aleyhine sevk edebilecek bir mesele olursa, onun önüne geçmeye çalışmak en büyük bir vazife olmaz mı? Hiç olmazsa onun için bu tecrübeyi yapalım...

Bundan sekiz sene evvel tam 3 teşrinievvel 1913'te Balkan muharebesinin ilânından on beş gün kadar mukaddem, «Intransigent» gazetesine yazdığım bir makalenin sonunda: «Hazırlanan bu haksız mücadelede, kuvvetli tarafı değil, zayıf tarafı, istilâ edeni değil, istilâ edileni, Hıristiyan'ı değil, Müslüman'ı iltizam edeceğim, o bana daha sevimli görünüyor,» demiştim.

Bu satırları neşrettikten sonra aldığım kâğıtlarda hakkımda her türlü elfaz istimal olunuyordu. Bir sabah gazetesi vatansız bir Yahudi olduğumu, bir İtalyan gazetesi de Fransız'lıkla alâkam bulunmadığını ilân etti. Hakikati görmeyen gözler, hakikati görmemi çekemediler. Bunlar ne taaccübümü mucip oldu, ne de teessüfümü. Beni şaşırtan şey, o gazetenin samimî bazı karilerinden aldığım mektuplar oldu. Bunlarda ne hakaret vardı, ne de tehdit. Hepsi vatanını seven bir Fransız zabiti olduğumu bildikleri için beni «zavallı Hıristiyanlar'a» karşı Türkler'i müdafaa etmekle muatep tutuyorlardı.

Hâlâ medeniler yerine barbarların tarafını iltizam ettiğimi söyleyecekler vardır. Hakikat bâtıl fikirleri yenemez. Onun için iptida buna cevap vereyim.

Türkler'i sevip Türk'ün düşmanlarını, sevmeyişim iki sebebe müstenittir. Türkler'e karşı temayülümü gösteren bu iki sebebin biri maddî, diğeri manevîdir. Maddî sebepleri 1903'ten 1921'e kadar birçok gazetelerde, risalelerde, mecmualarda uzun uzadıya yazdığım halde tekrar edeceğim. Şark meselesini hakkıyla anlayabilmek için bunu bilmek elzemdir: Şarktaki Fransız menfaatleri Türk menfaatlerine ayrılmaz derecede sıkı sıkıya bağlıdır. Öyle ki, Türkiye'nin her kaybettiği şey, aynı zamanda Fransa için kayıp olmuş demektir. Bulgarlar'ın, Sırplar'ın, Rumlar'ın ilerlemesi, Fransızlar'ın gerilemesine bağlıdır. Bu kadar basit bir hakikatten şüphe etmek için insan Şark toprağına ayak basmamış olmak icap eder. Türkiye'nin hali hazırını düşünelim: 1914'te Türkler Almanlar'la beraber harp ettiler. Türkler de Slav düşmanları arasın-

(*) Kurtuluş Savaşımız sırasında yazılan bu makale, o zaman Türkçe'ye tercüme edilerek yayınlanmıştı; Aynı tercümeyi biraz sadeleştirerek okuyucularımıza sunuyoruz.

da Avusturya ve Almanya'da himaye aramak mecburiyetinde kaldılar.

Kabahat kimde? Türkler'de mi? Onlar hâlâ lisanımızı kendi lisanları derecesinde tutuyorlar, ona yarı resmiyet bahşediyorlar, mekteplerimiz Türkiye'nin her tarafında lisanımızın neşrine çalışıyorlar, bizi «Birinci François» dan «Üçüncü Napoléon» a kadar kendileriyle daima dost geçinen bir millet gibi telâkki eyliyorlar. Halen Anadolu'nun en ücra köylerine kadar her kime olursa olsun, Fransız ve Katolik olduğunuzu söylerseniz, son derece hüsnü kabul görürsünüz. Diğer milletler efradı, diğer din salikleri için hiç de böyle değildir. Şahsiyetimizin ve medeniyetimizin naşirleri olan misyonerlere sorunuz. Hepsi Türk'ü Müslüman'ı methederler.

Gerek İstanbul'da, gerek Anadolu'da millî bayramımız olan on dört temmuzda olduğu gibi dinî yortularımızın kâffesinde Türk askerleri âyinlerimizin intizam dahilinde cereyanı için tüfekleri ucunda parlayan kasaturalarıyla merasime iştirak ederler.

Türk bayrağının hâlâ dalgalandığı mahallerde bu gibi şeyler bu suretle cereyan eder. Onun artık dalgalanmadığı şehirlerde ise iş değişir. Bulgarlar, Sırplar ve bahusus Rumlar pek yamandırlar. Mazide bulunabilecek birçok misalleri bertaraf ederek harb-i umumî devresine, Yunanlılar'ın bizi aldatarak askerlerimizi öldürdüklerine gelelim. Takriben gene aynı tarihte Bulgarlar'ın hücumu başlar.

Türkler biraz evvel de söylediğimiz gibi Almanlar'la harbe iştirake muztar kaldılar. Fakat hiç bir Türk, gönüllü olarak Fransa aleyhine silâh istimal etmedi. Halbuki birçok Bulgarlar, kraliyet taraftarı Yunanlılar bize karşı harbe iştirak için birbirleriyle yarışa çıktılar.

Muhakeme eden bir Fransız'ın, Türk ve Fransız menafiinin bir olması itibariyle Türk taraftarı olması lâzım geldiğini gördük. Her Fransız «Türkler'de vicdan bulunur mu?» gibi cehaleti gösteren itikadını bertaraf etmelidir. Evet Türkler'de vicdan vardır. Hem de Hıristiyanlar'dan ziyade vardır. Buraya hususî bazı şeyler kaydetmekliğime müsaade edilsin. Mümkün olduğu kadar muhtasar söylemeye çalışacağım. Yalnız sözlerimin, başımdan geçen vakaya müstenit olduğunu ve muhayyilemden hiç bir şey ilâve etmediğimi kaydetmek isterim. Bildiklerimi kitaplardan öğrenmedim. Balkanlar'da acele acele seyahat ettim. Memleketin her köşesine girdim, çıktım. Prenslerden tutun da köylülere, ameleye, çobanlara varıncaya kadar herkes ile görüştüm. Her tarafta kendime samimî ahbaplar buldum. Herkes benim gazeteci değil, bir asker olduğumu öğrenir öğrenmez serbestçe konuştu. Edirne'de bir küçük Sırplı kızdan üç ay evvel padişahlarının katli için hazırlık yapıldığını işittim.

Tekrar edeyim 1915'te silâhsız askerlerimizi de katleden onlar değil miydi? Bütün bunlara hal-i harp sebebiyet verdi diyelim. Âlemin bildiği, yaptığı bir tarzda harp yapmak değil ama geçelim... Ya sulh zamanında neler yapılıyordu?

Birçok yerlerde Ermeni ve Rum sarraflarını, hattâ Garplı sarrafları işi başında gördüm. Allah için büyük ihtirasla çalışıyorlardı. Söylediklerim bildiğim şeyler, bildiğim, gördüğüm şeylerden ibarettir ve belki pek az kimseler benim kadar yakından görmüşlerdir. Sözüme itimad ediniz. Size yemin ederim 1902'de ilk defa olarak Fransa'yı terk ile Şark'a müteveccih olduğum zaman, efkâr-ı umumiyenin feryadı, bütün Fransızlar gibi ben de bir Türk düşmanı idim. Halbuki 1904'te Türkiye'yi terk ettiğim zaman, tepemden tırnağıma kadar bir Türk dostu kesilmiştim.

TÜRKLER'İ TANIYAN HERKES ONLARI SEVER

İşte tam on yedi sene oluyor. Hâlâ fikrimi değiştirmedim. Bütün arkadaşlarım, Şark'ta yaşayan bütün Fransız zabitanı, eminim, Fransa'yı Türk aleyhtarı olarak terk etmişler, fakat avdette Türk taraftarı olarak avdet edeceklerdir. Bunun bilâistisna böyle olduğuna kaniim. Niçin mi? Onlar da benim gibi birçok şeyler gördükleri, birçok şeyler öğrendikleri için. Hepsi artık öğrendiler. Şarka ait meselelerde hak daima Türkler tarafındadır, düşmanları tarafında değildir. Her taraftan hücuma maruz kalan Türk'ün hakkını müdafaa için bir gazetesi bile yoktur. Türkler esasen haklarında söylenen bu gibi sözlere cevap vermeye tenezzül etmezler, daima sulhü, sükûneti sever ve daima zayıfların tarafını iltizam ederler. Şark'ta hiç bir hayvan, insandan ürkmez, zira kimsenin fenalık yapmayacağına emindirler.

Sözlerime edilen itirazları duyuyorum: Türkler bu kadar halîm ve sakin iseler, niçin çok kıtale sebebiyet verdiler? Cevap vereceğim. Bahusus bu meselede hiç bir ciheti müphem bırakmak istemem. İşin iptidasından başlayalım:

---

(1) Ahmed Celâleddin Paşa'nın harikulâde sergüzeşti unvanlı eserin mukaddemesinden muktebestir.

Bir Fransız amiralinin, 1913'te, Adana'da bir okulu ziyareti. C. Farrère, Fransızlar'a gösterdiğimiz yakınlığı çok iyi bildiğinden Türk'ün haklarını çekinmeden savunabiliyordu.

Birkaç defa böyle kıtallerin olduğu ve Türkler'in düşmanlarını öldürdükleri doğrudur. Yalnız ne şerait dahilinde olduğunu tetkik edelim. Her halde daima bunlara hariçten sebebiyet verildiği ve evvelâ birçok Türkler'in, Müslümanlar'ın katledildikleri, soyuldukları, aç bırakıldıkları için olduğu muhakkaktır. Meselâ Türkler vaktiyle Makedonya'da bir müddet Bulgarlar'ı katlettiler. Fakat, ona da sebebiyet veren Türkler'i hiç rahat bırakmayan Bulgar komitacıları idi. Türkler'e fenalık yapa yapa onlarda ne sabır, ne takat bırakmışlardı. Türk köylüsünün ne kadar halîm ve sakin olduğu herkesçe malûmdur. Bulgalar'ın ise ne kadar garazkâr ve haşin oldukları da malûmdur. Ben Selânik'te gayet bitaraf Museviler tarafından yapılmış bir liste gördüm. Bu liste, Bulgar komitacılarının katlettikleri Müslümanlar'a ait idi. Yalnız Slavlar'ın namına yüz karası olan bu listeleri, Rus gazetecileri tarafından örtbas edildi. Hele Ermeniler'i hiç sormayınız. Türkler onları katlettikleri zaman belki onlar bir Türk katletmemişler, fakat bin Türk katletmiş gibi fenalık yapmışlardı. Bu esbabı onları mazur göstermek için değil, bu hareketi yapmaktaki mazeretlerini meydana çıkarmak için zikrediyorum. Açlık, sefalet daima insanlara fena fikirler verir. Bir adam, ailesi zaruretten inlerken, her şeyi yapmaya kendinde kabiliyet hisseder. Bu fiil, katlin fenalığını tadil etmez, fakat o fiil katil kadar elim fenalıkların mevcut olduğunu gösterir. Murabaha ile dört buçuk para borç verdim diye bir ailenin elindekini, avucundakini, sırtındakini almaya kalkan, onları karda, kışta, soğukta, aç, çıplak ve yiyeceksiz bırakan, bilmem nasıl mücazata müstahaktır. Bunları ben gözlerimle gördüm.

Fazla tafsilâta lüzum yok. Sözlerimin hakikatine kani olanlar çoktan olmuşlardır. Garp'ta münteşir yalan havadislere inanmayalım. Onları Garb'a işittiren hep Bulgarlar, Sırplar, Rumlar'dır. Onların yalanlarını sayfalarına geçiren gazeteler vardır. Bu havadisleri herkese telkin etmenin yolunu bilirler. Halbuki Türkler daima sükût ederler. Dünya onlara nasıl hak verir. Garb'a gelen sesler daima bir ciheti iltizam eden seslerdir. Onun için ben hiç olmazsa bir defacık, bir Fransız'ın sesini işittirmek istedim. Öyle bir ses ki, Türk sesinin aks-i sadası olsun.

Tarih Postası

OKUYUCULARIMIZIN TARİHLE İLGİLİ SORULARI, BU SAYFALARDA CEVAPLANDIRILMAKTADIR.

U. Giritlioğlu (Londra)

Hayat Tarih Mecmuası hiç şüphesiz en zevkle okunan mecmualarımızdan bir tanesi. Bilhassa kendi tarihimizle ilgili yazılar benliğimizdeki bir boşluğu dolduruyor. Batı devletleri, çocuklarına öğretmek istediği tarihî hadiselerden Türk ismini hemen hemen silmiştir. Bir süre önce, büyük Avrupa dergilerinden birinde Mimar Sinan'ın şimdi Yugoslavya'da kalan âbidevî Mostar Köprüsü'nün resmini gördüm. Bu heybetli anıtın Türk eseri olduğu, bir tek kelimeyle değil açıklanmak, ima bile edilmemişti. Oysa Batılılar, meselâ Romalılar'dan kalma en önemsiz bir duvar parçası için her fırsatta yazı yazmayı âdeta millî görev bilirler. Romalılar'ın idaresinde kalmış olmakla iftihar ettiklerini duyururlar. Atalarımız, üç kıta üzerinde on binlerce mimarî eser bırakmışlardır. Avrupalılar, bunları yıka yıka hâlâ bitiremediler. Yalnız Osmanlı Türkleri devrinden kalma mimarî eserlerin sayısı birkaç bini bulmaktadır. Çok daha fazla da tahrip edilmiştir. Bütün Balkanlar, Doğu Avrupa, Kuzey Afrika ve Asya'nın yarısında, Türk Musikisi makamları ve usulleri ile Türk millî musikisinin kalıntıları çalınıp söylenmektedir. Bestekârlar, kendi halk musikileri diye lanse ettikleri bu parçaları toplayıp duruyorlar. Doğu Avrupa dillerinden hiç birindeki Türkçe kelimelerin sayısı birkaç binden aşağı değildir. Yemeklerimiz, âdetlerimiz, danslarımızla hâlâ Doğu Avrupa ve Yakın-Doğu'da manevî imparatorluğumuz devam ediyor. Avrupa, Asya, hattâ Afrika coğrafyası, Türkçe isimlerle dolup taşmaktadır. Bunların yerine yerli dillerin isimleri kona kona hâlâ Türkçe coğrafya adları tüketilememiştir. En basit bir atlası açıp bakmak kâfidir. Bütün bunları birkaç Avrupa dilinde açıklayan bir kitap yayınlayamaz mısınız?

Böyle bir kitap elbette hazırlanabilir. Zaten Türk tarihi ve medeniyeti üzerinde müspet görüşle yazılmış birçok Batı kitabı da vardır. Fakat bütün bunlar, Avrupalılar'ı alışageldikleri gibi düşünmekten vazgeçirir mi sanırsınız?

Ahmet Başkaya (Ankara)

Türkler, tarih sahnesine ne zaman ve nerede çıktılar?

Türkler'in tarih çağı, M. Ö. 220 yılında Teoman (Tuman) Yabgu'nun Orta Asya'daki Büyük Türk Hakanlığı tahtına oturmasıyla başlar. Türkler'in daha önceki tarihleri hakkındaki bilgimiz yok denecek kadar az olduğu ve arkeolojik buluntulara dayandığı için biz, M. Ö. 220'den evvelini, Türkler'in tarih öncesi sayıyoruz. — Tarihteki bütün Türk devletlerinin listesini, sürelerini, yerlerini isteyen ikinci sorunuz, ayrı bir araştırma konusu olabilir; her halde bu sütunlarda cevaplandırılamaz.

Armağan Yüksel (Bahçelievler - Ankara)

İbni Sina'nın Türk olmadığını yazmışsınız. Kesin surette yanlıştır. İbni Sina'nın dehasıyla hiç bir deha ölçülemez. Böyle bir deha, Türk milletinden başka hiç bir millet tarafından yetiştirilmiş olamaz. Bunu idrak edebilmek için milliyetçi olmak lâzımdır ama, ben sizde milliyetçiliğin zerresini görmüyorum. Biraz milliyetçilik öğrenip, bu arada tarih bilginizi arttırmanızı tavsiye ederim.

Bu defa değişik bir isimle yazmanıza rağmen, sizin, İbni Sina'nın Türk'lüğü hakkında evvelce mektup gönderip bu sütunlarda cevaplandırılmış şahıs olduğunuza eminiz. İbni Sina'nın Türk olduğu faraziyesi, vaktiyle yalnız Türkiye'de, tarihçiliğimizin ilimleşemediği romantik devrede iddia edilmiştir. Bugün böyle bir iddia

yoktur. Bu gerçek bir yana, biz sizin hakikaten milliyetçi olduğunuzdan da şüphe ettik. Eğer öyleyseniz, bu tutumunuzla taraftar olduğunuz fikre ancak ve ancak zararınız dokunur. Çünkü cehaletle taassubu birleştirmişsiniz. Taassup, hangi fikirde olursa olsun zararlıdır. Sizi cehaletle itham etmemizin sebebi de, neşriyatımızı okumadan bizi milliyetçiliğe düşman olarak göstermenizdir. Tabiî bu arada terbiyeniz, ancak şahsınızı ilgilendirir. Mektubunuzu ana hatlarıyla yayınlamakla size müsamaha göstermiş olduğumuzu takdir edeceğinizi ümit etmek isteriz. Bu konuda başka bir isimle mektup gönderdiğiniz takdirde cevapsız kalacağınızı da şimdiden bildirelim.

Hüseyin Arıkan (Fıstıklı Köyü - Gemlik - Bursa)

Türk havacılık tarihine ait yazılar yoyar mısınız?

Bu konuda iyi yazılar temin edebildiğimiz an, havacılık tarihimizden de bahsedeceğiz. İltifatlarınıza teşekkürler ederiz.

Hikmet Erez (Çayeli - Rize)

Yeni türeyen öz Türkçe kelimelere taraftar mısınız?

Bir dilin özleşmesi, ancak üniversiteye mensup mütehassıs dilcilerin işi olmak lâzım gelir. Halkın bildiği ve kullandığı, yazı diline geçerek mahallîlikten kurtulmuş her Türkçe kelimeye büyük sevgimiz vardır. Ancak masa başında, dilcilikle ilgisi olmayan, hattâ doğru dürüst Türkçe bilmeyenlerin uydurdukları, halk için koyu Osmanlıca kelimelerden daha sevimsiz ve meçhul olan kelimeleri Türkçe sayamayız. İlmin, zamanla her şeye hâkim olacağı hakkında tam bir imanımız vardır. İlim ve gerçeğin zafer kazanabilmesine engel olacak kuvvet mevcut değildir. Ancak bazı akımlar, bu zaferi geciktirebilirler, o kadar. Dil işimiz de muhakkak ki, bir gün dilci (linguiste) olanların inhisarına geçecek, şunun bunun oyuncağı olmaktan çıkacaktır. — Diğer sorunuz tamamen siyasî mahiyette olduğu için cevaplandırmıyoruz.

Nevin Önel (Yozgat)

Yûnus Emre'nin hiç tahsil görmediği doğru mu? Jefferson, A.B.D.'nin kaçıncı başkanıdır? Mimar Sinan şiir yazmış mıdır? Demir Maske kimdir?

Yûnus Emre, devrinin bütün bilgilerini yutmakla kalmamış, hayrete değer bir şekilde hazmetmiş bir mutasavvıftır. Hiç tahsil görmediği, okuyup yazma bilmediği gibi halk rivayetleri, gûya, zaten yeter derecede büyük olan şahsiyetine fazla bir kudret ilâve etmek arzusundan çıkmıştır. — Jefferson: Washington ve Adams'tan sonra A.B.D.'nin 3. başkanıdır. — Mimar Sinan şiir yazmamıştır; onun ağzından söylenen manzumeleri, arkadaşlarından Sâî Mustafa Çelebî kaleme almıştır. — XIV. Louis zamanında Bastille'de hapsedilen «Demir Maske» denen adamın tarihî bir gerçek olduğu anlaşılmıştır; kimliği üzerinde münakaşa edilmiş, bir sonuca varılamamıştır. Fakat XIV. Louis'nin ikiz kardeşi olmadığı muhakkaktır. Bu sonuncu rivayet, Alexandre Dumas - Père'in bir romanından çıkmıştır.

Şükran Akar (İzmir)

Bir tesbihin üzerine bütün bir Kur'ân-ı Kerîm'in yazıldığı doğru mu?

Pirinç tanesi üzerine *Fâtiha* gibi kısa bir sûre'yi yazan hattatlar çıkmışsa da, bir tesbihin üzerine bütün *Kur'ân*'ın yazılmış olmasını imkânsız görürüz. Herhangi birkaç sûre yazılmış olacaktır.

Ümmihan Tezcan (Mahmudiye - Eskişehir)

Doğu ve Batı Pâkistan'ın ayrı ayrı cumhurbaşkanları var mı?

Hayır. Doğu ve Batı Pâkistan, Pâkistan devletinin ayrıldığı iki büyük eyalettir. Aynı devlettir ve cumhurbaşkanları (Mareşal Eyyûb Han) aynıdır.

Serim Yurt (İçcebeci - Ankara)

Nasıl ejiptolog (eski Mısır tarihi ve dili uzmanı) olabilirim ?

Türkiye üniversitelerinde ejiptoloji kürsüsü yoktur. Onun için, önce bir üniversitemizin tarih veya arkeoloji yahut eski Önasya dilleri, Yunanca gibi bir kısmını bitirin. Ondan sonra, ejiptoloji ihtisası yapmak için İngiltere, Amerika, Fransa, Almanya üniversitelerinden birinde okumak fırsatını bulmıya çalışın.

Erhan Ozulu (Bayburt)

Kazıklı Voyvoda kimdir? 1920 - 22 yıllarında İstanbul'u işgal eden Müttefikler, çekilirken tarihî eserlerimizi yağmaladılar mı?

Osmanlılar'ın «Kazıklı Voyvoda» dedikleri adam, Eflâk (Güney Romanya)'ın Türkiye'ye tâbi prensi III. Wlad Tepeş'tir. Fâtih'e isyan etmiş, 1462'de Fâtih tarafından yenilip Macaristan'a kaçmış, 1481'de tekrar Eflâk'a gelince Türkler tarafından yakalanıp başı kesilmiştir. — Müttefikler, giderlerken müze ve saraylarımızdan tarihî eserler götürmediler. İstanbul'daki Osmanlı hükûmeti onlara böyle bir fırsat vermedi. Fakat birtakım tahribat yaptılar.

Yazma eserler satın alınacaktır

Evinizde veya tanıdıklarınızda eski devirlerden kalma Arap harfleriyle el yazması kitaplar varsa bunlar değer fiyatı ile satın alınacaktır.

Bu türlü yazma eserleri satmak isteyenler, aşağıdaki adrese bir mektup yazar ve adreslerini bildirirlerse, evleri ziyaret edilerek eserler görülecektir.

Mektuplarınızı şu adrese yazınız:
B. Kemalettin Tuğcu
Hayat mecmuası
Divanyolu, Istanbul.

Zahmeti göze alanlar yazma eserleri göstermek üzere matbaamıza da getirebilirler.

Mehmet Kahraman (İskilip - Çorum)

XVII. Louis kimdir ?

XVII. Louis, idam edilen XVI. Louis'in oğludur. XVI. Louis idam edilince Fransa'da Kıralcılar, onu kıral tanıdılar. Fakat devlet Cumhuriyetçiler'in elinde olduğu için, aslında saltanat sürememiştir. Napoléon'dan sonra kırallık tahtına oturan XVIII. Louis ise, XVI. Louis'nin kardeşi ve «XVII. Louis» diye anılan çocuğun amcasıdır.

Abdullah Arslan (Büyükköy - Çayeli - Rize)

Rizeli'ler Türk müdür? Türk'se şiveleri neden bozuk?

Rizeliler, tamamen Türk'tür. Yalnız bazı köylerde Lazca konuşan Lazlar yaşar. Türkçe konuşan Rizeli ve Doğu Karadenizliler'e «Laz» denmesi, kötü bir alışkanlıktan başka birşey değildir. Rize halkının şivesi «bozuk» diye bir iddia da bulunulamaz. Belirli bir eğitimden geçmiş, hattâ en yüksek makamlara kadar yükselmiş şahısların bile bazan mahallî şiveyi bırakamadıkları, İstanbul şivesini benimsiyemedikleri görülmektedir. Bu bir kusur değildir. Bütün dillerde birçok lehçe ve şiveler vardır. Fransızca'nın ideal ve örnek şivesi Paris'te, İngilizce'ninki Oxford'da, İtalyanca'nınki Floransa'da, Arapça'nınki Mekke'de, Farsça'nınki Şîrâz'da, Rusça'nınki Leningrad'da, Çince'ninki Pekin'de, Portekizce'ninki Coimbra'da konuşulur ama, diğer lehçe ve şiveleri konuşanlar da, bu dilleri konuşan milliyetlerin arasında sayılırlar. Anadolu'da mahallî ağızların İstanbul şivesine uymaması «bozukluk» olarak sıfatlandırmıya imkân yoktur. İstanbul şivesi şüphesiz en güzel Türk ağzıdır. Ancak bunu benimsemek bir eğitim ve kabiliyet meselesidir.

Fikret Canpolat (Malatya)

Gönderdiğim «II. Katerina» adlı makalemi yayınlar mısınız?

Yazınız ümit verici. Fakat henüz *Hayat Tarih Mecmuası*'nda yayınlanacak seviyede değil. Zaten bir amatörün yazısını neşretmemiz için, makalenin gerçekten üstün bir değer taşıması icab eder. Size küçük bir öğüdümüz, iyi bilmediğiniz konuları işlemeye kalkmamanızdır. II. Katerina'nın hayatını yazabilmek için Rusya tarihini bilmek lâzımdır.

Hüseyin Çakmak (Elâzığ)

Harput'taki tarihî eserler hakkında nerede bilgi bulabilirim?

Hayat Türkiye Ansiklopedisi'nin *Elâzığ* bölümünde ve orada adı verilmiş olan Harput üzerine yazılmış 3 ciltlik bir kitapta.

Suat Turanlı (Kadıköy - İstanbul)

Kore Savaşı'na ait bir yazı koyar mısınız?

Kore Savaşı üzerinde bir makale yayınlıyacağız. Orada sorduğunuz soruların bütün cevaplarını bulacaksınız.

Merhum Avukat
Manastırlı Hasip Bey'in

İttihad ve Terakki'nin tarihini yazmış olduğunu öğrendik. Veresesinin Samsun'da bulunduğunu sanıyoruz. Bu tarih veya tarihin malzemesi olan vesikalar Hayat Tarih Mecmuası'na getirilirse telif ücreti verilerek yayınlanacaktır.

Başlangıcından
Zamanımıza
Kadar

Türkiye Tarihi

Yazan : T. Yılmaz Öztuna

Yeni Çıktı :

10. Cilt : 1683 - 1703 Yılları

Bütün Türk ve Türkiye tarihi, tarih ilminin son sözü olarak ancak bu eserde mevcuttur. Her Türk'ün evinde bulunması icab eder.

Her cilt 288 sayfa metin, 16 sayfa tifdruk baskı resim, haritalar ve listelerle renkli karton kapak içinde 7,5 liradır. 12 ciltte tamamlanacaktır.

Genel Dağıtım : BATEŞ Bayilik Teşkilâtı - Cağaloğlu - İstanbul

H.T.M. — 25

İstanbul'un yer adlarıyla ilgili folkloru üzerine yazılmış ilk büyük eser

Yer adları ve yer adlarına bağlı folklor bilgileriyle

İSTANBUL

Hayat Yayınları'nın sizlere takdim ettiği bu kitap, tanınmış folklorcularımızdan Mehmet Halit Bayrı'nın hazırlayıp, hayatta iken yayınlamaya imkân bulamadığı en ilgi çekici eserlerinden biridir.

ESKİ VE YENİ İSTANBUL'u gösteren birçok siyah - beyaz ve renkli desen, gravür, fotoğraf ve tablolarla süslü bulunan bu eserde, İstanbul hakkındaki birçok sorularınızın cevabını bulacaksınız. Fiyatı ciltli: 15 liradır.

H. T. M : 22